

עת תפוצות

מקורות, דעות ומחשבות
על הקשר עם יהודי התפוצות

טבת תשפ"ה | ינואר 2025

The National Alliance
Strengthening Israel's
Connection to World Jewry

התנועה הלאומית
לחבוי ישראלים
וראיונות

עמי AMI

עורך: יוני אלון
ניהול חינוכי: שלומית מאלי, נעם גיטין
עיצוב: אמראל שושני
עיצוב מפת יהודי העולם: סטודיו רותם סואייה

חוברת זו נוצרה למטרות חינוכיות בלבד, ללא כוונת רווח, כדי להפיץ ידע ודעות בקרב קהל ישראלי על הקשר עם יהודי התפוצות. הדעות, הרעיונות והמחשבות המובאים בחוברת זו מובאים בשם אומרם, ואין הם מייצגים רשמית את מנהלת עמ"י, את משרד התפוצות והמאבק באנטישמיות או את המכון למדיניות העם היהודי (JPPJ). כתובת הדוא"ל שלנו לפניות אלינו: minhelet@amisrael.org.il

עת תפוצות

מקורות, דעות ומחשבות על הקשר עם יהודי התפוצות

טבת תשפ"ה, ינואר 2025

המנהל
לחינוך
מגמת

דעות ומחשבות על הקשר עם יהודי התפוצות

קוראים יקרים,

לפניכם חוברת מקורות המבקשת לפתוח צוהר אל עולמם הצבעוני והעשיר של יהודי התפוצות. אנו מזמינים אתכם לקרוא את הדברים, לעיין בדעות השונות, לצלול אל תוך המחשבות והרעיונות המובאים בה, בעיקר מנקודת מבט ישראלית, ולבחון בעצמכם את המבט שלכם על חברי וחברות העם היהודי שאינם חיים בישראל. חוברת זו מתאימה לחניכים ולחניכות בתוכניות שונות, לאנשי ונשות חינוך ולכל מי שחפצים ללמוד ולהעמיק עוד בקשר החשוב שבין חברות וחברי העם היהודי החיים בישראל, לבין אלה הפזורים ברחבי העולם במגוון קהילות ומדינות.

מדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי. כישראלים החיים במדינה זו יש לדעתנו ערך בהכרה בכך שלצד המרכז הישראלי של העם היהודי קיימים מרכזים חשובים נוספים. באמצעות חוברת מקורות זו אנו מזמינים אתכם לחשוב על הקשר החשוב הקושר את יהודי העולם זה לזה. זהו קשר של ערכים, סולידריות ומורשת משותפת, קשר שאינו תלוי בהשקפה דתית, פוליטית או אישית או במקום המגורים. המשותף לנו הוא **האמונה שכולנו חולקים סיפור משותף.**

כמה מילים על מנהלת עמ"י – שנים רבות היה העם היהודי מפוזר בגלויות השונות, ולכל אורכן הוא שמר על שרידותו, על הגדרתו העצמית ועל העיקרון הקדום "כל ישראל ערבים זה לזה". עם הקמתה של מדינת ישראל לבש עיקרון זה פנים חדשות, ומאז ועד היום הוא מציב לנו אתגרים חדשים הנוגעים לשימורו כחלק ממערכת היחסים החיונית בין מדינת ישראל לתפוצות. מטרתה של מנהלת עמ"י היא ליצור קשרים בין יהודי התפוצות לחברה הישראלית באמצעות חיזוק תחושת השייכות והערבות ההדדית של החברה הישראלית כלפי יהודי התפוצות וליישם בכך את מחויבותה של מדינת ישראל לכלל העם היהודי משום היותה מדינת הלאום של העם היהודי.

מנהלת עמ"י, המנהלת הלאומית לקשרי ישראל והתפוצות, הוקמה בשנת 2021 כמיזם משותף של משרד התפוצות והארגון "גשר". החל בינואר 2025 מנהלת עמ"י היא מיזם משותף של משרד התפוצות והמכון למדיניות העם היהודי (JPPJ). המנהלת יוזמת ומוציאה לפועל פרויקטים לאומיים שמטרתם הגברת המודעות, חיזוק הקשר ותחושת השייכות בין הישראלים ליהודי התפוצות והנעת החברה הישראלית למעורבות ולעשייה. חזוננו הוא לחזק את הקשר של החברה הישראלית עם כלל העם היהודי.

אנו מזמינים אתכם לבקר באתר המנהלת (באמצעות הקוד מטה) ולעקוב אחר הפרסומים על מגוון הפעילויות שלנו במשך השנה.

אנו מאחלים לכם קריאה מהנה ומועילה.

רוצים לצלול עמוק יותר אל עולמם של יהודי התפוצות?

סרקו את הקוד ובקרו במאגר המידע של מנהלת עמ"י הכולל סרטונים, הסכתיים (פודקאסטים) ומאמרים בנושא.

תוכן עניינים

דברי פתיחה - ראשית דבר	3
השולחן בעל חמשת הרגליים - חמשת עמודי הזהות היהודית (העמקה ברעיון), אברהם אינפלד	6
מבט על יהדות אוסטרליה ויהדות רומא (מידע עיוני), אליהו בירנבוים	9
האם בכלל אכפת לכם מאיתנו? (דעות), אליוט קוסגרוב	20
הדרשה הראשונה לאחר ה-7 באוקטובר (דעות), אנג'לה בוכדהל	23
שלם העולה על סכום כל חוויותיו (דעות) אנה ויינר	27
"שני סיפורים" ו-"מוזיאון" (סיפורים ושירים), אסף פרי	29
'בעקבות שיחה על הגולה' (העמקה ברעיון), ברל כצנלסון	32
מקורות של כוח – על זהות יהודית וזהות של חיים (העמקה ברעיון), זהר רביב	33
"עמיות יהודית" או "עם ישראל"? (דעות), חיים מרקוביץ	34
דברים שלמדתי בראש השנה בבית כנסת אנגלי (דעות), ידידיה מאיר	36
מארץ 'היהדות האינסטינקטיבית' לקולורדו (דעות), יוני אלון	39
על פרשת בחוקותי (מידע עיוני), יונתן זקס	42
הגיע הזמן לעדכן את האתוס הציוני (דעות), יזהר הס	46
מיהם "יהודי 8 באוקטובר", ומה הם רוצים? (העמקה ברעיון), יניב פוהורילס	48
חובה עלינו לתווך לדורות הבאים – מחשבות על התפוצות (דעות), יעל שבח	52
עניינים משפחתיים (דעות), ליסה גרנט	54
יהדות הגולה אינה לגיטימית (קול מתנגד לעמיות), מוטי קרפל	56
"זה לא אתה, זה אני": משבר הכותל ועל עמיות יהודית בישראל (העמקה ברעיון), נעמה קלר	58
יהדות רפורמית - ראיון עם הרב ריק ג'ייקובס (העמקה ברעיון), צביקה קליין	65
בין שושן לירושלים, בין ניו-יורק לת"א (העמקה ברעיון), רחל בורובסקי	73
שיר - כותונת פסים (סיפורים ושירים), רחלי מושקוביץ	78
מאבק באחי ובאחוה (דעות), רייצ'ל הודס	79
הקהילה היהודית בארה"ב – וילה על הצוק (דעות), שוקי פרידמן	81
נתונים ותובנות על יהדות ארה"ב - סקר לשנת 2020 - JPP (מידע עיוני), מכון פיו	89
הצעה חינוכית – דרך להשתמש בחוברת המקורות באופן פעיל, שונות	106
מפת אוכלוסיית יהודי העולם	108

השולחן בעל חמשת הרגליים - חמשת עמודי הזהות היהודית

אברהם אינפלד, מתוך אתר המיזם - 'חמש רגליים לשולחן'

בטקסט זה מבקש המחבר לאבחן ולנתח את מצבו של העם היהודי ב'ודעו שהאתגר התרבותי – חינוכי המרכזי הניצב בפני העם היהודי בעת הזו הוא התמודדות עם השאלה כיצד ניתן להבטיח את המשך קיומו המשמעותי של העם היהודי? אינפלד יודע שתנאי הכרחי לכך הוא העצמת תחושת ההשתייכות לעם היהודי שתוביל להזדהות פוזיטיבית, מחדשת ומעצבת אורח חיים, עם מורשתו, תרבותו וערכיו, וכי זה יקרה רק באמצעות למידה מאתגרת המתמודדת עם הבנת משמעויות ותורמת לגיבוש השקפת עולם.

תנאי נוסף להבטחת קיומו המשמעותי של העם היהודי הוא לקיים ולחזק את אחדות העם היהודי על ידי תפיסת היהדות כתרבות דינמית – לא אחידה – ופרשנית הרואה ברב-גוניות מצב מפרה, המאפשר אחדות – ללא אחידות – תוך קבלת השונה וחיזוק הסולידריות בין היהודים. אינפלד מציע מודל המכונה "חמש רגלים לשולחן" - חמשת עמודי הזהות היהודית - כדרך לביסוס זהות יהודית רב גונית המכירה בפרשנויות שונות של הזיכרון היהודי.

המודל מבוסס על הנחות המוצא הבאות:

התרבות היהודית אינה מערכת מפורשת, גלויה וידועה שיש להנחילה, 'אילו ידענו להגדיר בנוסחאות מהי יהדות לא הייתה כאן תופעה רוחנית מקיפה אלא היה לפנינו גוף שחיותו נקבעת לפי הגדרות' (גרשום שלום). אי אפשר להנחיל מערכת משותפת של ידע גלוי ואסוציאציות הנובעות ממנו לכלל ישראל ולכן אין טעם להתעקש על כך. עיסוק בזהות יהודית כיום מחייב שיח סביב השאלות: מה עלי לעשות בחיי? או, כיצד אחיה חיים בעלי משמעויות? שהרי התשובה לשאלה 'מה עלי לעשות?' נמצאת בתהליכים ובהתפתחויות הנובעים מראיית היהדות כ- "תופעה חיה ובלתי מוגדרת" (ג. שלום).

אין טעות גדולה מזיהוי התרבות היהודית מלכתחילה עם תוכן גלוי מסוים ומוגדר ומהרצון להנחילו לציבור גדול, ציבור החי מחוץ לכל מערכת דתית ממוסדת, תוך התעלמות מכך שחיהם, אמונותיהם ורגשותיהם של אותם אנשים נושאים בתוכם יסודות יהודיים, שותפים, סמויים, שמתבקש ונדרש לחשפם, לזהותם ולהבהירם בתהליך תרבותי חינוכי.

וכך כותב לנו אברהם אינפלד:

הסתכל במראה. הענק למה שאתה רואה משמעות מתוך בחירה. אל תיתן לאף אחד לקבוע לך איזה יהודי אתה, בחר בעצמך. אני מדבר על "חמש רגלים לשולחן" שהם היסודות החשובים לזהות היהודית בימינו. אני פוגש יהודים רבים בכל העולם ומדבר אתם על "חמש רגלים לשולחן" על מנת לעודדם לבחור מתוכם לפחות שלוש רגלים, ולהפכם לחשובות בחייהם. מדוע עליהם לבחור לפחות שלוש? כדי שיהיה לפחות עניין אחד משותף לכל היהודים הבוחרים. אני מאתגר את שומעי ליצור מידה של אחדות ללא אחידות בעם היהודי.

ומהן הרגליים?

רגל 1 - זכרון יהודי

כיהודי אתה פועל מתוך זיכרוננו הקיבוצי של העם שלך. האתגר של היהודי הוא ליטול את הזיכרון הקולקטיבי של עמו ולהפכו לחלק מחייו. אינך יכול להקים משפחה יהודית, לבנות בית יהודי חדש מבלי להתייחס לזיכרון היהודי. אינך יכול ליצור יצירה יהודית כלשהי מבלי להידרש לזיכרון של העם היהודי. כאשר ההיסטוריה עוסקת בעבר, זכרון עוסק באיך העבר משפיע על ההווה ועל העתיד. השורש ז.כ.ר מושרש עמוק במקורות ישראל המילים "ליזכור" ו- "זיכרון" ועוד משמשים לנו גשר על העתיד.

רגל 2 - משפחה

אנחנו היהודים משפחה, לכן התורה אינה מכנה אותנו יהודים או עברים אלא בני ישראל. היהדות היא משפחה אחת גדולה, משפחה עם עבר הווה ועתיד משותף. עדות לכך ניתן לראות בתורה, כאשר היא משתמשת במונח "בני ישראל" כדי שנזכור את המקור למשפחתיות שלנו. יהדות מסגרת משפחתית המגשרת בין דורות ובין מסורות על אף התמורות והשינויים המתחוללים בה ובעולם. החשיבות בחיזוק תחושת ההשתייכות ל- 'משפחה היהודית' היא מתוך האחריות לכלל, כך נלמד מהברכה לאבות "ונתברכו בכם כל משפחות האדמה".

רגל 3 - הר סיני

אי אפשר להתעלם ממעמד הר סיני ואין זה משנה אם תפרשו אותו בדרך באופן מסורתי, דתי או תרבותי. מה קרה שם בהר סיני? בשאלה הזאת אנחנו מתלבטים כבר מאז. זהו מעמד שבו התחייבנו כעם להיות שותפים ולהטיב עם העולם.

בהר סיני התחייבנו לחיות על פי כמה ערכים:

- לשאת עדות לקיומו של האל.
- תיקון עולם – להפוך את העולם לטוב יותר.
- לחיות חיים המעצימים את הזיכרון. בלי זיכרון אין עתיד.

הערכים האלו הם שמאפיינים ומייחדים את העם היהודי למקום של התמודדות משותפת עם 'ברית ייעוד' – יצירת חזון מלכד, משתף ומשותף לכלל ישראל ולתיקון עולם.

רגל 4 - ארץ ומדינת ישראל

אתה צעיר יהודי, יש מדינה יהודית צעירה, לך לשלום. במילים אלו נשלחתי אני על ידי אבי בעודי נער שסיים זה עתה את לימודי התיכון. ולמה שלח כך אבי את בנו למדינת ישראל? כי להשקפתו ישראל היא המקום שהיהודים כותבים את הפרק הבא בסיפור של העם היהודי. ארץ ישראל היא מחסן הזכרונות של העם היהודי. כאן, בארץ, שוכן זיכרון העם היהודי. אי אפשר להיות יהודי כיום ללא קשר לארץ ישראל.

המשמעויות העולות מהגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית וכן עם האתגרים הנובעים ממפגש של עם ישראל המתחדש עם ארצו, עם ריבונות יהודית ועם היותו רוב במדינה שבה חי גם מיעוט. גישת חמש רגלים לשולחן רואה בציונות עשייה הנובעת מחזון רב השראה המאתגר את הפרט ואת הכלל, חזון המשלב בין רעיונות עבר שלא נס לייחם לבין אתגרי העתיד. למדינת ישראל. "לא נוכל להתקיים כעם ללא מדינה שבה אנו ריבוניים.

רגל 5 - עברית

השפה העברית מכילה בתוכה מושגים מרכזיים של חיים יהודיים המהותיים לחיינו כיום. העברית חשובה וחיונית לעם היהודי משום שבאמצעות השפה, עוברת ומועברת התרבות מדור לדור...היא מאפשרת לנו לפגוש בדורות שקדמו לנו ולשוחח אתם כדי לבנות יחדיו עתיד משמעותי לעם היהודי. השפה העברית היא שפתו של העם היהודי וחינוך, כשפה מדוברת, הוא מההישגים הגדולים של הציונות. השימוש בשפה העברית חושפת את המיוחד התרבותי של היהודים. השפה העברית מדגישה את המושגים, ערכים ואת יסודות יהודיים משותפים, גלויים או סמויים. דוגמה אחת לשימוש ערכי תרבותי בשפה העברית היא: השורש ק.ד.מ. יוצרת את המילה קדימה (עתיד) וכן את המילים קודם וקדם (עבר), שורש זה מלמד על החיבור בין עבר, הווה ועתיד להמשכיות יהודית.

אוסטרליה - גן עדן התחתון

הרב אליהו בירנבוים, התפרסם ב-המדור יהודי עולמי ב-"מקור ראשון", מוסף שבת, 2008

בקצה העולם, הרחק הרחק מאירופה וממסורת השנאה שלה, מצאו יהודים לא רק מקלט אלא גם מרגוע ושגשוג – תוך שמירה מרשימה על לכידות קהילתית ועל זהות יהודית וציונית.

אוסטרליה הנמצאת בדרום מזרח אסיה היא היבשת הקטנה ביותר בעולם, אבל מאידך היא הגדול ביותר על פני תבל. הקהילה היהודית באוסטרליה היא הקהילה הגדולה ביותר לא רק באוקיאניה אלא גם באסיה – למעט, כמובן, מדינת ישראל.

סיפורה של ראשיתה של הקהילה היהודית באוסטרליה הוא ייחודי, ולדעתי יחידאי בתולדות ההיסטוריה של הקהילות בעולם. במחקר על תולדות הקהילות היהודיות אנו רגילים לשאול מה משך את ראשוני היהודים למקום. מה גרם ליהודים להעדיף מדינה זו על פני מדינה אחרת. במקרה של אוסטרליה, ניתן לומר שלראשוני היהודים לא הייתה כל מוטיבציה להגיע לאוסטרליה. למעשה הם לא באו, אלא הובאו למקום בעל כורחם.

היהודים הראשונים אשר הגיעו לאוסטרליה מאנגליה היו אסירים יהודים, אזיקי ברזל לרגליהם, אשר הגיעו לאוסטרליה בעודה מושבת-עונשין בריטית, כפי שנוסדה בשנת 1788. רוב האסירים שנשלחו במשלוח הראשון נבחרו מבתי הסוהר של לונדון, וביניהם היו בין שמונה לארבעה עשר יהודים, חלקם עדיין בשנות העשרה לחייהם. אסירים אלו היוו התשתית הראשונה של יהודים בקהילה היהודית באוסטרליה. ואכן, לפי הידוע, האסיר לשעבר יוסף מרקוס הקים את הקהילה היהודית בסידיני ב-1817, יחד עם הקמת החברה קדישא.

כעבור ארבעים שנה, ב-1821, הגיעה לראשונה קבוצת מתיישבים נורמטיביים לאוסטרליה. ב-1828 ידוע לנו על כ-100 יהודים שחיו ביבשה המרוחקת, ועד 1841 מספר זה עלה עד למעלה מאלף. ב-1844 כבר עמד על תילו בית הכנסת הראשון של המדינה, בסידיני, והדבר עודד קיבוצים יהודיים רבים אחרים לייסד את קהילותיהם באופן רשמי - במלבורן, באדלייד, בבריסיין ובפרת.

קהילה של קיבוץ גלויות

אוסטרליה היא בעיקרה קהילת מהגרים, בכללם מהגרים יהודים. במשך השנים היוותה אוסטרליה יעד להגירה יהודית מקצות תבל, לעיתים בגלל בריחה מאנטישמיות ולעיתים עקב חיפוש מרכזי פרנסה חדשים – בין השאר במהלך "הבהלה לזהב" שהחלה במאה ה-19. הקהילה היהודית באוסטרליה מורכבת מאנשים שהיגרו ממערב אירופה (בריטניה ואירלנד), ממזרח אירופה, מדרום אפריקה, מרוסיה ומישראל.

ב-1850 התגלה זהב באוסטרליה, והדבר משך מהגרים רבים להתיישב במדינה, בתוכם יהודים רבים. מהגרים יהודים חדשים אלו היו מעורבים בחיפוש אחר זהב ובמסחר, והם פתחו חנויות ועסקו ברוכלות לאורך ערוצי הכרייה. כתוצאה מכך הוקמו קהילות יהודיות באזורים כפריים אלו.

בסוף המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים, כשאוסטרליה איחדה את הקולוניות שלה למדינה עצמאית אחת, גל הגירה מאירופה חיזק את הקהילה היהודית, הן מבחינה מספרית והן מבחינה דתית. פליטים מהפוגרומים ברוסיה ובפולין הגיעו בשנות ה-90 של המאה התשע עשרה והביאו עמם עירוי של מסורת לקהילות המתבוללות. לאחר מלחמת העולם הראשונה הגיע זרם נוסף של יהודים למדינה מגרמניה, מאוסטריה, מהונגריה ומצ'כוסלובקיה,

בשל האנטישמיות הגוברת בארצות מוצאם. כאשר על היטלר לשלטון בגרמניה ב-1933, זרם זה הפך למבול. הממשלה האוסטרלית הייתה בתחילה מהוססת לגבי פתיחת שעריה למספר כה גדול של מהגרים, אך ב-1938 החליטה להקציב 15,000 ויזות ל"קרבות הדיכוי". כ-7,000 יהודים החליטו לנצל את הוויזות, עוד לפני פרוץ המלחמה ב-1939. מספר היהודים באוסטרליה גדל בשיעור גבוה בתום מלחמת העולם השנייה - שיעור ניצולי השואה בקהילה היהודית באוסטרליה הוא בין הגבוהים בעולם - אך אוסטרליה הייתה גם יעד הגירה בתקופה זו ליהודים מארצות ערב - ממצרים, מבגדד ומדמשק.

בשנים האחרונות עדה אוסטרליה לגלי הגירה משני מקורות נוספים: דרום אפריקה (החל בשנות השמונים של המאה העשרים, עם התערערות המשטר הישן שם) וברית המועצות לשעבר. על אלה יש להוסיף אלפי מהגרים ישראלים אשר מגיעים למדינה כדי להתיישב בה ולחפש את פרנסתם. כיום חיים ביבשת הרחוקה כ-120,000 יהודים. 80 אחוז מיהודי אוסטרליה חיים במלבורן (50,000) וסידני (45,000), אך ישנן גם קהילות משמעותיות בפרת, בריסביין, בחוף הזהב ובאדלייד. האוכלוסייה היהודית של אוסטרליה ממשיכה לגדול במימדיה, בפעילותה ובחשיבותה.

גן עדן ליהודים

התחושה אצל יהודי אוסטרליה היא שהם גרים בגן עדן עלי אדמות. טוב להם כאזרחים וטוב להם כיהודים. אם נניח בצד את העובדה שלא מדובר בארץ ישראל, מה עוד נדרש ממדינה כדי שתהיה גן עדן? החוויה של היהודים בחברה האוסטרלית שונה מזו של יהודים בחלקים אחרים של העולם; כאן היהודים הם חלק נורמלי של החברה, בין השאר כיוון שהם היו בין הלבנים הראשונים שהגיעו לאוסטרליה. אוסטרליה נותרה עד היום המדינה היחידה בעולם, מלבד ישראל, שבין מייסדיה היו יהודים. נראה שזו הסיבה לכך שמקרי אנטישמיות נדירים מאוד באוסטרליה, בכל תולדותיה.

באוסטרליה הקולוניאלית נטו היהודים להשתלב באוכלוסייה הבריטית, ולא נחשבו לזרים או סבלו מאפליה. היהודים האוסטרלים צמחו עם אוסטרליה. הם היו חופשיים ליטול חלק בחיי הכלכלה והתרבות ומילאו תפקיד חשוב בהתפתחות. התיאטרון האוסטרלי הראשון, למשל, נבנה על ידי יהודי, והמלחין היהודי יצחק נתן הוגדר כ"אבי המוסיקה האוסטרלית". כמובן, היהודים מילאו תפקיד חשוב גם בפיתוח המסחרי והמקצועי של אוסטרליה, כרוכלים וכבעלי חנויות קטנות שניקדו את הפריפריה וכן כסוחרים ותעשיינים שהעלו את אוסטרליה על מפת הסחר הבינלאומי.

שואה וניצולי שואה

לדעת ד"ר אפרים זורוף, חוקר שואה ומנהל מרכז ויזנטל, באוסטרליה קיים הריכוז הגדול בעולם של ניצולי שואה. ואכן, לעיתים קרובות מתייחסים לקהילה היהודית של אוסטרליה כ'קהילת השואה'. בין ניצולי השואה באירופה שלאחר המלחמה היו רבים שרצו ליצור מרחק נפשי וגיאוגרפי כמה שיותר גדול ביניהם לבין אירופה. לאלה, אוסטרליה המרוחקת כל כך הייתה אפשרות טובה. למרות שלאוסטרליה הייתה מדינות הגירה שהגבילה מאוד את ההגירה למדינה, הוועד המנהל של יהדות אוסטרליה נלחם בסטאטוס קוו, ושידל את הממשלה לאפשר למהגרים מאירופה לבוא ולהתחיל את חייהם מחדש באוסטרליה. ב-1945 ויתרה הממשלה ואפשרה ל-2,000 קרובים מדרגה גבוהה

של יהודים שכבר גרים באוסטרליה לבוא להשתקע בה על בסיס הומניטרי, וכך נפתחה הדלת לניצולי שואה רבים להגיע למדינה.

מעניין לציין שלמרות ששיעורי נישואי התערובת בעולם היהודי ממשיכים לטפס ולקבוע שיאים חדשים, יהודי אוסטרליה שומרים על אחוזים נמוכים ביחס לממוצע העולמי. האופטימיים מדרגים את נישואי התערובת ברמות של 10-15 אחוזים; הפסימיים טוענים שמדובר על 20-25 אחוזים, אולם אלו ואלו רחוקים לטובה מהממוצע העולמי, בוודאי בארצות שבהן נהנים יהודים משוויון גמור ומרווחה כלכלית.

לא תמיד היה המצב כך: עד המאה ה-20 עברה החברה היהודית באוסטרליה תהליכים של סוציאליזציה בקרב החברה המקומית, ונישואי התערובת התרבו. הנתונים מספרים שעוד לפני 1933 רמת נישואי התערובת בקהילה היהודית באוסטרליה הגיעה ל-30 אחוז, שיעור גבוה יחסית באותן שנים, שהיווה סיכון לעתיד הקהילה. אולם, הגעת פליטים יהודים לפני מלחמת העולם השנייה ובעקבותיה, יהודים בעלי אמונה וזהות דתית שורשית יותר, החזירה את העגלה למסלול ונישואי התערובת כמעט נעלמו מהנוף הקהילתי. בעשורים הראשונים של המאה הייתה אף מתיחות חברתית בין קהילת הוותיקים אשר נטו להתבולל לבין היהודים החדשים אשר הגיעו ממזרח אירופה, דיברו יידיש, היו ציונים ואורתודוקסים ורצו לשמור על המסורת ללא כל צורך להשתלב בסביבה הלא יהודית.

כאשר ניסיתי להבין מראשי הקהילה ומחנכיה מה מייחד את מצבם של היהודים במדינה ומדוע נישואי התערובת נשמרים ברמה כה נמוכה יחסית, רוב הנשאלים הצביעו על ניצולי השואה כאחראים לשמירה על אופייה של הקהילה ועל עתידה. השיעור הגדול של יהודים ניצולי שואה יוצר אווירה של מחויבות לעתידה של הקהילה. הן הבנים והנכדים של ניצולי השואה והן אלו שאינם קרובי משפחה ישירים, אינם מסוגלים לעשות דבר אשר יפגע במי שהקריבו את היקר להם כדי לשרוד ולחדש את הדורות הבאים של הקיום היהודי. אם הם ידעו לשמור על זהותם במחנות ההשמדה, הצעירים לא מוכנים "לאכזב" את המבוגרים. הבנים מבקשים להמשיך בדרך האבות והסבים. הזהות היהודית באוסטרליה מבוססת אם כן על זיכרון השואה ועל כיבוד ניצולי השואה. אולם אם זה הגורם השומר על עתידה של הקהילה והמונע נישואי תערובת, קשה לדעת כיצד יגיבו בני הדור הצעיר כאשר ניצולי השואה יהפכו מבשר-ודם לזיכרון היסטורי בלבד. האם גם אז ניצולי השואה יעמדו כחומה בצורה וישמרו על הצעירים מלרעות בשדות זרים?

הציונות

אל זהות ניצולי השואה של יהדות אוסטרליה יש להוסיף את המרכיב הציוני. יהודי אוסטרליה ידועים כציונים מאוד ביחס לקהילות יהודיות אחרות. המרחק הגיאוגרפי העצום – ארבעה עשר אלף ק"מ ו-24 (!) שעות טיסה – לא גורם למרחק נפשי ממדינת ישראל, אלא להיפך: המחקרים מלמדים על נתון מדהים, בהשוואה למקובל בעולם היהודי: כמעט כל יהודי אוסטרליה ביקרו בארץ לפחות פעם אחת.

יש כאן אפוא גן עדן אמיתי, גם מבחינת זהות יהודית: באוסטרליה נמצא איזון נדיר בין שייכות פשוטה וטבעית לחברת הרוב, ובין שמירה על מסגרות חברתיות יהודיות, תוך זהות קהילתית חזקה שגם היא מונעת את ההתבוללות. נתון משמעותי נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא שכשמונים אחוז מהקהילות באוסטרליה הן אורתודוקסיות – למרות שכמובן לא כל חברי הקהילות הללו הם שומרי מצוות לכל דבר.

כידוע – וכפי שגם הוכח במחקר - ככל שהיקף החינוך היהודי עולה נישואי התערובת פוחתים. מערכת החינוך היהודי בקהילות אוסטרליה מהווה מוקד חשוב ומרכזי בחיי הקהילה. בסך הכל קיימים 20 בתי ספר יהודים שבהם לומדים כ-12,000 תלמידים, המהווים כ-70 אחוז מילדי הקהילה. אל מוסדות אלה מצטרפות תנועות נוער המחזקות את החינוך הבלתי פורמלי ואת הזהות היהודית והציונית. ביניהן: השומר הצעיר, נצר, בני עקיבא, הבונים דרוו, הנני, ביתר בתוך מערכת החינוך ישנם בתי ספר מכל הזרמים וההשקפות החינוכיות, כגון בית ספר ליבלר – יבנה (דתי לאומי), בית ספר ביאליק (ציוני לא דתי), מונט סקופוס (מסורתי). בית רבקה וישיבה של חב"ד, יסוד התורה ועדת ישראל (בתי ספר חרדיים), בית התלמוד (מזרם ישיבת ליקווד בארה"ב), בית ספר שלום עליכם (משרידי מפלגת הבונד!) ובית ספר קינג דיוויד, בעל השקפה רפורמית.

המסע הראשון לאוסטרליה

נדמה שמי שהיטיב לתאר טוב מכולם את האופי המיוחד של אוסטרליה ואת היהודים שבה, היה הנסע המפורסם רבי יעקב הלוי ספיר, בעל ספר המסעות "אבן ספיר". בשנת 1859 נשלח רבי יעקב, שהיה מראשי העדה של היישוב הישן בירושלים ותלמיד חכם, חוקר וסופר בזכות עצמו, להודו ולאוסטרליה כשד"ר, במטרה לגייס כספים מהקהילות היהודיות לבניית בית כנסת החורבה בירושלים. דרכו לא צלחה והוא נאלץ לעצור לתקופה מסוימת בתימן עקב גניבת כספו אשר באמתחתו, וכך למד וכתב גם על הקהילה היהודית בתימן ובעדן. בספרו "אבן ספיר" הוא מתאר בפני העולם היהודי את מצבן של קהילות יהודיות שונות בעולם, במיוחד באזור המזרח. וכך הוא כותב בשפתו היפה והציורית על ביקורו באוסטרליה לפני כ-150 שנה, וכאז גם היום הדברים כמעט ולא השתנו:

על אוסטרליה: בחלק הארץ החדשה הזאת, אף כי חדשה היא וגם ישבתי ועברתי בה חמשה עשר ירחים, אין לי לחדש בה דברים רבים ולהרבות בספורים, אין לי מטרתי לספר חדשות רק לגלות עתיקות וישנות וביחוד מאחינו בני ישראל ומאלה אשר למצער נודעו בארצות איירופי. אבל באלה אשר פה אין כל חדש, כי אך מקרוב באו הנה....

כי בערך בשנת 1790 נאחזו בה הבריטאנים, ועשו אותה לעיר מקלט ומושב כלא לאנשי און פושעים ועושי רשעה אשר נחרץ משפטם לשלחם אל ארץ גזרה ונשלחו לפה לשאת את עוונם ולהכין קאלאניע, ויהי כי ראו את הישוב כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויטו שכמם לסבול את עבודת אדמתה והארץ נעתרה להם ונתנה את יבולה ותבואתה ופריה ויכוננו להם ערים לשבת ואחרים שלחו ידם במסחור ידיהם וכולם גדלו והצליחו... כי ישנם מאלה רבים הם אשר נשלחו הנה ביד כשעם ונשאו את עוונם ועתה המה חורי הארץ אציליה ושועיה ואחרי אשר נודעה טוב הארץ באו אליה מאירפא וביחוד מענגלאנד ואירלנאד גם ברבים בני חורים... וכאשר פצתה הארץ את פיה וגלתה את מסתוריה וצפונותיה וסגולות הזהב הטוב הנאצר בבטנה נהרו אליה המונים מכל אפסי הארץ וימלאו את שקיהם זהב. ולתשוקת בת מי זהב ועול המדהבה נכספו גם אחינו היהודים ויבאו לעשות בזהב. והיהודים על פי רוב לא חפרו בארץ להוציא את הזהב מבטנה, רק הם היו מספיקים כל צרכי החופרים למחייתם וגם קנו את הזהב מיד החופרים. ותהי שכרם רב משכר החופרים...

פה (מלבורן) נמצאות כאלף איש יהודים נודעים, להם שתי בתי כנסיות... העיר הזאת בנויה לתלפיות כלילת יופי רחובותיה רחבות וישרות על המחוגה ובטוב טעם איירופי, בתיה ומגדליה גדולים וגבוהים נטועה בעצים ואלונים ובכל יום הולכת ומתרחבת לכל צד.. החופש והדרור ישתרר פה בכל דבר והממשלה לא תכביד אכפה על יושביה ועל מגמתה רק להרבות ישיבת הארץ... וגם היהודים יושבים לבטח עליה ולוקחים חלק מכל טוב הארץ וגם במשרת הממשלה וכהונת מדינית ואף שרוב הנוצרים אשר פה הם ממדינת אירלאנד, קאטאליקים השונאים שמה את היהודים תכלית השנאה מאז ומלפנים... אבל פה הכירו את היהודי לטוב והשנאה חלפה כליל מהארץ הלזו...

איטליה, רומא - פעימה יהודית בלב העולם הקתולי

הרב אליהו בירנבוים, התפרסם ב- המדור יהודי עולמי ב-"מקור ראשון", מוסף שבת, 2008

לצעוד ברחובות רומא, ובפרט באזור הגטו היהודי, פירושו לחוש הדים של היסטוריה ארוכה, מרתקת ורצופה. ראשיתה בימי בית שני, ימי החשמונאים, ומאז ימי האימפריה הרומית – לאחר הפסקה לא ארוכה - הרציפות נשמרת אבל כמובן, רומא היא בראש ובראשונה בירת ההיסטוריה של הקיסרות הרומית ושל הכנסייה הקתולית. הנוכחות היהודית מקבלת גוון מיוחד לאור היותה של העיר מושבו של הוותיקן, מושבם של האפיפיורים מאות בשנים. האם וכיצד חרב האימפריה הרומית מחד וצלילי פעמוני הכנסיות מאידך השפיעו על חייהם ועל אופיים של היהודים בעיר? כיצד חיו וחיים יהודים בלב ליבו של המרכז העולמי של הנצרות? אלפיים שנותיה של קהילה ייחודית זו הן מעין בבואה של כל ההיסטוריה של יהדות הגולה. האור והחושך אשר היו מנת חלקם של יהודי רומא בבירת הנצרות מסמלים בזעיר אנפין את התלאות שעבר העם היהודי בגלויותיו השונות. דרכה של קהילת רומא לשמור על קיומה הפיזי והרוחני אף בתנאים קשים תוך כדי תרומה והשפעה על תרבות המקום, מהווה דוגמה המלמדת את סוד קיומו של העם היהודי.

לא אשכנזים ולא ספרדים

הקהילה האיטלקית איננה קהילה אשכנזית או ספרדית כרובן של קהילות ישראל, אלא בעלת מסורת מפוארת ייחודית ועצמאית. במשך תקופה ארוכה פיתחו יהודי איטליה תרבות עצמאית אשר אין לה אח ורע בגלויות אחרות. יהודי איטליה היו לרוב מעורבים בדעת עם בני הסביבה האיטלקית, לא בלטו בלבוש שונה ודיברו את שפת המקום; השימוש בשפה העברית היה מוגבל לתפילה בלבד. אמנם גם כאן היתה 'שפה יהודית': "יודאיקו רומנסקו". סופרים רבים ברומא כתבו בניב איטלקי זה, אשר היה שגור בפי היהודים כמו הלאדינו בפי יהודי ספרד או האידיש בפי יהודי אשכנז.

עדות לדרכה הארוכה והמתמשכת של יהדות רומא היא "נוסח רומא" בתפילה. נוסח זה הוא העתיק ביותר מבין הנוסחים המוכרים כיום, והוא הנוסח המקובל בתפילות בבית הכנסת הגדול ברומא ובעוד בתי כנסיות בעיר. מקורו של נוסח זה בנוסחי תפילה קדומים בבבל וכן בנוסחאות ארץ ישראליות קדומות. מי שלא רק קרא בסידור אלא גם זכה לשמוע את נוסח התפילה, שם לבו לאופן ההגייה המיוחד של המילים ולמנגינות הנוסח האיטלקי, השונות מאלו המוכרות של האשכנזים והספרדים גם יחד.

ראשית התיישבות

זוהי העתיקה מבין הגלויות על אדמת אירופה. יהודים נמצאו ברומא כבר בימי יוליוס קיסר, ומאז נמשך רצף החיים היהודים בעיר במיננים שונים עד היום. גלויות אחרות, גם אם הן בעלות היסטוריה ארוכה, לא זכו לרציפות שכזו, ולכך יש ללא ספק השפעה מיוחדת גם על ההווה של הקהילה ואולי גם על עתידה. היישוב הקבוע ברומא נוסד לא יאוחר מן המאה הראשונה לפני הספירה. כבר בתקופה זו היו יהודי העיר ציבור

משמעותי, שמנה רבבות. לגבי המספר המדויק נחלקו החוקרים: יש המצמצמים לעשרים אלף, יש המפליגים למחצית המאה. רובם הגיעו לכאן מארץ ישראל, כשבויי מלחמה של פומפיוס וטיטוס, והפכו לאזרחים רק לאחר שהשתחררו משיעבודם. מלבדם הגיעו לעיר יהודים אשר נמשכו לבירת האימפריה לצורך מסחרם או אומנותם. בשנת 4 לפנה"ס באה לרומא משלחת מארץ ישראל לבקש את ביטול השלטון של בית הורדוס. משלחת זו מנתה כ-8,000 איש. יש מתוכם שנשארו בעיר והתיישבו בה. בשנים האחרונות נתגלה בית כנסת מפואר ליד נמל רומא, שהוקם בסוף המאה הראשונה. ככל הידוע לנו, כבר בתקופה זו היו באיטליה כתריסר בתי כנסת פעילים.

בין רומא לירושלים

הקשרים בין יהודי רומא לאחיהם בארץ מולדתם היו מאוד הדוקים ואלו שמרו על אלו. יהודי רומא תרמו ביד נדיבה לקיומם הפיזי של אחיהם בארץ הקודש ובירושלים. לאחר חורבן הבית השני, המשיכו יהודי רומא לתמוך במוסד הנשיאות בארץ ישראל. יהודי ארץ ישראל החזיקו את יהודי רומא מבחינה רוחנית ודאגו שהמסורת לא תישכח מפיהם. על כך אנו למדים מתוך כך שרבי מתיא בן חרש, תלמידו של רבי ישמעאל, ישב דרך קבע ברומא ועמד בראש בית מדרש להוראת התורה והמסורה (סנהדרין ל"ב ע"ב). גם חכמים אחרים הקפידו לבקר מעת לעת בבירת האימפריה הרומית. הידוע והמפורסם מבין ביקורי חכמי ארץ ישראל ברומא הוא זה של רבן גמליאל הנשיא, ועמו חכמי יבנה, בשנת 95. במדרש דברים רבה מסופר: "מעשה שהיו רבותינו ברומי, רבי אלעזר, רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע ורבן גמליאל... " (סימן כ"ד), וכן בבראשית רבה: "מעשה ברבי אלעזר ורבי יהושע שהיו מפרשים בים הגדול. כנסה ספינתם למים שאינם מהלכים... כיוון שעלו לרומי אמר להם אדריאנוס מימי אוקיינוס מה הן?" (פרשה י"ג). גם פילון האלכסנדרוני הגיע לרומא בשנת 40 לספירה, יחד עם משלחת יהודים מאלכסנדריה. מטרת הביקור היתה לשכנע את הקיסר קליגולה לבטל צו שחייב את היהודים להציב את פסליו בכל בתי הכנסת. ביומנו ציין פילון כי בסיורו בעיר מצא את הקהילה היהודית מרוכזת בגדה הימנית של הטיבר.

בתחילת דרכם נהנו יהודי רומא מזכויות מיוחדות וקיבלו את אישור השלטונות לקיום חיים דתיים בעיר. יוליוס קיסר שיחרר אותם מהשרות הצבאי והתיר להם להתאגד למטרות פולחן ואף להתדיין בענייני משפט בינם לבין עצמם. השתלטות הנצרות על האימפריה הרומית במאה הרביעית הביאה עמה הרעת תנאים ליהודים ברומא ומחוצה לה. לאחר שהנצרות הפכה לדת הרשמית של האימפריה היה מעמד היהודים תלוי באפיפיורים, ואלו לא דאגו תמיד להיטיב עם היהודים, אם לנסח זאת בדרך דיפלומטית. לחץ הכנסייה גרם להפליית יהודים בתחום האזרחי, הכלכלי והדתי. נאסר עליהם להחזיק עבדים נוצרים, לשרת במשרות ציבוריות ולהקים בתי כנסת חדשים. במאה החמישית נוספו עוד גזרות על הגבלת תחום המגורים, על לבוש היהודים ועל מיסוי גבוה לבני הקהילות.

בצל הוותיקן

את היחס בין "הכס הקדוש" של הנצרות לבין היהודים המקומיים ניתן להגדיר כ"מורכב", ובו עליות ומורדות – מהם גם מורדות אכזריים וקשים. מצד אחד, יש בידינו עדויות על יהודים ששימשו בתפקידים שונים בחצר האפיפיור. עדות מרתקת אחת היא מן המאה הי"ב, כאשר בנימין מטודלה מתאר את קהילת רומי, ומזכיר יהודי בשם ר' יחיאל – שהיה נכדו של ר' נתן, המפרש התלמודי הנודע שכתב את ספר "הערוך" – המשמש את האפיפיור אלכסנדר השלישי:

רומה היא ראש מלכות אדום. ושם כמומאטיים יהודים מכובדים ואין פורעים מס לשום אדם. ומהם משרתי האפיפיוראלכסנדרוס הוא האגמון הממונה על אדום. ושם חכמים גדולים ובראשם ר' דניאל הרב ור' יחיאל, משרת האפיפיור, והוא בחור יפה, נבון וחכם. והוא יוצא ובא בבית האפיפיור והואפקיד ביתו ועל כל אשר לו. החל מן המאה הי"ג הקפידו האפיפיורים לפרסם את ה"בולה", כתב ההגנה על היהודים אשר לא פטר אותם מהשפלה אבל שמר עליהם בתחומים מסוימים. בולה זו שימשה כמגן ליהודי אירופה בכלל וליהודי רומא בפרט, וכן אפשרה ליהודים שברחו מגרמניה, מספרד ומדרום איטליה במאות הי"ד עד הט"ז להיכנס לרומא ולגור בה. האפיפיור פאולוס הרביעי, שנכנס לתפקידו באמצע המאה הט"ז, קבע חקיקה אנטי יהודית אשר נשמרה על ידי רוב האפיפיורים שבאו אחריו. הוא הטיל על היהודים חובות ואיסורים בתחומים שונים, ביניהם: איסור להחזיק בתים וקרקעות, חובה לחבוש כובעים צהובים לגברים ומטפחת ראש צהובה לנשים, איסור על העסקת משרתים נוצרים, הגבלת פעילותם הציבורית של יהודים וצמצום עבודתם כמלוויים בריבית, איסור על קשרים חברתיים בין יהודים ונוצרים וחובה להאזנה לדרשות קתוליות בשבת.

מאה זו היתה קשה מאוד ליהודי רומא. הם נדרשו להשתתף בדרשות של מטיפים נוצרים, נזירים וכמרים אשר התקיימו לרוב בשבת בבתי הכנסת. מכיוון שהמטיפים לא הצליחו כל כך בקלות לשכנע את יהודי רומא להמיר את דתם ולעשות נפשות לדת הנוצרית, נעזרה הכנסייה בחטיפת נשים וילדים קטנים אשר נלקחו בכוח ממשפחתם והמירו את דתם בעל כורחם. מעשי האונס הדתי נמשכו עד שנת 1870. אותו פאולוס גם הורה להקים גטו ליהודים ברומא, בשנת 1555. מקורו של המושג המצער "גטו" הוא בשפה האיטלקית, GHETTO, והגטו הראשון הוקם בוונציה – אף היא באיטליה – בתחילת אותה מאה (1516). לאחר הקמת הגטו ברומא החלו להיבנות גטאות באירופה כפטריות אחר הגשם – בצרפת, בגרמניה ובמדינות נוספות. פיוס החמישי המשיך את דרכו של קודמו, עד שכמעט לא נותרו ערים באיטליה ללא גטאות. אנו חבים אפוא את המילה והמקום אשר הפכו לסמל העצוב של רדיפת היהודים בכל הדורות ל"כס הקדוש" ולעומד בראשו. אולם בעוד ברחבי העולם הנוצרי האירופאי רווחה רדיפה כלפי היהודים בימי הביניים, וקהילות שלמות של יהודים גורשו ממדינות, ערים וכפרים באנגליה, צרפת וספרד, דווקא יהודי רומא היו שמורים מחרב הגירוש, בין השאר בגלל אמונתה של הכנסייה שקיומו וגורלו הנודד של העם היהודי הם ההוכחה לאמיתותה של הנצרות. כך פירשו הנוצרים את הפסוק בתהילים: "אל תהרגם פן ישכחו עמי" (תהילים נ"ט, י"ב).

אמנציפציה

רק בתקופת המהפכה הצרפתית יכלו יהודי רומא לנשום לרווחה מלחציה של הכנסייה, וכמובן – הדבר גרם לכך שהיהודים תמכו ברוחות המהפכה והפכו לחסידיה. בשנת 1798 נכבשה רומא על ידי הצרפתים והיהודים הקימו בכיכר המרכזית של הגטו היהודי את "עץ החופש" אשר סימל את השוואת מעמדם האזרחי לזה של שאר בני העיר אולם חופש זה לא ארך שנים רבות. רומא חזרה לחסות תחת שלטון איטליה והאפיפיורים בשנת 1814. היהודים שבו לחיות בגטו רומא עד שנת 1848, אז הורה פיאוו התשיעי להרוס את שערי הגטו ואת חומותיו. רק בשנת 1870 בא קץ השלטון של האפיפיורים ברומא. היהודים יצאו לגמרי ממושבם בגטו ומעמדם השווה לשאר בני העיר. הדבר

גרם ליהודים רבים לשוב ולהתגורר ברומא. החל משנת 1870 עד 1930 גדלה האוכלוסייה היהודית בעיר מ-4,000 איש ל-11,000 נפש, והיהודים שבו ליטול חלק בעשייה העסקית והתרבותית של העיר.

החומים באים

סוף עידן האפיפיורים לא הביא לסוף דרכה של האנטישמיות בקרב יהודי רומא. בשנת 1934 זו הופיעה בלבוש המפלגה הפאשיסטית, אשר הכריזה על היהודים כאויבי התנועה והאומה. למרות הזיקה העמוקה שהיתה קיימת בין היהודים לתרבות ולחברה האיטלקית, ואולי דווקא עקב כך, סבלו יהודי איטליה מידה של הדיקטטורה הפאשיסטית אשר הוציאה את היהודים מתפקידי ציבור ומבתי הספר. כך, למרות רצונם של יהודי איטליה להידמות לסביבתם ואף להיטמע בתרבות המקומית, הם שבו וקיבלו תזכורות על היותם יהודים.

ערב השואה התגוררו באיטליה כולה כ-43,000 יהודים, ומתוכם כתרסיס אלפים ברומא עצמה. כ-7,000 יהודים איטלקים נשלחו למחנות השמדה, ומתוכם רק כ-800 ניצלו. רוב יהודי איטליה – כ-30,000 – הסתתרו במשך המלחמה במקומות שונים, בעיקר בבתים של שכנים, אצל אנשי כמורה ובמנזרים. כ-4,000 מיהודי רומא מצאו מקלט במוסדות הכנסייה. מיד אחרי המלחמה שוקמה הקהילה היהודית ברומא וכעשור אחרי המלחמה שוב מנתה הקהילה כ-12,000 יהודים.

שתי טרגדיות התרחשו בימי השואה ברומא, נוסף על עצם השמדתם של אלפיים מיהודיה. האחת, המפורסמת יותר, היתה סירובו של האפיפיור פיוס ה-12 לגנות את רצח היהודים בשואה. השנייה היתה אסון מבית: הרב הראשי של רומא, הרב ישראל צולי, התנצר זמן קצר לאחר השואה. הרב צולי מצא מקום מקלט במשך השואה בוותיקן. עם שחרור העיר ב-1945 הורחק הרב ממשרתו הרמה כיוון שהיו חשדות על כך שבמשך המלחמה הוא מסר רשימות של יהודים לצבא הנאצי. צולי בחר להתנצר. את תקפיד הרבנות קיבל אחריו הרב דוד פראטו ולאחריו שימש ברבנות ברומא במשך 50 שנה הרב אליה טוואף.

יהודי רומא כיום

יהודי רומא ואיטליה מתחלקים למספר קבוצות: היהודים האיטלקים המקוריים, "בני-רומא", צאצאי תושבי העיר היהודים עוד מתקופת הקיסרות הרומית; יהודים ממוצא ספרדי אשר הגיעו לאחר גירוש ספרד במאות ה"ט"ז והי"ז; יהודים ספרדים אשר הגיעו במאה ה-20, בעיקר מלוב, איראן, מצרים ועיראק; ויהודים ממוצא אשכנזי שבאו לאיטליה עקב רדיפות באירופה בתקופות שונות.

למרות חלוקה סוציולוגית-היסטורית זו, קשה להגיד שההבדלים ניכרים ביהודי רומא. חלק גדול מהמהגרים לאיטליה "התבללו" לתוך התרבות היהודית האיטלקית עד אשר אימצו את מנהגי המקום, החל מן הטעמים הגסטרונומיים המוכרים בעיר ועד למנגינות ולתפילות. אחרים ממשיכים לשמור על מנהגי מקום המוצא שלהם, אולם תוך השתלבות מלאה בחיי הקהילה והחברה. בכך שונה קהילת רומא מקהילת מילאנו למשל, שעל אף היותה השנייה בגודלה באיטליה, אין לה שורשים עמוקים והיא תוצר של 'קיבוץ גלויות' של יהודים אשר הגיעו מפרס, לוב, חלב ועוד.

גם כיום יש באיטליה – בניגוד לרוב מדינות אירופה – פיזור גיאוגרפי רחב של היהודים על פני המגף האיטלקי. ברומא מתגוררים כיום כ-15,000 יהודים, רובה של יהדות איטליה; במילאנו גרים כ-10,000 יהודים. שאר יהודי

איטליה מתחלקים לקהילות בינונית של 500 עד 1,000 יהודים בטורינו, ונציה, פירנצה, ליוורנו וטרייסטה, ולקהילות קטנות שבהן יש בין 100 ל-200 יהודים, בערים כגון בולוניה, ג'נובה, נאפולי, פדובה ופיזה - קהילות שרובן נמצאות בתהליך של גסיסה. בקהילות "ננסיות" כגון סיציליה, פוליה, בארי או טראני בדרום איטליה יש מספר יהודים שלא מגיע לכדי מניין. בסך הכל מדובר על כ-30,000 יהודים היושבים ביותר משלושים ערים או עיירות שונות. יהודי איטליה חיים בים של התבוללות: לדברי המנהיגות המקומית, בקהילות הקטנות נישואי התערובת מגיעים ל-80 אחוז, בעוד שבגדולות ההתבוללות מצטמצמת לכ-50 אחוז מהנישואים. ראוי לציין שמחקר שנעשה בתחילת המאה העשרים ואחת מלמד ש-62 אחוזים מתוך מדגם של יהודי איטליה אינם רואים פסול בנישואי תערובת.

בין מוסדות הפאר של יהדות רומא ניתן לציין מוסד עתיק יומין ומוסד חדש. המוסד בעל ההיסטוריה הארוכה הוא בית המדרש לרבנים אשר הוקם על ידי שמואל דוד לוצאטו, שד"ל, בפדובה בשנת 1829, ומאוחר יותר נדד לרומא. מראשית דרכו מכשיר בית המדרש ללא הפסקה דורות של רבנים כפי מנהג איטליה, מתוך שילוב של לימוד תורה והשכלה כללית. המוסד החדש הוא אוניברסיטה יהודית, "טורו קולג'", בראשותו של הרב ד"ר שלום בחבוט – מוסד ייחודי ברחבי אירופה, המתאים מאוד לשילוב הקלאסי שהיה נהוג ברומא בין יהדות לבין תרבות העמים. הרב הראשי של רומא, הרב ד"ר די סיני, ממשיך מסורת ארוכה באיטליה עוד מימי הביניים של רבנים שהיו גם רופאים. הרב די סיני מתחיל את יומו כרופא וממשיך אחר הצהריים בתפקידו כרב ראשי ומרפא נפשות. מתוקף תפקידו הוא משמש כדמות הרוחנית המשרתת את יהודי הקהילה ברומא וגם מעין שר החוץ בכל הקשור לקשרים עם הוותיקן ועם השלטונות בענייני דת.

אחת הדמויות הפעילות למען חיזוקם של יהודי רומא והקהילות הקטנות היא הרב ראובן דלה רוקה, המנהל החינוכי של "איגוד הקהילות היהודיות האיטלקיות", ארגון גג של כל קהילות איטליה אשר מושבו ברומא, המתקיים על פי חוק המדינה ובתמיכה תקציבית של השלטונות. לפי החוק האיטלקי שראשיתו ב-1930, כל יהודי באיטליה חייב להשתייך ולהיות רשום באחת הקהילות היהודיות במדינה, וחלק מתשלומי המס שהוא מעביר למדינה עוברים ממנה אל הקהילה. זהו מודל נדיר למדי בעידן הנוכחי, בו על פי רוב ההשתייכות לקהילות בעולם המערבי היא וולונטרית וארגוני היהודים הם עניין חוץ ממלכתי.

אגב: יהודי רומא חבים לא מעט משרידותם הרוחנית לממשלה הפשיסטית, אשר חוקקה ב-1938 חוק להגנת ה"גזע האיטלקי" ואסרה על ילדים יהודים ואחרים ללמוד בבתי ספר יסודיים שבהם לומדים ילדים "אריים". הדבר נתן דחיפה לפיתוחה של מערכת חינוך יהודית אשר בה ילמדו הילדים היהודים אשר נפלטו מהרשת הממלכתית. בית הספר היהודי ברומא כולל את כל כיתות הלימוד מגן ילדים ועד סוף התיכון ומונה כ-1,000 תלמידים. ברומא יש כיום יותר מעשרה בתי כנסת פעילים, כאשר הגדול והחשוב ביניהם הוא בית הכנסת הגדול של רומא אשר בו ממשיכים להתפלל כמובן בנוסח המקורי והעתיק של יהודי רומא. בנוסף לבתי כנסת יש בקהילת רומא את כל הנדרש כדי לחיות חיים יהודיים ודתיים, בתי ספר יהודיים, בית אבות ובית חולים יהודי, מוסדות סעד, תנועות נוער ציוניות, כתבי עת יהודיים, בית דין רבני, ספרייה, מוזיאון המתאר את תולדות הקהילה ושיעורי תורה רבים.

שער טיטוס ומנהג המקום

הבא בשערי רומא איננו יכול לפסוח על מעבר על יד שער טיטוס, שסימל בעבר את הניצחון של האימפריה הרומית על העם היהודי במרד הגדול בשנת 70 לספירה. בתבליטים המופיעים בשער - אשר עומד על תילו כ-2,000 שנה - מופיעים שבויים מממלכת יהודה הנושאים על כתפיהם את כלי המקדש ונכנסים כמובסים לעיר הבירה רומא. לא מקרה הוא שקיים מנהג נפוץ אצל יהודי רומא שלא לעבור תחת שער טיטוס. יודעי דבר מספרים שיהודי רומא עברו תחת השער רק פעם אחת - ובכיוון ההפוך. מועד הצעידיה תחת השער היה ביום הקמת מדינת ישראל בה' אייר תש"ח, וכיוון הצעידיה היה דרומה, לכיוון ארץ ישראל.

אולם האם לא התהפכו היוצרות ומהאימפריה הרומית נשאר רק שער הניצחון העומד על תילו - בעוד עם ישראל ומדינתו חיים וקיימים? כך הרי שגור בפי יהודי רומא: "טיטוס שהחריב את בית המקדש והגלה את היהודים מארץ ישראל מה נשאר ממנו? אנדרטה, אנדרטה יפה...".

למרות ההיסטוריה הארוכה והלא פשוטה של יהודי רומא, הם גאים ביהדותם וברומיותם, ודרכם הייחודית תופסת מקום של כבוד בספר דברי הימים של עמנו. הגטו היהודי העתיק כבר איננו משמש מקום מגורים ליהודים, אלא מרכז לתיירות יהודית, עם מסעדות כשרות, בתי כנסת ובעיקר אווירה מיוחדת של ריחות העבר אשר השתמרו ברחובות הגטו, המהווים כיום סמל לעבר המפואר של הקהילה ברומא.

האם בכלל אנכפת לכם מאיתנו?

הרב אליזבט קוסגרבוב, עיתון הארץ, מדור דעות, פברואר 2014

לפני זמן לא רב עמדתי בתור באתר נופש ברפובליקה הדומיניקנית, כשלפתע הגיע לאוזני קולו של איש שעמד לפני בתור, וצעק לבנו: "יובל, אתה חונק את התור!". רוב יהודי ארצות הברית חוו חוויה דומה: אנחנו שומעים דיבור בעברית ומגלים שיש בינינו ישראלי. מיד מתעוררת בנו תחושת אחווה האופיינית ליהודי התפוצות. בתי הביטה בי וחיוך על פניה. היא ידעה שאנו יודעים את מה שהוא לא יודע: שכולנו בני אותו עם. אם כן, מדוע שלא אפתח בשיחה עם בן דודי הישראלי?

ואולם, למרות שלא היתה סיבה שלא להיכנס לשיחה, לא עשיתי דבר ולא אמרתי דבר. עמדנו זה לצד זה בתור והרגע חלף. הוא לא ידע שאני ידעתי. ואני? אני חושב לעתים קרובות על השיחה שלא התנהלה בינינו. אני מודאג מאוד מכך שליהודי אמריקה ולישראלים החילונים אין על מה לדבר זה עם זה. אני מדבר עברית מגומגמת, ביקרתי בישראל יותר פעמים ממה שאני יכול לספור ואפילו התגוררתי בה תקופות ממושכות. אני מגן על ישראל בפומבי וגם בחיי הפרטיים. אבל אם תלבישו אותי בבגד ים ותציבו אותי ליד ישראלי חילוני כבן 40, יהיה קשה לומר מה משותף בינינו, חוץ מזה שקרוב לוודאי ששנינו עוקבים אחר קו שערנו הנסוג. איזו שיחה יהודית נוכל לנהל? "האם מעניין אותך מי יהיה היו"ר הבא של הליגה נגד השמצה? ידוע לך בכלל מהי הליגה נגד השמצה? ומה בדבר עתידה של היהדות הקונסרבטיבית? האם קראת את הדו"ח של מכון 'פיו' (על מצבה של יהדות צפון אמריקה) או אפילו את פרשת השבוע?" גם אם נדבר על ישראל, קשה להאמין שיהיה לנו מה לומר זה לזה. האם אתה עוקב אחר תגובות הקמפוסים בארה"ב לדושיח הישראלי-פלסטיני? האם אתה מודאג מהחרם של אגודות אקדמיות בארצות הברית על אקדמאים מישראל? האם איכפת לך שאיכפת לי מ"נשות הכותל", שחשוב לי פלורליזם דתי? האם הדברים שמעסיקים אותך מעסיקים אותי? האם בכלל איכפת לך מה מעסיק אותי?

וגם אם הייתי מזדהה כיהודי ביום ההוא, האם היית חש אחווה כלפי? איזה קשר אתה מרגיש, אם בכלל, ליהדות העולם? אני יודע. נכון, אתה דובר עברית שוטפת, שירתת בצה"ל וקיימת את המצווה של לחיות בישראל - אין אלה דברים של מה בכך. אבל אתה לא מבקר בבית כנסת, אתה לא מעורב בחיי הקהילה היהודית, ולא ניכר כלל שאתה חש שותפות גורל כלשהי עם יהדות הגולה. בעוד שאני לא חוסך משאבים כדי לתמוך בך פוליטית וכלכלית, נראה לי שאם יהדות צפון אמריקה תתמוסס, חלילה, ותיעלם כמו קרחון בקוטב, אתה תמשיך בחייך כאילו דבר לא קרה. אני לא מנסה למתוח ביקורת. יברך האל את הישראלים החילונים, במיוחד את האתאיסטים שבהם. אני פשוט מנסה לשרטט את המצב הדמוגרפי, כפי שהוא נראה בעיני: שישה מיליון יהודים באמריקה, שישה מיליון בישראל, ואין לנו מה להגיד זה לזה, כיהודים.

כדי להבין איך הגענו למצב הזה, צריך לראות את התמונה בכללותה. לפני 80 שנה בדיוק, קבע הרב מרדכי קפלן (במאמרו, שזכה מאז לפרסום רב: "היהדות כתרבות"), שהיהודים ומסורות היהדות השונות הם תוצרים של הזמן

והמקום שבו הם חיים. כך היתה יהדותם של יהודי אלכסנדריה שונה מזו של יהודי תור הזהב בספרד, ומזו של יהודי אשכנז במאה ה-18, ושל יהודי עיראק במאה ה-20 וכן הלאה. הקרקע שבה היהודים היכו שורש הזינה וקבעה, באופן בלתי נמנע, את המסורת, הפולחן והתיאולוגיה ואת זהותם כקבוצה.

הנחת היסוד הזאת אולי פשוטה, אבל הצורה שבה היא באה לידי ביטוי חשובה להבנת הפער ביני לבין היהודי הישראלי. שנינו יהודים, אבל אני גדלתי באמריקה והוא גדל בישראל. זו הסיבה לשוני הגדול בין ה"יהודיות" שלו, לזו שלי מיום שהגיעו נוצרים נרדפים לאמריקה, בחיפוש אחר חופש דתי (כפי שכתב באחרונה הרב ד"ר שלמה פישר), עודד הד"ר האמריקאי (הפרוטסטנטי ברובו) חופש ביטוי ופולריזם דתי באמצעות הפרדת הדת והמדינה. ערכי הדת אמנם מזינים את השיח הציבורי (תחשבו, למשל על מרטין לותר קינג הבן), אבל כולנו - קתולים ויהודים, רוב ומיעוטים - יכולים לחיות על פי אמונותינו בכל דרך שנראית לנו, אם נבחר בכלל לחיות על פי דת כלשהי. מתוך הקרקע האמריקאית הזאת צמחו התנועות השונות ביהדות: האורתודוקסית, הקונסרבטיבית, הרפורמית, הרקונסטרוקטיבית, ההתחדשות היהודית, היהודית הבודהיסטית (JUBUS) - כל מיני סוגים של יהודים. כאמריקאים, ניאבק להגן על זכותנו זו.

הכוחות שעיצבו את חיי היהודים בישראל היו שונים לחלוטין. הציונות המדינית היתה בבסיסה מענה חילוני לשאלת הקיום היהודי בעולם המודרני. הציונות החילונית קרעה את עצמה מכל מה שקדם לה: קיומה של מדינת ישראל חייב החלפה של זהות דתית בזהות לאומית, והאתוס של המדינה, למרות חלקם הפעיל של יהודים דתיים רבים בתנועה הציונית הרחבה, דחה מעליו במידה רבה את תרבות היהודי הדתי בתפוצות. וכך העמיק הפער בין יהדותם של יהודי אמריקה ליהדותם של הישראלים החילונים כבר לפני עשרות שנים. ישראלים חילונים שעוזבים את ישראל לא מבינים את חיינו של היהודי בתפוצות, ואינם מקיימים עמו קשר. הם חיים בניתוק מיהדות ארה"ב. הם מגיעים למשרדי לעתים, כשהם מתאהבים בגוי או גויה, אבל רוב הזמן, חוץ ממפגשים אקראיים בהופעות של דייוויד ברזזה, ישראלים חילונים בתפוצות חיים במנותק מיהדות ארה"ב.

מה שמעסיק אותי, כיהודי, אינו מעסיק אותם, ולהיפך. היתה תקופה שבה חלקנו באחריות לזכור את השואה, אבל הזיכרון הזה הופנם בתוכנו בצורה שונה לגמרי, ובכל שנה הולכת ופוחתת משמעותו כנקודת ציון משותפת. יהדות ארצות הברית צריכה לעשות חשבון נפש רציני. רבים רואים בהשתתפות בכנסים של איפא"ק או של ג"י סטריט - עניין חשוב כשלעצמו, מעין פיצוי על כך שהם אינם מקיימים קשרים עם ישראלים, ועל כך שזהותם היהודית אינה משחקת תפקיד בחייהם. הספר "Start Up Nation" הוא אולי ספר מעולה, אבל זה חמור מאוד אם אנחנו חושבים שהתמקדות בתעשיית ההייטק הישראלית היא ביטוי להשתייכות לעם היהודי. הורדת Waze לאייפון אינה מבטיחה את המשך קיומו של העם היהודי. בשלב מסוים החלו יהודי ארה"ב להאמין שעשייתם החשובה ולעתים קרובות החיונית ביותר למען מדינת ישראל, כמוה כקשר עם ישראלים, או, גרוע מזה - כקשר עם היהדות עצמה. וכך חזרנו להתחלה: יהודים אמריקאים וישראלים חילונים, שאין להם מה לומר זה לזה. אבל העובדה שאנחנו

מודעים לבעיותיו של העולם היהודי כפי שהוא, לא מצדיקה הזנחה של מחויבותנו לעולם היהודי כפי שהוא צריך להיות. כל חזון של אומה יהודית איתנה חייב לכלול דיאלוג בין שני המרכזים של העם היהודי - בישראל ובתפוצות ביכולתנו ומחובתנו להמשיך ולשלוח מספר גדול ככל האפשר של יהודים לישראל, צעירים וגם מבוגרים. ביכולתם ומחובתם של הישראלים ליצור הזדמנויות דומות לקשר ולהבנה של יהדות התפוצות. יש להקים גשרים, להגות עוד תוכניות דוגמת "תגלית", ליזום חילופי סטודנטים ונוער ומפעלים תרבותיים משותפים. בעידן האינטרנט והסקייפ אין שום הצדקה לכך שלא יהיה קשר.

יהודי ארצות הברית יכולים לעשות הרבה מאוד ברמה המקומית. הקהילות היהודיות דנות בבתי הכנסת ללא הרף על תוכניות לקירוב יהודים שאינם קשורים אליהן. אולי נוכל לפעול לקיום דיאלוג בין־יהודי עם ישראלים החיים בתפוצות. אחרי ככלות הכל, מי ייטיב לעזור ליהודי ארה"ב להבין מה מעצב את הזהות הישראלית, יותר מהישראלים עצמם? מי, אם לא הישראלים בארה"ב, יוכל לעזור לנסח מה משותף לנו, ומה לא משותף לנו? מדרש ידוע מעלה את השאלה מדוע אלוהים לא נתן לעם היהודי את התורה לא במצרים ולא בארץ ישראל. מדוע ניתנה התורה בהר סיני שבמדבר. התשובה היא, שהתורה, או היהדות, אינה תלויה בגיאוגרפיה. היא שייכת לכל היהודים באשר הם. כולנו פירשנו אותה מאז בדרכים שונות. שום דרך אינה טובה יותר מהאחרות. עלינו לזכור תמיד שאנחנו עם אחד, שותפים שווים בלב אחד ובגורל אחד. הכותב הוא רב בית הכנסת פארק אווניו בניו יורק. ניתן לסרוק את הקוד לצפייה בסרטון על מאמר זה.

הדרשה הראשונה לאחר ה-7 באוקטובר

הרבה אנג'לה בוכדהל, כותרת הדרשה במקור - ישראל במלחמה: בראשית הייתה המילה. דרשת תפילת יום השישי, מתוך אתר בית הכנסת הרפורמי 'סנטרל' ניו-יורק, ארה"ב, 13 באוקטובר 2023.

אין מילים. אין מילים.

אין מילים. זה היה המשפט החוזר ששמעתי שוב ושוב מבני משפחה וחברים ישראלים, כשיצרתי עמם קשר בימים שלאחר מה שאנו יודעים כעת שהיה הטבח היהודי הגדול והאכזרי ביותר מאז השואה.

אין מילים. איך יכולות מילים גרידא לתאר את הברבריות של מאות מחבלי חמאס שזרמו לתוך ישראל ללא כל מטרה מלבד לצוד ולרצוח יהודים, בבתיהם, בתחנות אוטובוס, בפסטיבל מוסיקה, תוך כדי שידור חי שמח של מסע ההרג שלהם להמונים צוהלים?

אילו מילים אפשר לומר לאב הצופה בסרטון של בתו בת העשרים, מאובנת מפחד, זועקת, בעוד מחבלי חמאס לוקחים אותה על אופנוע אל התהום?

אילו מילים יכולות להעביר את האימה של מחבלי חמאס פורצים ל"חדרים מוגנים" טובחים הורים לעיני ילדיהם ואז גוררים את אותם ילדים למנהרות מתחת לעזה?

מחבלי חמאס חטפו ניצולי שואה קשישים, הציתו אנשים, ורצחו תינוקות. אין מעשה מרושע שאפשר לדמיין שהם לא ביצעו.

אין מילים. אין מילים.

בעוד מסע הרצח הזה התפרש בשבת, יהודים ברחבי ישראל, שעדיין לא ידעו בדיוק מה מתרחש, פרשו את ספר התורה לשמחת תורה—קוראים מספר דברים, הספר האחרון בדברים המתאר את מותו של משה, ומתחילים שוב, בראשית, עם ספר בראשית וסיפור הבריאה.

בהד קוסמי ומטריד למה שהתרחש סביב משפחתנו בישראל, מחזור התורה עבר מ"דברים", שפירושו המילולי הוא "מילים", לעולם שהיה תוהו ובוהו – "ריק וחסר צורה עם חושך על פני תהום". ישראל, והעולם היהודי, עברו מדברים לאין מילים.

אבל אז, בראשית מתאר כיצד אלוהים מתחיל את הבריאה:

ויאמר אדוני יהי אור, ויהי אור.

אלוהים אמר: "יהי אור" ויהי אור.

אלוהים בורא אור - בורא את העולם כולו - בהוראה, במילים.

כעם יהודי, אנו מבינים את כוחן של המילים ליצור מציאות.

מילים מחזקות אומות, בונות גשרים, ומביאות מרפא.

אך מילים יכולות גם להפוך למחסומים, קללות וכלי נשק.

יהודים מעולם לא האמינו בחרוז הילדות ש'מילים לעולם לא יפגעו בנו'.

אנחנו יודעים עד כמה רב כוחן.

ואנחנו גם יודעים איך שתיקה - היעדר מילים - יכולה לאפשר רוע וכאוס. בעודי יושבת שבורת לב ומזועזעת מהאלימות הקטלנית בישראל, הייתי המומה מהמילים שהמשיכו להופיע בתגובה להתקפה הזו.

מילים כמו "התנגדות", "דה-קולוניזציה", או "לוחמי חירות" מילים שהאדירו - ואפילו חגגו - את טרור החמאס, מילים שבאופן מעוות מצאו דרך להאשים את ישראל בהתקפות המפלצתיות האלה.

העיוותים שאנשים נקטו כדי להאשים ילדים חסרי הגנה, בני נוער בפסטיבל מוסיקה, או ניצולי שואה ברצח של עצמם חשפו פשיטת רגל מוסרית וצביעות שלא האמנתי שאפשרית. מטרידות באותה מידה היו ההצהרות המעומעמות או העמומות מבחינה אתית מהאנשים שאנו מצפים מהם להנהגה מוסרית - נשיאי אוניברסיטאות שלא הצליחו להביע בבירור את האמיתות הפשוטות של ההתקפות האלה: המבצעים היו מחבלים, וקורבנותיהם הנבחרים היו יהודים.

אני שייכת לקבוצה של מנהיגים בין-דתיים המייצגים את רוב הכנסיות, בתי הכנסת והמסגדים בניו יורק. השבוע, מנהיגים בתוך הקבוצה ניסו להוציא הצהרה בתגובה להתקפת החמאס, אבל הטייטה שלהם הוגבלה לקלישאות כמו "אנו עומדים בסולידריות עם אנשי האזור" ו-"אנו קוראים להפסקת האלימות בארץ הקודש". אחרי התדיינויות הלך ושוב, הקבוצה בכלל לא הוציאה הצהרה.

מנהיגי קהילת האמונה של מנהטן לא יכלו פשוט לומר את המילים: אנו מגנים את טרור החמאס ואת הטבח הזה.

קבוצה בין-דתית אחרת שביקשה לגייס סיוע כספי לאזור כתבה אימייל המגנה את "מעגל האלימות" ו"טראומה בין-דורית". לא. ההתקפה הנתעבת הזו לא הייתה רק חלק מ"מעגל אלימות".

לא. טראומה בין-דורית לעולם לא יכולה להצדיק רצח המוני וחטיפה של אזרחים. המנהיגים האקדמיים והדתיים האלה עשו קריירה ממילים, והם יודעים את כוחן.

ובמקום לנקוט עמדות עקרוניות, שוב ושוב, ראינו אותם בוחרים במילים שיצרו השוואות שווא, האשימו את הקורבנות היהודים, ורמזו על עמימות מוסרית במקום שלא הייתה כזו.

היה מצמרר להבין כמה אנשים - לעתים קרובות אלה שבדרך כלל יש להם הכי הרבה חמלה כלפי קורבנות של דיכוי ואלימות, פשוט יש להם נקודה עיוורת כשהקורבנות במקרה הם יהודים.

מעולם לא חשתי עד כמה חשובות המילים ליצירת מציאות. ועד כמה מחרישה יכולה להיות השתיקה, אל מול זוועה.

כששמעתי את הנשיא ביידן נושא את גינויו הרגשי, הבלתי מסויג של החמאס, כארגון טרור בדומה לדאע"ש, כשהוא כינה את הזוועות כרוע טהור, ואישר בבירור; "אנחנו עומדים לצד ישראל". התחלתי לבכות.

אפילו לא הבנתי כמה הייתי זקוקה לשמוע את הנשיא שלנו אומר את המילים. אבל מילים חשובות, כי האמת חשובה.

ומכיוון שמילים הן כה רבות עוצמה, הבה נקפיד להשתמש במילים הנכונות.

אל תשוו את החמאס לעם הפלסטיני.
בניגוד לאויבנו, אני מתאבלת על מותם של כל החפים מפשע, ישראלים ופלסטינים, שנספו במלחמה הזו.
לאבד את זה מעינינו משמעו לאבד את האנושיות שלנו.
השוואת התקפות החמאס ל"התנגדות פלסטינית" היא עלבון לפלסטינים הרבים המתעבים את החמאס, מהמגיש הפלסטיני-ישראלי שגינה בפומבי את מעשיהם ועד הפלסטינים הרבים שהקדישו את חייהם לאקטיביזם לא-אלים התקפה זו לא הייתה התנגדות פלסטינית. זו לא הייתה לחימה לחופש.
כשמדובר בהתקפות האלה, אמרו את המילים: טרור.
רצח המוני. כשעים נגד האנושות.
ואסור לנו לתת לאויבי ישראל להשתמש במילים כדי להכתים ישראלים.
נמאס לי מלכנות ישראלים קולוניאליסטים. אל תיפלו לזה.
זוהי אסטרטגיה מפורשת של החמאס לצייר את הישראלים כקולוניאליסטים מתנחלים חסרי שורשים.
זה שקר.
ההיסטוריה והריבונות היהודית על הארץ הזו נמשכת אלפי שנים, ורוב הישראלים המודרניים הם פליטים יהודים מהמזרח התיכון, אירופה, אפריקה ומכל העולם, שחזרו לבית היהודי היחיד שיש לנו.
יהודי ישראל אינם דומים כלל לקולוניאליסטים הצרפתים באלג'יריה, או הבריטים בהודו, שכולם יכלו לעזוב ולחזור הביתה לצרפת או לאנגליה.
יהודים ישראלים לא יכולים לחזור לשום מדינה. ישראל היא המדינה שלהם.
וכיהודים, ישראל היא המדינה שלנו.
ואנחנו לא הולכים לשום מקום.
אני חושבת שאתם יודעים עכשיו שאני תמיד מנסה לראות צדדים רבים של סוגיה.
ובדרשת ראש השנה שלי הפצתי בנו להישאר מעורבים בישראל גם כשביקרתי את הממשלה שלה.
בדרך כלל אני מפצירה בנו לשבת עם המורכבות והניואנסים.
אבל יש רגעים שנותנים לך בהירות.
כמו בבראשית.
כשאלוהים ברא אור, אלוהים הפריד בין האור לחושך.
היום, כשישראל נאלצת ליצור בראשית חדש - עולם חדש לישראל - ואל תטעו, זה לעולם לא יהיה אותו דבר - האור הופרד מהחושך.
אין כאן אזור אפור.
העולם ראה איך נראה רוע טהור.
רוע הוא הטבח הברברי שהחמאס ביצע על אדמת ישראל.
רוע הוא החמאס המשתמש במיליארדי דולרים של סיוע לא כדי לבנות בתי ספר ותשתיות לרווחת העזתים, אלא כדי לבנות מיליציה ומנהרות להרוג ישראלים.

רוע הוא החמאס המפר את כל חוקי המלחמה הבינלאומיים ומתמקם באזורים אזרחיים בלבוש אזרחי, כי מותם של עזתים חפים מפשע הוא טקטיקה אסטרטגית של הג'יהאד שלהם.

לישראל יש חובה מוסרית להגן על אזרחיה ולחלץ את בני הערובה שלה.

הכנעת החמאס, שמטרתו המוצהרת היא להשמיד את ישראל, היא מלחמה צודקת ומוסרית. אחת שלא בחרנו בה, אבל כעת איננו יכולים להימנע ממנה.

בתוך החשכה, ראינו גם הבזקי אור:

אתרי ציון בברלין, פריז, לונדון מוארים בכחול ולבן בתמיכה בישראל.

תנועת המחאה בישראל הפכה בן לילה לרשת של שירותים חברתיים למשפחות עקורות ולפצועים.

אנשי מילואים, שרק לפני שבוע סירבו לשרת במחאה נגד הממשלה, כעת מתייצבים בשיעור של מעל 100%.

והקהילה היהודית האמריקאית, שלעתים קרובות כל כך מפולגת בנוגע לישראל, חשה את כאבם של אחיותיהם ואחיהם ומגיבה בשפע של תמיכה נדיבה.

אין מילים. אין מילים.

אבל בהיעדר מילים, אנחנו פונים זה אל זה.

וכשאנחנו יוצרים מחדש, אנחנו פונים לתפילות עמנו שנתנו לנו שפה כשלא יכולנו למצוא את שלנו.

אני רוצה לבקש מכל הרבנים והחזנים כאן, להצטרף אלינו על הבימה, כשאנחנו קמים יחד כקהילה מאוחדת ושרים את מילות התקווה, "התקווה" - מילים שאפשרו לעמנו לשרוד את הבלתי ניתן לדמיון, וליצור מחדש.

קומו איתי כעת כולם לשירת "התקווה".

שלם העולה על סכום כל חוויותיו

אנה ויינר, מתוך - "מחשבות על עמיות יהודית", מתוך מפרויקט - דפי עמיות, המהדורה העברית, פברואר 2015. בעריכתו של ד"ר שלומי רביד ובחסותה של חטיבת העם היהודי של הפדרציה היהודית, ניו-יורק. יצא לאור ע"י המרכז לחינוך לעמיות יהודית. "דפי העמיות" הינם אסופות מאמרים פרי עטם של כותבים שונים היוצאים לאור מאז שנת 2007. נכון לסוף 2021 יצאו לאור 30 מהדורות שונות בנושאים שונים, 4 מתוכן תורגמו לעברית.

מעבד תמלילים מעודכן לא מזהה את המילה "עמיות". גם הסטודנט הישראלי שמסתובב לו הלום מטלות אקדמיות בקמפוס, לא מזהה. למעשה, ישראלי שעבר בתחנות הקלאסיות של מערכת החינוך הישראלית, פורמאליות ו-וולונטריות כאחת, לא יסתער על פעילות המבליטה את העמיות כמסמר העיקרי של הערב. הסיכוי לראותם עולה במקצת אם יש מרכיב של "בינלאומיות" וגם מעורב בזה סנדוויץ'. בשנתיים האחרונות, ארגון הלל ישראל חרט על דגלו את העמיות היהודית כיעד אסטרטגי ומרכזי. אז מהו האופן הנכון לתרגם את המושג הזה לפעילות שתצליח להעביר את יופיו, כשכל מהותו היא תחושת בטן, שייכות סובייקטיבית, ובלתי ניתנת למדידה?

טכניקה מעולם הנחיית הקבוצות מספקת פתרון אפשרי. בוחרים במערכות יחסים או חוויות שהיו בין המעצבות בחיך ולאחר מכן מנתחים את החוויות על מנת לזהות את המרכיבים שהפכו אותם לכאלה. לכל אחד יש תבנית ייחודית של חוויות, אך ניתן לאחדן באשכולות משותפים ולנסות לזקק את הנוסחה.

כשאני מכנה שאלה זו לעצמי, רצף של שלוש תמונות עולות בראש:

הראשונה. סבתא שלי, רחל, ילידת קייב ולוחמת אמיצה בנאצים ובשכנים, נוקשת בציפורן הארוכה והאדומה שלה על מסך הטלוויזיה המרצד של שנות השמונים. "הוא משלנו" היא אומרת לי בגאווה רכושנית על אחד הזמרים הגדולים, שמצליח לשיר בממלכתיות למיליוני צופים סובייטים, למרות שפניו ושם משפחתו לא מותירים מקום לספק. יהודי. "שלנו" יש קווים אדומים, יש "בפנים" ויש "בחוץ". לוקחים גם קרדיט רק על המוכשרים, כמובן.

השנייה. 11 בספטמבר 2001. אני ובן זוגי בטיול תרמילאים באיטליה. תמונת המטוסים והמגדלים תופסת אותנו בונציה ומגישי החדשות האיטלקים מפרשנים את החדשות בצעקות ובתנועות שמבהירות אפילו לאלה שכלל לא שולטים בשפה - העולם לא ישוב להיות כמו שהיה. מוצאים את עצמנו מחפשים "מקום של יהודים" ומוצאים את עצמנו בגטו ההיסטורי של ונציה, בבית חב"ד. ליד השולחן יושבים זוג אמריקאים קשישים, משפחה צרפתית ממוצא סורי ושני מהנדסים דוברי רוסית בטיול משבר גיל המעבר - אחד מגרמניה ואחד מישראל. שפה משותפת אין לנו, אבל ההרגשה הזאת שאנחנו צריכים להיות ביחד ברגע הזה, שהוא נוגע לנו הרבה יותר כקבוצה, כעם - ההרגשה הזו נוכחת. אמריקאי מספר שיש לו חבר שעובד בבניין ודמעות זולגות על פניו. כולנו יחד נושאים תפילה בקול רם, לשלומי, אפילו שחלקנו עושה זאת לראשונה בחייו.

השלישית. מרץ 2013. 450 סטודנטים מכל העולם באולם אחד בסמינר מנהיגות בירושלים. חו"לניקים וישראלים, 28 מדינות, 5 יבשות. אני מנחה משחק הכרות רב-משתתפים יחד עם חברים לצוות, בשלוש שפות במקביל (מגדל בבל זה כאן). בחלק הראשון, מיפוי חוויות משותפות, החל מחברות בתנועת נוער ועד לחיבה לראפ. בחלק השני, צפייה בממצאי הסקר שערכנו מראש למשתתפים ואפשרות ל"מיקרופון פתוח" - להפנות שאלות לקהל. ואז, בהססנות, מתחילים לשאול: "איך זה מרגיש להיות יהודי בניו-זילנד?", "האם יש הבדלים בין יהודים רוסים לאוקראינים?" ו"איך זה שכל סטודנט אמריקאי קורא לעצמו "מנהיג" כשכל סטודנט ישראלי נרתע מזה כל כך?" ואנו מתרגמים את התשובות לכל השפות, בעודנו מבינים שמה שחשוב באמת זה שיצרנו הזדמנות לשאול את השאלות. גבולות גזרה, סולידריות, גאווה. חמלה ואהדה. רצון להיות יחד. מוכנות להיות מאותגרים ביחד. מתן במה לרב-שיח סימטרי, שיווני, פתוח ומשותף באמת. תפקידנו בהלל ישראל הוא לזקק את המכנים המשותפים העוצמתיים ביותר, העולים מכל הסיפורים הפרטיים, ולהביא אותם לידי ביטוי בתוכניות שאנו מפעילים בקמפוס. וזו, כידוע, משימה שדורשת עומק, רשת קשרים חובקת עולם עם סטודנטים צעירים אחרים ו... סנדויץ'.

שני סיפורים

אסף פרי, מתוך הספר 'מדרש ישראל'.

פגשתי אותם בבית התפוצות.

שיחה על 'ציונות היום', ועל היחס ליהודים שחיים בחו"ל ואוהבים את ישראל 'מרחוק'. שתי מכינות מצוינות, אחת חילונית והשנייה דתית-תורנית.

נוער נפלא, מלח הארץ וכו'... באמת.

חברים הבהרתי מיד, אני מאמין בכל ליבי שישראל היא המקום של העם היהודי, שירתתי בצה"ל, אני מת על המדינה הזאת, הגינה שלי בצורה של ארץ ישראל, הרינגטון שלי זה התקווה, והסיסמה בוויפיי שלי היא 'תש"ח', אני אוכל פלאפל פעמיים ביום, בקיצור אני ציוני גאה, בחיים לא אזוז מפה...

ואני מניח שגם אתם.

אבל האם אנחנו מסוגלים להכיל סיפור יהודי אחר?

סיפור יהודי בלי ארץ ישראל?

סיפור יהודי שלם, בלי ארץ ישראל.

סיפרתי למכיניסטים שבפעם הראשונה שנכנסתי לבית הכנסת בווינגטון אנשים הסתכלו עלי קצת בהלם. ישראלים נכנסים לכאן, הם הסבירו לי, או בטעות או כדי לצאת מפה עם דולרים.

שאלתי את החניכים – האם מערכת היחסים עם יהודי התפוצות צריכה להיות כזו ש'יבואו לארץ ואם לא אז שיתביישו להם, ישבו בפינה וישלחו כסף'?

התשובות היו מגוונות, ומאוד מעניינות.

דיברנו על זהות, ועל מעגלים משותפים ומפוצלים.

סיפרתי להם על חבר שלי, איש מבוגר שלחם ואיבד חיילים בווייטנאם, למען האומה שלו, והערכים שלה. אדם שמזיל דמעה בכל פעם שהוא שומע את ההמנון שלו, ולא משנה אם זו ביונסה שרה בפתיחת הסוכרובול, או החזנית בסוף התפילה בבית הכנסת הקונסרבטיבי שהוא נוסע אליו בכל שבת.

הוא אמריקאי, לגמרי אמריקאי.

וסיפרתי להם שבסוף התפילה החזנית שרה את 'התקווה', ולצד דגל ארצות הברית מתנוסס שם בגאון גם דגל ישראל שהוא עשה בר מצווה, וגם הילדים והנכדים שלו, שהוא מבקר בישראל פעם בשנה, ועוקב בדאגה ובאהבה גדולה אחרי 'פאודה' ושאר החדשות מארץ הקודש.

הזהות הלאומית האמריקאית שלו ברורה ואיתנה, אבל הזהות היהודית שלו גם.

סיפרתי להם שהיהודים שם מתמודדים עם שאלות כמו התבוללות, רלוונטיות, ועם אתגרים של קהילה וחינוך. ואין להם, לרובם, שאיפה לגור בישראל.

הם אוהבים אותנו מרחוק, תומכים בה, גאים בה, לפעמים כועסים עליה – בגלל שזו המדינה של העם היהודי, והם יהודים.

יהודים כמונו, אבל מסיפור קצת אחר.

האם אנחנו מסוגלים ליצור משני הסיפורים המקבילים האלה סיפור אחד? בשביל זה אנחנו צריכים להחליט שהם אחים שלנו, לדבר איתם, להכיר אותם.
להכיר בהם.
להיות משפחה.
פתאום אחד החבר'ה מהמכינה התוכנית הרים את היד.
"אבל איך אפשר להיות גם חילוני וגם ציוני? הרי כל החיבור שלנו לציון מבוסס על התנ"ך, אז איך... אני לא מצליח להבין, זה פשוט לא הגיוני!"
הוא שאל בכנות, ומתוך דאגה ורצון אמיתי להבין, ובאותו רגע הבנו שיש כמה סיפורים מקבילים גם פה קרוב.
לא צריך ללכת עד לתפוצות, ממש בתוך האולם הזה יש לפחות שניים...
"שאלה מצוינת", עניתי.
"ושבים פה לידך איזה ארבעים כאלה".
"דבר איתם".
אבל לא היה זמן בלז"ז.

מוזיאון

אסף פרי, מתוך הספר 'מדרש ישראל'.

עמדנו שם רטובים עד העצם, עם תיקים ענקיים נוטפים על הגב, ומבט מעורר רחמים. התעכבנו יותר מדי על הר שוויצרי יפה מדי, והגענו ממש בכניסת השבת לעיר היפה למות על גדות אגם יפה להתעלף. לוצרן.

השעה היתה כבר תשע בערב, והתחיל מבול. ולמרות ש-"הטוריסט אינפורמיישן" נסגר בשווייץ בתשע אפס אפס נקודה אפס אפס, הצלחתי להשחיל יד ולהוציא מפה, שהגשם הפך מיד לסוג של מגבון לח. הצטופכנו מתחת גגון של תא טלפון, בנינו ציר ניווט לסימון של מגן דוד, ורצנו כמו איזה שני משוגעים, עד שהגענו לדלת עץ ענקית.

אחרי כמה דפיקות אגרופים שומר בלונדיני ענק שאל סינגוגה? צעקנו לו יס! יס! והוא הכניס אותנו פנימה, אל פתח אולם בית הכנסת של הקהילה היהודית. מתנשפים, נוטפים מי גשם שיכלו למלא את הכנרת. זה היה היכל מרשים. נברשות זהב תלויות מתקרה גבוהה, עיטורים, וספסלי עץ מגולפים. אין ספק שמדובר פה בקהילה רצינית, עשירה ושוקקת חיים.

אבל איפה כולם?

פתאום קלטנו כמה דמויות, בקושי מניין, בוהות בנו בדממה.

אחרי רגע ארוך ומביך ניגש אלינו איש עם שיער לבן ומשקפיים עגולים. אתם מישראל, נכון? חכו רגע.

הוא כינס מעגל קטן ומתלחשש, וחזר עם סדרת הנחיות -

אתם הולכים עם היהודי הזה לארוחת ערב, ישנים אצל ההוא, מחר תאכלו אצלי, סעודה שלישית פה, ותחזרו לישון אצל ההוא.

ברוכים הבאים לקהילה שלנו!

זו היתה שבת מופלאה בקהילה מתוקה וקטנטונת, עם רב, שוחט, בית ספר עם ארבעה ילדים, ועבר מפואר.

מרכז רב ועצום, עם ישיבה יוקרתית שנהרו אליה מכל אירופה. ועכשיו, סיפר האיש עם המשקפיים העגולים, כולם פשוט הלכו לישראל או אמריקה. אין להם מה לעשות בקהילה שמתכלה לאיטה באמצע אירופה.

אז מה יהיה פה בעתיד? שאלתי.

הוא חייך ואמר - מוזיאון.

ואני חייכתי אליו בחזרה, ולא ידעתי אם אני שמח, או עצוב.

בעקבות שיחה על הגולה

ברל כצנלסון, מתוך כתביו, פרק י"ב, עמ' 219–222.

(הרצאה בסמינריון למשמרת הצעירה של מפא"י, ט"ו בסיון תש"ד, 6.6.1944), חודשיים לפני מותו.

"את מי אנחנו רואים כנושאי ההגשמה הציונית? להלכה אנחנו אומרים: העם היהודי. אבל האם אנחנו חיים כך שהמושג של עם יהודי הוא בשבילנו מושג של ממש או לא? כאשר משהו מילדי כנרת ודגניה נפגשים בטבריה ביהודי כורדי או בילדי יהודים כורדים, המשחקים שם בחולות, האומנם יש להם הרגשה אמיתית שהם בני עם אחד ומשפחה אחת? ילד מהקבוצה שיוצא החוצה ונתקל ביהודים אלה, היש לו הרגשה של שותפות ממש עמהם? האם אין בשבילו טבריה (לא ורשה, לא לובלין!), יהדות טבריה, עולם לגמרי אחר? באופן רשמי זה נחשב כחלק מהעם היהודי, אבל באיזה אופן גורלו של יהודי מטבריה נוגע בו ממש? והייתי חפץ לשמוע את האמת: איך המגע בינו ובין היהודי האחר? כאשר ילד יהודי מקבוצה פוגש יהודי בעל פאות עם ז'ופיצה או יהודי לבוש כיהודי ספרדי, האם באמת הוא מרגיש (לא שלמד על כך בבית־הספר!) שהוא והם שייכים לחברה אחת משותפת? איני בטוח בזה. לפעמים נדמה לי שחבר שלנו מהנוער העובד, או מהתנועה או מהמשק, כשהוא מדבר על עתיד היהודים, כלל אינו יכול לתאר לעצמו שהוא מדבר על משהו מחוץ לחולצות כחולות. הוא יכול בזה להכליל גם את 'השומר הצעיר', אם כי יש לו גם סמל אחר. יש מין חברה כזאת, שזה 'אנחנו'. אבל אנשים מחוצה לנו, אם בניו־יורק או בווייטנאם או בבנדין – הם בשבילנו חומר לחקירות שונות, ופעם גם להערצה. והאם, באמת, הוא, חבר זה, והם שייכים לאומה אחת ממש? אני מפקפק בדבר זה.

בחוגים מסוימים, אנטי־ציוניים בגולה, דוקא בחוגים הלאומיים, – לא המתבוללים, – אשר לדידם העם היהודי הוא אותו העם היושב במזרח אירופה, בשבילם יהודי אלג'יר, סוריה או תימן כמעט שהיו בני עם אחר. אבל היתה להם הרגשה של עם יהודי, של מיליונים יהודים, אשר שפתו, שפת אידיש, והם טענו כנגדנו שאנחנו קורעים את עצמנו מן העם ואנחנו מגדלים פה בארץ־ישראל שבט נפרד. היה פולמוס כזה.

ומאידך גיסא, מי שיודע את הרוח שהיתה, בארץ לפני עשרות שנים, בחוגים הראשונים, כמו של בן־יהודה או סוגים ידועים מבני האכרים, יודע שהיתה להם מין זרות כזאת ליהודי הגולה, גם להלכה, שהם, בעצם, ראו את עצמם כמתחילים גזעיהודיחדש. הם הרגישו שבן־אבי בירושלים או אבשלום פיינברג בחדרה – הם כבר טיפוס אחר. באמריקה, למשל, יש הרגשה לבני החלוצים הראשונים של אמריקה (יש ארגונים כאלה שם), שהם רואים את עצמם שהם הם הגזע האמריקאי החשוב והטהור, וכל היתר – זה אספסוף. היו עוד בארץ־ישראל אנשים שכל התפיסה שלהם היתה, שהם בני הישוב, ולא כל היהודים הם בני הישוב. למשל, אותו הארגון של 'גדעונים' מסביב לאהרונסון, ארגון בני הישוב. הם לא ראו את הצורך לחפש את ההרגשה של אחדות יהודית, למרות זה שהם דיברו גם על לאומיות, אבל הלאומיות שלהם היתה של השבט החדש בישראל. ואני מניח את הויכוח – להלכה – אם צריך לטפח שבט מיוחד ישראלי. אבל רואה אני שבילדינו זה מתגשם. מספרים להם לפעמים, אמנם, גם על ה'בונד', ויש שהם כותבים אידיש או מתרגמים מאידיש, ויתכן שאין כבר מלחמה על כך, אבל, למעשה, נדמה שהילד שלנו, מבלי רצון לכך, גדל כבן עם חדש, כבן עם מיוחד: בדומה למה שכתבו או דיברו לפני עשרות שנים, מתוך גאווה ויהירות, שלא דור־מדבר כאן ולא גלות, אלא אנשים חדשים. [...]

מקורות של כוח – על זהות יהודית וזהות של חיים

ד"ר זהר רביב, דצמבר 2023

אחד האתגרים הגדולים ביותר שלנו כעם, זה האופן שבו הסיפור שלנו כעם והנרטיב שלנו כעם (הצורה שבה אנו מספרים את הסיפור) הם שונים בתכלית.

הסיפור שלנו הוא סיפור של "העם החי תמיד" והנרטיב שלנו הוא הנרטיב של "העם המת תמיד". בדבריי אני מצטט את הביטוי - "The Ever-dying People" אותו טבע שמעון ראבידוביץ', המבקש לטעון:

"שהנרטיב השולט של העם היהודי מבוסס כבר אלפי שנים על תחושת אובדניות לאומית, מעין תסמונת הדור האחרון. למרבית האירוניה התסמונת הזאת עוברת מדור לדור, מדור חי לדור חי, לדור חי, לדור חי..."

כיצד זה הדבר? זו שאלה שאני שואל בעצמי, לא רק כאיש מחשבה, אלא גם כאיש חינוך. אני רואה לפניי את הפער העצום שקיים אצלנו בין מה שאני קורא לו "הסיפור היהודי" לבין "הנרטיב היהודי".

האתוס היהודי העמוק ביותר שאני יכול לזהות זה **להפוך את העולם שבו אנחנו חיים לעולם שבו אנחנו מאמינים** לא מאמינים באלוהים לאו דווקא, אלא – מאמינים. זהות יהודית צריכה להיבנות מתוך המכניזם של ערכים ואידיאלים יהודיים ולא כראקציה לאיומים על היהדות.

לא ניתן לקיים אורגניזם יהודי בריא על דיאטה של טרגדיות, זה לא אפשרי.

אני יהודי למרות השואה לא בגלל השואה.

אני יהודי למרות השבעה באוקטובר בטח לא בגלל השבעה באוקטובר.

הייתי יהודי גם בשישה באוקטובר ואני אשאר יהודי גם בשמיני באוקטובר.

אני חייב, ולמעשה אנחנו חייבים, להוביל מהלך שבו גם מדינת ישראל, העם היהודי במדינה, והעם היהודי בתפוצות, משנים ביחד אחת ולתמיד את האופן שבו אנחנו מספרים את הסיפור של עצמנו.

"עמיות יהודית" או "עם ישראל"?

הרב חיים מרקוביץ, נובמבר 2024

בשנים האחרונות העיסוק המבורך ביהדות התפוצות הלך והתגבר. ארגונים רבים קמו, ופעילות רבה נעשית כיום בתחום הזה. הארגונים הללו שמו לב שיהדות התפוצות אינה מעוניינת כל כך בעליה לארץ. הקהילות הרפורמיות הגדולות בארה"ב רק לפני עשרות שנים בודדות הכירו במדינת ישראל והחלו לתמוך בה. עד אז הארץ המובטחת שלהם הייתה ארצות הברית, והם לא ראו שום עניין וערך בציונות ובמדינה. גם כיום אחוז העולים מהקהילות הללו הוא נמוך יחסית, וגם אם הם תומכים בגדול במדינה, הם אינם רואים ערך מיוחד בעליה.

המציאות הזאת הובילה למחשבה שצריך לשנות את התפיסה ביחס ליהדות התפוצות. אם הציונות הייתה מבוססת על עליה לארץ, וזו הייתה הגשמת החלום של העם היהודי, כיום הסיפור משתנה. אם לאורך שנותיה של המדינה היא שלחה שליחי עליה רבים כדי לעודד יהודים לעלות לארץ ולגרום להם לראות במדינה את ביתם, היום המדיניות היא שונה. מי שהחליט לעלות יקבל את הסיוע המתאים, אבל עידוד עליה, מתוך מגמה לשנות את תפיסת העולם של היהודים בתפוצות, זה כבר לא במנדט שלנו. ליהדות התפוצות ב"נראטיב" החדש יש מעמד עצמאי, ישיבתם בכל קצוות תבל היא מציאות רצויה ולכתחילה. לכן הביטוי "תפוצות" גם הוא כבר לא פוליטיקלי קורקט, משום שגם הוא מלמד על כך שיש מרכז ומי שאינו שם הוא נפוץ על פני הארץ, ולכן הוא ב-"תפוצה" שבחופץ.

לשם כך הוכנס שינוי ללקסיקון, ישנה מילה חדשה המתארת את המצב של היהודים שאינם בארץ ישראל - "עמיות יהודית" - ישנו עם, שכדברי המן במגילת אסתר "מפוזר ומפורד על פני העמים", וכך יאה ונאה לו, ואותו עם יהודי הוא. יהודים אלו ששייכים ל-"עמיות" זו מבטאים רעיונות יהודיים, וזהו ייחודם. לא לחינם נקרא השם הזה "עמיות יהודית" - עומק גדול יש בו... האם אנו מוצאים את "עם יהודה" בתנ"ך או במקורותינו? - לא!! אנחנו מכירים רק את "עם ישראל". אז מהיכן מגיעה ה-"עמיות היהודית"? מתוך רצון להתנתק מ-"ישראל". השם ישראל מבטא באמת את היותנו עם, שיש לו ארץ, ויש לו מדינה, ויש לו מקור אחד - ארץ ישראל. המן באמת ראה את מרכזי "היהודי", והוא באמת חשב ש-"עמיות יהודית" זה הסיפור - "מפוזר ומפורד בין העמים". אבל זה שורש הטעות.

בשם השורש הזה, המבקש לנתק את היהודים מעמם, ממצויים מושגים חדשים, ועולם חדש של רעיונות שאמורים לבטא את אותה משמעות של "עם" שהומצא מחדש. העם שאין לו ארץ, ו-"אם כבר אז כבר", כפי שאומר הפתגם, לעם הזה צריך לתת תרבות ורוח, אז לשם כך בוחרים כמה רסיסים מתוך רעיונות היסוד של "עם ישראל", מניחים אותם ליסוד אותו עם חדש, את הפוקוס ממקדים בהם, ואת כל היתר פשוט מעלימים. כמה נוח וקל. האמת היא שמי שיבחן לעומק את הרעיונות של העמיות החדשה, יראה שהיא בקלות יכולה להיות גם "עמיות נפאלית" או בנאזית, או חוף השנהבית, או כל מדינה אחרת על פני כדור הארץ.

מעתיה אין צורך להתמודד עם שאלות קשות, וסוגיות עומק של המשמעות של המדינה והארץ עבור האדם מישראל, של המשמעות של עם אחד, שיש לו אמונה ומסורת, תורה ודרך ארץ במובן הרחב של המילה. יש עולם חדש, שמתאים במיוחד לליברליות והפרוגרסיביות שנפוצה בארצות הברית ומדינות אירופה, וכמה יפה ונאה עכשיו לעסוק בליטופים של אותם קהילות וחיזוק "עמיותם" החדשה...

אנחנו לא זורמים עם הזרם החדש. אנחנו מאמינים ב-"עם ישראל", שיש לו ארץ ומדינה, תורה ואמונה ומסורת ודרך. אנחנו מבינים שאחינו שאינם בארץ אלא בארצות הגולה - כן - אנו אומרים זאת ללא היסוס, הם נמצאים בגולה - חלקם אינו רואה בשלב זה ערך בעליה, ויש כאלה שרואים בזה ערך אבל הסיטואציה שבה הם נמצאים אינה מאפשרת להם כרגע לעלות. אנחנו בהחלט מבינים את זה. תפקידנו הוא לחזק בהם את הקשר לארץ ולמדינה. אנו רוצים שהם יראו בה את ביתם, גם אם כרגע הם מעדיפים להתגורר מחוץ לבית. אנו מכבדים את ההחלטה הזאת שלהם, איננו לועגים לה, ואיננו רואים בהם "נפולת של נמושות" כפי שהיו כאלה שראו אותם. אנו מתבוננים בהם בגובה העיניים, ומבקשים לנהל איתם שיח על הקשר שלהם לעם ישראל וארץ ישראל. אנו גם נציע להם לבחון את האפשרות לעלות לארץ, ולעזור להם להיקלט בה באופן מיטבי. לעולם הם יהיו חלק מאיתנו, חלק מעם ישראל, ובעלי זהות יהודית ישראלית, ולא חלק מההמצאה החדשה של ה-"עמיות היהודית".

שורות אלו כאן מעלה נכתבו לפני שלוש שנים. מאז עם ישראל עבר טלטלה עזה. המלחמה שפרצה בשמחת תורה תשפ"ד - מלחמת השביעי לעשירי - גרמה לזעזוע רב ממדים בעולם היהודי כולו. ההתפרצות האנטישמית שהתנהלה בראש חוצות כמעט ללא מפריע גרמה לחשיבה מחודשת של יהודים רבים, מנהיגי קהילות, רבנים ומובילי דעת קהל על היחס שלהם למדינות שבהן הם חיים, למוסדות התרבות הליברליים המקומיים, ולערכים שבהם האמינו וחשבו שהם יגנו עליהם בעת צרה. הם לפתע קולטים שאולי המקומות הבטוחים והטובים בהם הם חיים הם לא כל כך בטוחים ולא כל כך טובים. ואולי אולי הגיע הזמן לחשב מסלול מחדש ולשוב אל שאלות היסוד של חיינו, מהי יהדות, היכן מקומה ומיקומה, ומהם ערכיה. המלחמה גרמה למחשבה מחודשת שאולי לא כל ערך שנראה קודם כמסרי ומתקדם הוא אכן מוסרי ומתקדם, ואולי במסווה של חמלה ותמיכה בחלשים דווקא האנטישמיות נחשפת ומתגלה שאין לה ולחמלה דבר... ואם כן אולי הערכים הללו דווקא לא ראויים להיות מזוהים עם היהדות? את השאלות הללו שמעתי במפגש שקיימתי עם אחד ממנהיגי היהדות הרפורמית בארה"ב שעולמו התערער מאוד בעקבות המלחמה האם לא הגיע הזמן לחשוב מחדש גם על ה-"עמיות"?

וּיָאֵתוּ בְרִיטִים. דְּבָרִים שֶׁלִּמְדָתִי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּבֵית כִּנְסַת אֲנִגְלִי מִפּוֹאֵר, רִיק וְאֵז מִלָּא

יְדִידִיה מֵאִיר, סֶפְטֵמְבֵר 2019, הַתְּפָרָסִם בַּמִּקּוֹר בְּאֵתֵר עֵרוֹץ 7

בּוֹקֵר יוֹם רֵאשׁוֹן שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. שְׁמוֹנָה וּמֵשֶׁהוּ. אַחֲרֵי הַלִּיכָה שֶׁל חֲצֵי שְׁעָה בְּגֶשֶׁם, אֲנַחְנוּ מְגִיעִים אֶל בֵּית הַכִּנְסַת BHH אוּ בְשֵׁמוֹ הָעֵבְרִי "בֵּית הַמְדַרְשׁ הַגְּדוֹל". הַגְּדוֹל: בֵּית הַכִּנְסַת הַגְּדוֹל בִּירוּשָׁלַיִם. מֵאוֹת מְקוֹמוֹת יֹשִׁיבָה. הָעֵיִצוּב: אֲרוֹן קוֹדֵשׁ בְּגוֹבָה שְׁלוֹשׁ קוֹמוֹת, וִיטְרָאז'ים, הַכּוֹל מֵהוֹדֵר וּמִפּוֹאֵר, מְרִשִׁים וּמְסוֹדֵר, מִלָּא הוֹד בְּרִיטִי. מְסַפֵּר הַמְתַּפְּלָלִים: בֵּית כִּנְסַת כּוֹרְדִי קֶטֶן בְּנַחְלָאוֹת שֶׁבְּקוּשֵׁי מַחְזִיק מְנִיין. קִצַּת מְבִיךְ לְעִמּוּד כְּכָה עִם עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים בְּכִזָּה הַיִּכְל, בְּכִזָּה יוֹם. כֹּל "אִמֵּן" קֶטְנָה שֶׁלֶךְ מֵהַדְּהַדָּת לְאַרְבַּע כְּנָפוֹת הַחֲלָל הָעֵנְקִי, וְחוֹזֶרֶת אֵלָיךְ.

מֵהַכִּתוּב שֶׁעַל גְּבֵי לוּחַ הַשֵּׁשׁ בְּכִנְיֶסָה אֲנִי לוֹמֵד שְׁבֵית הַכִּנְסַת נֹסֵד בִּשְׁנַת 1874, כְּלוֹמֵר לִפְנֵי 145 שָׁנָה. יוֹתֵר מֵאַלְף חֲבָרִים רְשׁוּמִים יֵשׁ לוֹ, רוֹבָם הַמוֹחֲלָט לֹא שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת. אִם הֵם לֹא דִתִּים לְמָה הֵם חֲבָרִים בְּבֵית כִּנְסַת? קוֹדֵם כּוֹל כִּי הֵם שׁוֹמְרֵי מְסוֹרֶת. זֶה מָה שֶׁעָשׂוּ אֲבוֹתֵיהֶם וְאֲבוֹתֵיהֶם, וְלִמְעַלָּה בְּקוֹדֵשׁ עַד שְׁנַת 1874. וְדַבֵּר שְׁנֵי, וְאוֹלֵי רֵאשׁוֹן, בֵּית הַכִּנְסַת כֵּאֵן הוּא סוֹג שֶׁל בֵּיטוּחַ קְבוּרָה. בְּנִיגוּד לְיִשְׂרָאֵל, אֲנִגְלִיָּה לֹא מִשְׁתַּתְּפֵת בְּהוֹצָאוֹת הַקְּבוּרָה שֶׁל אֲזַרְחִיָּה, וְלִכְן מִי שְׂרוּצָה לְזָכוֹת בְּקְבוּרָה יְהוּדִית אַחֲרֵי מָאָה וְעֶשְׂרִים, וְגַם לְהַלוּוִיָּה עִם מְנִיין וְקִדִּישׁ, מִשְׁלֵם מִיִּסֵּי חֶבֶר. הַתִּקָּן עֲצָמָךְ בְּפְרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּקְבֵּר בְּטֶרְקֵלִין.

הַטּוֹר הַזֶּה נִכְתָּב בְּמוֹצָאֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּלִידֵס שְׁבֵאֲנִגְלִיָּה. אֲנִי עוֹד מֵעַכְל אֶת 48 הַשְּׁעוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת. הָאֲנָשִׁים שֶׁהִזְמִינוּ אוֹתָנוּ לְכֵאֵן לְהִיּוֹת חֶלֶק מִתְּפִילוֹת וְשִׁיעוּרֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה אִמְרוּ לָנוּ: "קֵהִילָה כְּזֹאת עוֹד לֹא רֵאִיתֶם. הִיא לֹא דִתִּית, לֹא חִילוֹנִית, הִיא מֵשֶׁהוּ שֵׁשׁ רֶק בְּחו"ל, וּבְעֵצֶם יֵשׁ רֶק בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה".

לִידֵס הִיא הָעִיר הַשְּׁלִישִׁית בְּמִסְפֵּר הַיְהוּדִים בְּאֲנִגְלִיָּה, אַחֲרֵי לוֹנְדוֹן וּמְנַצ'סְטֵר. כְּשֶׁמוֹנֵת אֲלֵפִים יְהוּדִים חַיִּים כֵּאֵן, רוֹבָם חֲבָרִים בְּאַחַת מִשְׁלוֹשׁ הַקֵּהִילוֹת הַגְּדוֹלוֹת 'עֵץ חַיִּים', 'בֵּית הַמְדַרְשׁ הַגְּדוֹל' שְׁבוּ הַתְּפִלָּנוּ, וְהַקֵּהִילָה הָעֵבְרִית הַמְּאוּחֶדֶת (בְּאֲנִגְלִיָּה זֶה נִשְׁמַע יוֹתֵר טוֹב). לְכָל קֵהִילָה יֵשׁ לֹא רֶק בֵּית כִּנְסַת עֵנְקִי אֲלָא גַם בֵּית קְבוּרוֹת וְחֲבָרָה קְדִישָׁא מְשֻׁלָּה, וְאִפִּילוּ כְּמָה לִיְמוֹזִינּוֹת לְהַסְעַת מִשְׁפָּחוֹת הַנְּפִטְרִים לְהַלוּוִיָּה. לֹא הֵייתִי צָרִיךְ אֶת "וֹנְתָנָה תוֹקֵף" הַשָּׁנָה כְּדֵי לְהִזְכֹּר בְּזֶה שְׂאֵדָם יִסוּדוֹ מֵעַפְרָה וְסוֹפּוֹ לְעַפְרָה. הַמוֹת מְאוֹד נוֹכַח כֵּאֵן. כְּמַעַט כֹּל מִי שֶׁדִּבְרַתִּי אִיתוֹ סִיפֵר לִי בְּגֵאוּוָה עַל בֵּית הַקְּבוּרוֹת הַמְּתַפְּתָח שֶׁל בֵּית הַכִּנְסַת, מִשָּׁל הִיָּה זֶה מִיָּזִם אֶטְרֶקְטִיבִי וּמְזִמִּין. שְׁמַרְנוּ לָךְ מְקוֹם.

"אֵאָהָה אֵאָהָה אֵאָהָה הַמְּמַמְלֵךְ!" מֵהַדְּהַד קוֹלוֹ שֶׁל הַחֲזָן בְּרִגְשׁ בְּאוֹלָם הַמִּפּוֹאֵר וְהָרִיק. עֲצוּב. אִיפֵה כֹל חֲבָרֵי הַקֵּהִילָה? הַשָּׁנָה הֵם לֹא בָאִים? אֲבָל אֵז זֶה קוֹרָה. לֹאט לֹאט מְצַטְרָפִים עוֹד וְעוֹד מִתְּפִלָּים. אִם בְּפִסּוּקֵי דְזִמְרָה הִיָּה בְּקוּשֵׁי מְנִיין שֶׁל קְשִׁישִׁים, בְּגִיל סְבָא-רְבָא - עַד תְּפִילַת הָעֵמִידָה הַצְּטְרָפוֹ עוֹד כְּחִמְשִׁים אוּ שִׁישִׁים יְהוּדִים, צַעִירִים יוֹתֵר, נֹאמֵר בְּגִיל סְבָא. בְּאִבְיָנוּ מִלְכְּנוּ שֶׁל סוֹף חֲזָרַת הַש"ץ מְגִיעַ כְּבֵר מִסְפֵּר הַמְּתַפְּלָלִים לְכַמְאֲתִיִּים, הֵם נֹרְאִים כְּמוֹ הַנְּכַדִּים שֶׁל אֵלוֹ מִפְּסוּקֵי דְזִמְרָה. וְאֵז, כְּמָה דְקוֹת לִפְנֵי תְּקִיעוֹת הַשׁוֹפָר, גֵּל גְּדוֹל שֶׁל מְאוֹת - מִמֵּשׁ מְאוֹת - מִתְּפִלָּים צַעִירִים מְצִיף אֶת בֵּית הַכִּנְסַת. הָאוֹלָם מִלָּא מִפָּה לְפָה. קְרוֹב לְאַלְף מִתְּפִלָּים, מְנַעַר וְעַד זֶקֶן, מִילֵד קֶטֶן בְּחִלִּיפַת שְׁלוֹשָׁה חֲלָקִים וְעַד הַסְּבֵתָא רְבֵתָא שְׁלוֹ בְּכוּבַע נוֹצָה שְׁלוֹשָׁה חֲלָקִים.

באוויר יש חגיגות מיוחדת. כולם מתרגשים לפגוש זה את זה. "הם יהודים של שלושה ימים בשנה", אומר לי אחד מראשי הקהילה. שני ימים ראש השנה ויום כיפורים אחד. קשה מאוד להשתיק אותם בזמן התפילה. הנימוס הבריטי נעלם פתאום. ואולי לדבר בבית הכנסת פשוט לא נתפס אצלם כמנוגד לנימוס ולכללים. להפך, זאת המסורת: סבא שלי בא לדבר עם עוד יהודים בבית הכנסת שלושה ימים בשנה, אבא שלי בא לדבר, אז עכשיו גם אני בא, וגם הבן שלי עוד יבוא. אם אתה בא לבית הכנסת כדי להתפלל, איפה תדבר עם עוד יהודים?

מחוץ לאולם התפילה, המקום הופך למרכז קהילתי תוסס. חדר מיוחד עם תוכנית לקטנטנים, חדר תפילה לילדים ועוד חדר לפעילות בני הנוער. כולם מתרוצצים בין החדרים הרבים במבנה הגדול, מתחבקים, מחליפים חוויות, מסכמים שנה ולא מפסיקים לאחל "גוט יום טוב" ביידיש (גם בתגובה לאיחולי ה"חג שמח" שלי, שנראו להם מוזרים) ולפתע, באחת עשרה בבוקר, הכול נעצר. מאות שיחות סמול טוק בעזרת הגברים ובעזרת הנשים משתתקות באחת. עלה אלוקים בתרועה, ה' בקול שופר. כולם עומדים במקומותיהם ומקשיבים בדממה לתקיעות. זה הרגע שבגללו הגיעו לכאן. זה הרגע של השנה כולה. מחזה מרגש עד דמעות, והאמת שגם קצת מעורר קנאה. אצלנו בארץ רואים דברים כאלה בתפילת נעילה, לא בעיצומו של ראש השנה. אחרי חמש דקות מתחילה תפילת מוסף, שם כבר הרבה יותר קשה להם לעקוב ולהשתלב, אבל אף אחד לא יוצא לפני הקדיש האחרון ואדון עולם. איך כותבים בעיתון 'המודיע'? ההמונים התפזרו בסיום המעמד בתחושה מרוממת ורבת הוד. באמת, ראיתי אותם מתפזרים. אשרי העם יודעי תרועה, ה' באור פניך יהלכון.

בגשם הקר בדרך חזר אנחנו מנסים לעכל את החוויה. מצד אחד זה מאכזב, למה שרמת היהדות-מורשת-חיבור שלהם לא תהיה גבוהה יותר? איזה אתוס יהודי בדיוק משמרים כאן? האם פעמיים תקיעות שופר בשנה וכל נדרי אחד יכולים להציל מהתבוללות, יכולים לגבש זהות יהודית אטרקטיבית? זה בדיוק מה שהרב ג'ייסון קליימן אומר להם לפני התקיעות. הוא יליד לידס, שגדל בדיוק כמוהם אבל זכה להגיע לישיבות אור שמח וכרם ביבנה וללמוד שם במשך שנים. הוא חזר לכאן כדי להוביל את הקהילה הענקית, את בית הכנסת הריק-מלא הזה: "ראש השנה הוא הזמן להחלטות חדשות וההחלטה החשובה ביותר היא הזהות שלנו. כמה אקטיביים ומעורבים נהיה? האם ניפגש פה רק ביום כיפור ובשנה הבאה? בזמן תקיעת השופר כל אחד יכול לחשוב על מה הוא לוקח עצמו כדי לקדם את היהדות שלו ושל משפחתו".

ומצד שני, לא צריך להיות ר' לוי יצחק מברדיצ'ב כדי להבחין: רובם המוחלט של הנוכחים כאן לא דתי. רובם המוחלט לא יודע מילה בעברית. כשהסתכלתי על המתפללים שסביבי, שמתי לב שהם ממש נאבקו עם הטקסט של המחזור שהחזיקו. הם כולם אשכנזים, לא בני עדות המזרח, וזה הרי לא רגיל, מסורתיים אשכנזים. הם נשואים ליהודיות וליהודים (מי שלא, לא מקבל כאן עלייה לתורה). הם סגרו היום את העסק שלהם או הודיעו לבוס שהם לא מגיעים לעבודה, וכך גם מחר, ביום השני של ראש השנה, רק כדי להיות כאן. אין פה חופש ואין שום תחושה בחוץ שהיום הרת עולם. גם הילדים שלהם – שרובם ממש לא לומדים בבית ספר יהודי – מפסידים שני ימי לימודים מלאים כדי

להגיע לכאן, לחבוש כיפה צבעונית מצחיקה שמחלקים בכניסה ולשמוע כולם ביחד תקיעה, שברים ותרועה. את סעודת החג אנחנו אוכלים אצל משפחת ונט. משה ונעמה, זוג צעיר מגוש עציון עם שני ילדים מתוקים, הם שליחי תנועת המזרחי ללידס. מיד אחרי החלה בדבש אנחנו מתנפלים עליהם עם המון שאלות, והם מחייכים. "תתרגלו. ככה זה כאן. ולא רק בבית הכנסת הזה. אבל הקהילה הביאה אותנו לכאן להיות שליחי נוער, כי הם מוטרדים בדיוק מזה. מכך שהדור הבא צריך להתחבר יותר למי שהוא. ואל תטעו, הם נוסעים בשבת, הם לא אוכלים כשר, אבל בית הכנסת צריך להיות לב הזהות שלהם, זה ברור".

ובמקום לדבר כל כך הרבה על יהודי אנגליה, משה מציע לי לדבר עלינו הישראלים. "תעזוב רגע אותם. מי יודע איפה אתה ואני היינו, אם היינו נולדים בקהילת לידס ולא בישראל. העובדה היבשה היא שיש פה כשמונת אלפים יהודים כאלה. העובדה היבשה היא שחסרים המון שליחים בקהילות בחו"ל. יש ביקוש מצדם, יש רצון לקבל. ותאמין לי, מניסיון, לא צריך להיות גדול הדור כדי לצאת ולתרום שנה-שנתיים כאלה ולעשות פה המון. אז איפה אנחנו? המון חבר'ה בארץ יכולים להפטיר בזלזול: 'נו, אז שיעלו'. אתה מבין? אצלנו בציונות הדתית יש תחושה חזקה שהגענו אל המנוחה ואל הנחלה. זהו, נגאלנו, מי שרוצה – שיצטרף. מצטער, זו לא תשובה. חצי מעם ישראל נשאר מאחור, בגולה. חצי מהעם! ורובם, לצערנו, רחוקים מתורה ומזהות יהודית, בלי שום מעטפת של מדינה יהודית שתציל אותם מאובדן זהות. ואנשים אומרים בשיא הרצינות: 'זו בעיה שלהם, אם הם רוצים – שיעלו לארץ'. איזו פשטנות. לסגור פה מחר בבוקר את הכול, ופשוט להעלות ככה שמונה מיליון יהודים מכל העולם, ועד אז – לא אכפת לנו מהם? אני לא מבין מאיפה זה בא. איפה 'כל ישראל ערבים זה לזה'? איפה 'תינוק שנשבה לבין הגויים'? כאן הוא באמת בין הגויים, לא כמו בארץ. ואגב, לחילונים אנחנו נותנים יחס הרבה יותר מורכב, נכון? אף אחד מאיתנו לא אומר 'למי אכפת מהם'. אבל מיהודי התפוצות אנחנו מעזים להתעלם".

טוב, לא כולם צריכים לארוז הכול כמו משה ונעמה להתמודד עם חנות כשרה אחת, בית ספר יהודי קטנטן וגם עם הלוויה השבועית של קשיש שמשה נקרא להשלים בה מניין. אפשר להתחיל רק לחשוב על זה, לדעת, להתפלל. למחרת, ב"יודע כל פעול כי אתה פעלתו", ב"וישתחוּו לפניך כל הברואים", שמתי לב שנקודת המבט שלי התרחבה. גם אלה שעומדים מסביבי עכשיו, בחליפה יוקרתית ובשיער רטוב מגשם, סליחה, בעצם מג'ל, מפטפטים ומחכים לתקיעת השופר – גם הם חלק חשוב בסיפור הזה.

מארץ 'היהדות האינסטינקטיבית' לקולורדו

יוני אלון, טיימס אופ ישראל, 2013

זה היה בשעות הבוקר במרכז הקהילתי היהודי (JCC) בדנוור, קולורדו כאשר אחד הילדים בכיתה הגן של המורה מיס רייצ'ל שאל אותי בעיניים נוצצות: "למה אתה כאן?". הבטתי מטה, עצרתי לרגע, מחפש את התשובה הנכונה ומנסה למצוא את המילים המתאימות שיהיו הגיוניות לילד בן חמש. "זה הרגיש נכון", עניתי לאחר רגע, "זה פשוט הרגיש כמו הדבר הנכון לעשות". וכשחושבים על זה, התשובה הכנה הזו אכן מסכמת את ההחלטה של בחור יהודי ישראלי צעיר שנסע 10,000 ק"מ ברחבי העולם כדי לחקור את חייהם של יהודים אחרים, במסגרת שליחות ארוכה של הסוכנות היהודית. מה אנחנו אם לא שבט עתיק, מפוזר על ידי הזמן והנסיבות לאלפי מקומות? ואם אכן כך, אז בעצם באתי לכאן לבקר את קרובי משפחתי.

עבורי, ההגעה לדנוור מייצגת מסע. מסע לעולם של יהדות שונה משלי - יהדות מתוך בחירה והחלטה. אנחנו הישראלים לא בהכרח צריכים לבחור להיות יהודים. אנחנו נולדים למציאות הזו, מעוצבים על ידי האירועים היומיומיים, השגרה היהודית, המנהגים, המוסיקה, האוכל ועוד. אנחנו סופגים את המדינה היהודית המקיפה אותנו, על הטוב והרע שבה, אנחנו שואפים נשימה גדולה של יהדות, לפעמים בלי אפילו לדעת על כך או להבין לגמרי את עומקה. אנשים רבים שאני מכיר בארץ מגדירים את עצמם כיהודים, לפעמים אפילו כיהודים גאים. אבל מה הם עושים בנוגע לזה? מה התפקיד שהיהדות משחקת בחייהם, במבנה הזהות שלהם? איפה ה-"ישראלי" לוקח הפסקה וה-"יהודי" מתחיל? או אולי אנחנו פשוט כמו בנות - בלתי אפשרי לומר אם אנחנו יותר צהובים או יותר מעוקלים. אכן, ישראל, בעולם החילוני שלה, היא ארץ של "יהדות אינסטינקטיבית".

אני מדבר רק בשם עצמי, אבל מבין שבדרכים רבות, אני מייצג הרבה ישראלים צעירים - חילונים. אלה הם אנשים שהולכים בעולם הזה עם התווית "יהודי" מלידה, אבל מעדיפים להגדיר את עצמם בעיקר כ-"ישראלים". הם מרגישים יותר בנוח עם התואר הזה, "ישראלי", מאשר עם הראשון שמושך אותם לעולם מיושן המוגדר על ידי דת, על ידי חוקים עתיקים ועל ידי רבנים שאיתם הם לא מתחברים. אני מאמין שרבים מאיתנו, חבריי ואני, חונכנו בלי משים לקחת צעד אחורה מהיהדות. אנחנו מקשרים יהדות לנושאים כמו "הרבנות", "כשרות" או תפילות שבת משעממות בבית כנסת אורתודוקסי ישן. למדנו איך לאחסן את היהדות ב-"בוידעם" ולהוציא אותה רק כשצריך, לחגים הגדולים או לאירועים שונים במהלך השנה. כשהחג עובר, אנחנו עוטפים את היהדות שלנו בעדינות בכמה עיתונים ומאחסנים אותה בחזרה למעלה.

אנחנו התוצאה של מערכת חינוך ציבורית שאינה מחנכת את הנוער שלה להיות יהודי אלא להיות בעיקר ישראלי. מכיתה ז' ומעלה, נושאים יהודיים נדחקים לפינות הרחוקות של תוכנית הלימודים. למדתי את סיפורי התנ"ך עד שהייתי תלמיד תיכון וכמובן שעשיתי בגרות בנושא - אבל מעולם לא אהבתי את זה. המערכת נכשלה בלהפוך

אותנו ל-"אוהבי תורה" ובמקום זאת גרמה לנו לרצות לשמור מרחק מהספר העתיק הזה. אני זוכר שעות רבות של לימוד על האירועים הנוראיים של השואה. זה היה וזה עדיין חלק מרכזי בתוכנית של ממשלת ישראל לעצב את הזהות הישראלית שלנו. אני זוכר שעות ספורות שהוקדשו לסיפור של הקהילה היהודית בפולין (ובמדינות אירופיות אחרות) ואפילו פחות זמן שהוקדש לקהילה היהודית של צפון אמריקה. מה לגבי חכמים יהודיים וספרות יהודית? מה לגבי ההלכה והאתיקה היהודית? מה לגבי הזרמים השונים ביהדות? אולי מנהיגי מערכת החינוך הציבורית בישראל חוששים מההשפעה של הכנסת אלוהים לכיתה, אבל זו לא צריכה להיות בעיה. אפשר לדבר על יהדות וללמד יהדות בלי להתעסק ישירות עם אלוהים ואמונה; אני אומר - שימו את אלוהים בצד לזמן מה וספקו לי ידע להזין את נשמתי היהודית, לבנות את זהותי היהודית. וכך קורה שהנער הישראלי החילוני הופך למבוגר שיודע מעט מאוד על יהדות ולכן בדרך כלל בוחר להישאר מרוחק ממנה.

מאז שהגעתי לקולורדו, מצאתי את עצמי חושב הרבה על הזהות היהודית שלי. מה הופך אותי למה שאני? ממה עשוי הבסיס היהודי שלי? האם זה החמין שסבתא שלי נהגה לבשל לפני שבת? האם זה לתלוש את תווית המחיר מחולצה לבנה חדשה ונקייה לפני החגים הגדולים אחרי מקלחת ארוכה? האם זה ללכת לרקוד בפורים בעיר העתיקה בירושלים עם המוני גברים חרדים שמעולם לא פגשתי קודם אבל מרגיש מחובר אליהם באופן מוזר? האם זה לעמוד עם מדי צה"ל על האדמה הארורה של פולין, במה שהיה פעם מחנה המוות אושוויץ, ולשיר את ההמנון הלאומי של ישראל? ככל שאני שואל יותר שאלות, אני מוצא פחות תשובות. אני מקבל רק תחושות ותובנות. המצפן היהודי בתוכי אומר לי היום מה נכון עבורי ומה לא. ככל שאני לומד יותר על יהדות, אני מבין כמה מעט אני באמת מבין על העולם היהודי. אני יודע גם שארון הספרים קיים אך אף אחד לא הראה לי איפה הוא ממוקם בספרייה של החיים. אני נוטה לשכוח שהתרבות ואורח החיים הזה קיימים כבר יותר מ-3,000 שנה; כל כך הרבה זמן של כתיבה והתפתחות של קיום אנושי-רוחני מורכב ושלם.

אני מדבר על הנושאים האלה כאן עם צעירים בגילי מתוקף תפקידי כשליח של הסוכנות היהודית. אני מפתה אותם למלכודת שלי של התמודדות עם הנושא ה-"כבד" כביכול של זהות יהודית. חלקם מקבלים את האתגר ומתפתח דיון נהדר. אחרים אומרים "יוני, אל תדבר איתי על היהדות שלי, זו רק דת בשבילי ואני לא מרגיש בנוח להכניס דת לחיים החילוניים-מתקדמים שלי". ואני חושב לעצמי - "איך אתה מעז לומר משהו כזה לאזרח של ארץ היהדות האינסטינקטיבית!?" לא קיבלתי את ה-"מותרות" של הסרת היהדות מחיי, היא הייתה שם מהרגע שנולדתי ובתקווה היא תהיה שם גם אחרי שאעבור מן העולם. איך אתה יכול לראות ביהדות פשוט דת? ואני נזכר כמובן במילותיו של המחנך היהודי ואחד השליחים הראשונים של הסוכנות היהודית, אברהם אינפלד - "יהדות היא לא דת! אני אגיד את זה שוב - זו לא דת!". יהדות היא עולם צבעוני של אפשרויות אינסופיות, זוהי תרבות של מוזיקה, אוכל ואמנות, וזהו העבר, ההווה והעתיד של אנשים רבים. אלו ההחלטות שאתה מקבל בחייך, אלו הזיכרונות שיש לך מבית ההורים והסבים שלך, אלו הערכים והאתיקה המקיפים אותך, יהדות לפעמים היא האתגרים הקשיים היומיומיים שלך. היהדות

יכולה להיות בבת עינך או דם חייך - אבל רק אם תאפשר לה, רק אם תאפשר לה, אבל היא בהחלט לא רק דת. ככל שהזמן חולף כאן בדנוור, במסע הנפלא הזה שלקחתי על עצמי, הזהות היהודית שלי תעבור שינויים רבים - אני בטוח בזה. אני אשתמש בתקופה הזו כדי לשאול את עצמי כמה שאלות קשות על האמונות שלי, העבר שלי והדרך שבה אני רואה את העתיד שלי כגבר יהודי צעיר. אין לי ספק שבחזרתי לישראל רוב חבריי לא יבינו את התהליך שעברתי. הם כנראה יישארו אותו הדבר כפי שעזבתי אותם ולא יחלקו את ההבנה העמוקה הזו שהיהדות היא משהו שהם יכולים להרוויח ממנו כל כך הרבה, אם רק יבחרו לא להתעלם ולדחות אותה.

שליחים, כמוני, צריכים לפעול ולשתף פעולה באופן קולקטיבי כדי לשנות את פני החברה בישראל עם חזרתם לארץ. ישראל צריכה להיות מקום יותר פלורליסטי כשמדובר בדרכים להיות יהודי ולבטא זהות יהודית. ישראל, מכל המקומות, צריכה להיות מקום שבו יהודים חוקרים את זהותם היהודית - ולא בורחים ממנה. זו דוגמה חיה לאופן שבו יהדות התפוצות משפיעה על פני החברה הישראלית. יש כאן מכש שיטתי במסגרתו יהודים ישראלים, במקרה הזה שליחים (כ-400 שליחים בשנה במסלול "השליחות הארוכה" ועוד כ-2,000 שליחי מחנות הקיץ) פוגשים את יהדות התפוצות, באים איתה במגע, נחשפים לדרכים שונות שבהן ניתן לבטא את היהדות, וכמו דבורה שחזרת משדה הפרחים אל הכנרת בעודה נושאת עימה אבקנים - כך גם השליחים מחזירים עימם אל ישראל את רוחם וחיותם של יהודי התפוצות, ובכך משתנה בהדרגה החברה בישראל.

על פרשת בחוקותי

הרב יונתן זקס, מתוך פרויקט שיג ושיח - אנחנו העם, שיעורים במנהיגות, תשע"ד, תשפ"א,
מתוך אתר מורשת הרב זקס.

בלב המאפליה של פרשיית התוכחה, בתוככי יער הקללות הנוראות ביותר שהושמעו אי פעם לאומה כאזהרה, מצאו חכמינו עורק של זהב טהור.

משה מתאר בדברי האלה שבפרשה החותמת את חומש ויקרא אומה הנסה מפני אויביה ואפילו מפני צל צלם:

והבאתי מרן בלבכם בארצות איביהם, ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף. וקשלו איש באחיו כמפני חרב, ורדף אין. ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם (ויקרא כו, לו-לז).

איזה דבר טוב אפשר למצוא בחזון בלהות זה, שבו חרב האויב מהלכת אימים כדי כך שאפילו קול עלה נדף דומה על העם כקול מלחמה ויוצר מנסת בהלה? אולם חז"ל דרשו: "וקשלו איש באחיו – איש בעוון אחיו; מלמד שכולן ערבים זה בזה".^[1]

מדרש פליאה הוא. האם דווקא פסוקי הקללה הללו דרושים להוכחת עיקרון כה יסודי? הרי התורה כולה מעידה כי כל ישראל ערבים זה בזה. כאשר משה מדבר על הגמול של שמירת הברית עם ה', הוא מדבר אל העם כקולקטיב התלוי כולו במעשיהם של היחידים החברים בו. דוגמה מובהקת לכך היא פתיחת פרשת השבוע שלנו. **"אם בן חקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם – ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה"** (ויקרא כו, ג-ד). הגמול הוא גשמים לכולם, יבול לכולם, וכן הלאה וכן הלאה ברכות חקלאיות קיבוציות. כל הברכות האמורות לבני ישראל מלמדות כי יש להם אחריות משותפת, ערבות הדדית, גורל אחד, ייעוד לאומי. מדוע לחפש את העיקרון הזה דווקא בין הקללות? התשובה מתחילה בכך שעצם רעיון הערבות ההדדית, הרעיון שגורלות היחידים בחברה קשורים זה בזה, איננו ייחודי ליהדות. הדבר נכון לאזרחיה של כל מדינה. אם הכלכלה פורחת, רוב הציבור נהנה. אם יש חוק וסדר, והאנשים אדיבים זה לזה ובאים האחד לעזרת רעהו, יש תחושת רווחה כללית. לעומת זאת, אם יש מיתון, רוב הציבור סובל. אם שכונה היא מוכת פשע, תושביה מפחדים ללכת ברחוב. אנחנו בעלי חיים חברתיים, ואת אופקי האפשרויות שלנו משרטטות החברה והתרבות שאנו חיים בהן.

כל זה נכון גם לעם ישראל, כל עוד ישראל היא אומה על אדמתה. אך מה אם יבואו על עם ישראל חורבן וגלות, ובניו ייזרו על פני תבל? עם ישראל יאבד את כל המאפיינים המקובלים של אומה. הוא לא יחיה במקום אחד. בניו לא ידברו שפת יומיום אחת. ראו, למשל, שניים ממאורות התורה הבולטים של ימי הביניים: רש"י ומשפחתו חיו באירופה הנוצרית ודיברו צרפתית, ואילו הרמב"ם התגורר במצרים המוסלמית ודיבר וכתב ערבית.

גם גורלם של היהודים חדל להיות משותף בגלות. בשעה שיהודי צפון אירופה היו נתונים לרצח ולמשיסה מצד הצלבנים, יהודי ספרד נהנו מתור הזהב שלהם. בשעה שיהודי ספרד גורשו ונאלצו לנדוד סביב העולם כפליטים, יהודי פולין נהנו מרגע נדיר של סובלנות. באיזה מובן, אם כן, כל ישראל הגולים ערבים זה בזה? מה עושה אותם לאומה? כשאלתו של בעל מזמור קלז בתהלים: **"אין נשיר את שיר ה' על אדמת נכר"**?

רק שני מקומות בתורה מדברים על מצבו של עם ישראל בעת כזאת. אלה הם קטעי הקללות שבשתי פרשיות התוכחה, זו שבפרשתנו וזו שבפרשת כי תבוא. רק פרשיות אלו מדברות בפירוט על זמן של גלות ותפוצה, של הימצאות "נִדְחָךְ בְּקֶצֶה הַשָּׁמַיִם" (דברים ל, ד). בין שתי פרשיות הקללה יש שלושה הבדלים עיקריים. הפרשייה בויקרא אמורה בלשון רבים, והפרשייה בדברים בלשון יחיד. הקללות בויקרא נאמרות בכי אלוהים, ואילו בדברים זוהי נבואה האמורה בכי משה; ורק הקללות בויקרא נחתמות בנימה של תקווה. בפרשייה בדברים שולט השחור-משחור עד המילה האחרונה ממש:

"וְהִתְמַכְרְתֶם שָׁם לְאִיבֵיךָ לְעֲבָדִים וְלַשְׂפָחוֹת וְאִין קָנָה" (דברים כח, סח).

לעומת זאת, הפרשייה שבספר ויקרא מובילה בסיומה אל פתח של תקווה גדולה:

וְאִךְ גַּם זֹאת, בְּהֵיוֹתֶם בְּאֶרֶץ אִיבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גַעַלְתִּים לְכָלְתֶם לְהִכָּר בְּרִיתִי אִתְּם, כִּי אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם. וְזָכַרְתִּי לְהֶם בְּרִית רֵאשִׁינִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אִתְּם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם, לְהִיֵּת לְהֶם ל-אלֹהִים; אֲנִי ה' (ויקרא כו, מד-מה) אפילו בשעתו הקשה ביותר של עם ישראל מובטח לו בספר ויקרא שהוא לא יישמד ושאלוהים לא ידחה אותו. הברית תישאר בתוקפה ותנאיה לא יפוגו. פירוש הדבר הוא שהיהודים יישארו קשורים זה לזה באותן זיקות של ערבות הדדית שקשרו ביניהם בעת שישבו על אדמתם; שכן המקשר ביניהם והמאחד אותם לאומה הוא הברית, אותה ברית הקושרת אותם לאלוהים. לפיכך, אפילו כאשר ייכשלו איש ברעהו במנוסתם המדומה מאויביהם, הם יישארו כרוכים בערבות הדדית. הם עדיין יהיו אומה עם גורל וייעוד משותפים.

זהו רעיון נדיר ומיוחד, והוא מאפיינה הייחודי של פוליטיקת הברית. מושג הברית נעשה יסוד מוסד בתרבות הפוליטית של המערב בעקבות הרפורמציה. הוא עיצב את השיח הפוליטי בשווייץ, בהולנד, בסקוטלנד ובאנגליה במאה השבע-עשרה, כאשר המצאת הדפוס והתפשטות האוריינות גרמו לציבור הרחב להתוודע לראשונה לתנ"ך (לברית הישנה, כפי שהוא נקרא שם). מהתנ"ך למדו בני העמים האלה שיש להתנגד לרודנים, שאסור למלא פקודות בלתי חוקיות, ושמקור הסמכות של המלכים אינו אלוהים אלא הסכמתם של הנשלטים.

בערכים אלה החזיקו גם אבותיה המייסדים של ארצות הברית – בהבדל אחד: באמריקה הם לא נמוגו עם הזמן, כפי שקרה באירופה. התוצאה היא שארצות הברית היא המדינה היחידה כיום שרעיון הברית מעצב בה את השיח הפוליטי.

דוגמאות מובהקות לכך הם שני נאומי השבעה של נשיאים ביוכל השנים האחרון: לינדון ג'ונסון ב-1965, וברק אובמה בהיכנסו לכהונתו השנייה ב-2013. בשניהם נעשה שימוש באמצעי הספרותי המקראי של חזרה משמעותית (תמיד במספר אי-זוגי: שלוש פעמים, או חמש, או שבע). ג'ונסון הזכיר את רעיון הברית חמש פעמים. אובמה התחיל חמש פסקאות בנאומו בביטוי שהוא מרעיונות המפתח של פוליטיקת הברית, ביטוי שמדינאים בריטים, למשל, אף פעם אינם משתמשים בו: "אנחנו העם".

בחברות המושתתות על ברית, העם בכללותו הוא האחראי, בחסות אלוהים, לגורלה של האומה. כדבריו של הנשיא ג'ונסון, "גורלנו כאומה ועתידנו כעם מונחים לא על כתפי אזרח אחד, אלא על כל האזרחים". ובמילותיו של אובמה, "לכם ולי, כאזרחים, יש הכוח לקבוע את מגמת פניה של ארצות הברית". זוהי תמצית מהותה של הברית: כולנו כלולים בה ביחד. האומה אינה נחלקת לשולטים ונשלטים. כולנו, בריבונות הא-ל, ערבים זה בזה. זו אינה אחריות בלתי מוגבלת. היהדות רחוקה מהתפיסה הגורפת, וחסרת המשמעות בפועל, של "אחריות מוחלטת" שהציג ז'אן פול סארטר בספרו הגדול "ישות ואין": "המסקנה המהותית מהערוותינו עד כה היא שהאדם, היות שנגזר עליו להיות חופשי, נושא על כתפיו את כובד העולם כולו ואחראי לעולם ולעצמו כדרך חיים". [ii] על פי היהדות, אנו אחראים רק למה שהיה בידנו למנוע ולא מנענו. כך מנסח זאת התלמוד:

כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה, נתפס על אנשי ביתו. באנשי עירו – נתפס על אנשי עירו. בכל העולם כולו – נתפס על כל העולם כולו. [iii]

זוהי נוסחה ממוקדת יותר, מעשית יותר – ודווקא משום כך חזקה ומרשימה. היהדות מיישמת אותה באופן ייחודי, שכן היא חלה על עם המפוזר בעולם והמאוחד רק על ידי הברית שאבותיו כרתו עם אלוהים בהר סיני. אך כאמור, היא ממשיכה להניע גם את השיח הפוליטי האמריקני. היא מלמדת אותנו שכולנו אזרחים שווים ברפובליקה של האמונה, ושאחריות אינה דבר שאפשר להניח לפתחם של ממשלות ונשיאים, אלא היא שייכת לכל אחד מאיתנו, ירצה או לא ירצה. כן, שומרי אהינו אנחנו.

לכך אני מתכוון כאשר אני מעלה לאורך מאמרי סדרה זו, סדרת מאמרי המנהיגות, את הרעיון המוזר, הסותר לכאורה את עצמו, שכולנו נקראים להיות מנהיגים. הרי הדבר מעורר תמיהה גדולה: אם כולם מנהיגים, אף אחד אינו מנהיג. שכן אם כולם מנהיגים, מי נשאר להיות מונהג?

מושג הברית מיישב את הסתירה. מנהיגות היא קבלת אחריות. על כן, אם כולנו אחראים איש לרעהו, כולנו נקראים להיות מנהיגים, כל אחד בחוג השפעתו: המשפחה, הקהילה, הארגון או מעגל רחב יותר. לפעמים, יוזמה קטנה של נטילת אחריות מחוללת גדולות ונצורות במעגלים מתרחבים. בשלהי הקיץ של 1999 הייתי בפרישטינה לצורך הכנת תוכנית טלוויזיה על קוסובו שלאחר המלחמה. ראיינתי את הגנרל סר מייקל ג'קסון, ששימש מפקד כוחות נאט"ו. להפתעתי הוא הודה לי על מה ש"העם שלי" עשה. הקהילה היהודית קיבלה על עצמה להפעיל את 23 בתי הספר היסודיים שבעיר. זו הייתה לדברי הגנרל התרומה בעלת הערך הרב ביותר שניתנה לרווחתה של העיר. כאשר 800 אלף איש הופכים לפליטים ואז שבים לבתיהם, הסימן המעודד ביותר לכך שהחיים שבים למסלולם הוא שבתי הספר פתוחים במועד. ועל כך, אמר המרואיין שלי, אנו חבים תודה לעם היהודי.

כשפגשתי בהמשך אותו יום את ראש הקהילה היהודית שאלתי אותו כמה יהודים גרו באותה עת בפרישטינה. תשובתו: אחד עשר. הסיפור, כפי שגיליתי מאוחר יותר, היה מרתק. כשהחל העימות בקוסובו שלחה לשם מדינת

ישראל צוות רפואי לעזרת הפליטים האלבנים מקוסובו. הצוות הישראלי הבחין מיד במה שנעלם מעיניהם של אנשי סוכנויות הסיוע הבינלאומיות שפעלו שם. הללו, שלא במפתיע, התמקדו במבוגרים. איש לא עבד עם הילדים. והילדים, רדופי טראומת המלחמה ורחוקים מבתיהם, נותרו אבודים וחסרי מעש באין בעיר מערכות תומכות שיעזרו להם. הרופאים הישראלים התקשרו ארצה וביקשו לשלוח מתנדבים צעירים. כמעט כל תנועות הנוער בישראל, מהחילונית ביותר עד הדתיות ביותר, הקימו מייד צוותי מתנדבים של מדריכי נוער, ושלחו אותם לקוסובו לכרקי זמן של שבועיים. הללו עבדו עם הילדים וארגנו מחנות קיץ, תחרויות ספורט, אירועי תיאטרון ומוסיקה וכל דבר אחר שחשבו שיוכל להנעים לילדים את גלותם הארעית ולהקהות את עוקץ הטרומה. האלבנים הקוסוברים היו מוסלמים, ולרבים מבני הנוער הישראלים זו הייתה פגישה ראשונה עם ילדים בני דת אחרת.

המבצע זכה להוקרה רבה מצד יוניצ"ף, סוכנות האו"ם למען ילדים. בעקבות זאת התבקש "העם היהודי" – ישראל, הג'וינט וארגונים יהודיים נוספים – לפקח על החזרתה של מערכת החינוך בפרישטינה למסלול. המקרה ההוא לימד אותי על הכוח שיש לחסד כאשר הוא חוצה גבולות של אמונה. הוא הראה גם מה גדולה השפעתה המעשית של אחריות קולקטיבית. יהדות העולם קטנה, אולם החוטים הבלתי נראים של האחריות ההדדית גרמו לכך שקהילה יהודית זערורית הצליחה לגייס את העם היהודי ברחבי העולם, וביחד להגיע להישגים מוסריים שהיו נחשבים יוצאי דופן גם אילו השיגה אותם אומה גדולה עשרות מונים. כשעם ישראל משלב זרועות באחריות קיבוצית נוצר כוח אדיר של טוב.

הערות:

[i] ספרא שם; סנהדרין כז ע"ב; שבועות לט ע"א.

ii] Jean-Paul Sartre, Being and Nothingness, translated to English by Hazel Barnes, New York: 1966, p. 707

[iii] שבת נד ע"ב.

זה הזמן לעדכן האתוס הציוני

ד"ר יזהר הס

כיהודי, כישראלי, כציוני, כמי שאוהב את מדינת ישראל וחולם בעברית כל לילה, כמי שמחנך את ילדיו כי זה המקום ואין בלתו מבחינתנו, כמי שמניף את הדגל בגאון וכמי שחוגג את הצלחתו המסחררת, החד משמעית, המרגשת כל כך, של החלום הציוני, אני חושב שעלינו לעדכן מחדש ובלי פחד את האתוס של התנועה הציונית.

שלילת הגולה הייתה נחוצה, נחוצה מאוד אפילו, בראשית ימיה של הציונות. בלעדיה, ייתכן שלא היינו כאן. אך אחרי כמעט 75 שנות עצמאות, כשלמעלה מ-40% מהעם היהודי יושב בציון, כשאין חולק על המרכזיות של מדינת ישראל בזהות היהודית ובשיח היהודי, כשהיצירה היהודית היוצאת מידי שנה ממדינת ישראל (סיפורת, שירה, מוזיקה, הגות) מוכיחה בלי קושי שהחלום הציוני ניצח את מתנגדיו - יש לי מספיק ביטחון עצמי, ביטחון עצמי של ציונות בוטחת, להתבונן באופן מורכב יותר בתפקידה של שלילת הגולה כרעיון מארגן.

לשמחתי השפה כבר הקדימה אותנו. את המילה 'גולה' החליפה 'תפוצה', מילה שאין בה שיפוטיות כבקודמת. ומאותו מקום של ביטחון-עצמי-ציוני אני מסוגל, אני רוצה, אני שמח, לחגוג את הצלחתן ופריחתן של חלק מתפוצות ישראל בלי שהדבר יאיים כהוא זה עלי ועל צדקת הדרך שאני כציוני בחרתי.

יותר מזה, מנקודת מבט היסטורית, לאחר שביססנו היטב את ההצלחה הציונית שהתממשה הרבה מעבר למה שייחלו לו רוב חולמיה, ניתן לומר בזהירות ששני ניסים היו לו לעם היהודי במאה העשרים, שתי תקומות אפילו; האחת היא שלי, זו שאני גאה בה כל כך, התקומה הציונית של העם היהודי ששב לארצו. השנייה היא הדבר המופלא שקרה לו לעם היהודי, לאחיי ואחיותיי, בארצות הברית של אמריקה. כי גם העיקש בציונים, כמוני, לא יכול להתעלם, וכיום גם לא רוצה להתעלם, מההישגים הרוחניים; הדתיים; האקדמיים; התרבותיים; הפוליטיים והכלכליים שהגיע אליהם העם היהודי בגדולה בתפוצות ישראל.

בין השנים 1880-1940 עלו מאירופה לארץ ישראל, ונשארו (שהרי לא מעט מעולי חמש העליות שבו כלעומת שעלו), כ-270,000 איש; באותן שנים ממש היגרו מאירופה לאמריקה כ-2.7 מיליון יהודים. כן, פי עשרה. היה זה גל ההגירה הגדול ביותר בתולדות העם היהודי. ומה למדנו במערכת החינוך הישראלית על ההגירה הזו? על הדרמה הענקית הזו בתולדות עמנו? כמעט כלום. לימדו אותנו, בצדק לימדו, על כל תג וכסיק בחמש העליות לארץ ישראל. מורינו רצו בצדק שנהיה גאים, והצליחו. אבל היו כה עסוקים בשלילת הגולה שלא רצו ללמוד, ולא רצו ללמד, על קורות עמנו והצלחתם המרגשת בתפוצת אמריקה. אין לי טענות למוריי. זו היתה תקופה אחרת. אך התנועה הציונית היום בוטחת דיה כדי לחגוג בלי לפחוד גם את התקומה השנייה של העם היהודי.

וההישגים מרקיעי שחקים. ציוויליזציה יהודית מסעירה, מרתקת. הגות ופילוסופיה; תורה והלכה; תרבות ומוסיקה; ספרות, כמיניזם ומשפט; ברנדייס. פוליצר. וייז. רבקה גרץ. שכטר. סאלד. השל. אני ליבוביץ. קפלן. גרשווין. בטי פרידן. אייזיק שטרן. אמה לזרוס. סול בלו. בלה אבצוג. קיסינג'ר. ספילברג. רות ביידר גינסבורג. לאונרד ברנשטיין. סטרייסנר. לאונרד כהן. ארתור מילר. וזו רשימה כה חלקית. 25% מהאמריקאים שזכו בפרס נובל לספרות הם יהודים. 40% מהאמריקאים שזכו בפרס נובל במדעים וכלכלה הם יהודים.

אני גאה בהם, באחים ובאחיות שלי. אנחנו משפחה גם כשאנו שונים בהשקפותינו, במקום בו אנו מתגוררים, בבית הכנסת שאנחנו הולכים או לא הולכים אליו. גם כשאנחנו כועסים איש על רעהו. לאהבה הזו קוראים עֲמִיּוּת. ציונות 2021 חייבת להניף גם את דגל העמיות.

אני חוגג באהבה את תקומת יהדות ארה"ב במאה העשרים, וזה לא מוריד גרם אחד מהציונות שלי. תקומתנו כאן, בציון, היא התקומה שלי. אני בירושלים. אבל בְּבֵל ראויה בעיני. לא רק בדיעבד, גם לכתחילה. הרי כמעט כל ענקי הרוח שקמו לעם היהודי לאורך הדורות לא היו מי שהם ללא החיכוך המתמיד, ללא ההפריה הדדית עם אומות העולם. הרמב"ם לא היה הרמב"ם אלמלא הכיר ביופיו של יַפֶּת וידע להכניסו לְאֶהֱלֵי-שָׁם ואולי אפילו ניתן לקרא זאת מבין השיטין בדברי חז"ל לפיהם "צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפיזרן לבין האומות" (פסחים פז ע"ב). אז מה, שנזנח את ערך העלייה לארץ? מה פתאום! חלילה! התנועה הציונית צריכה להוסיף ולהשקיע בעלייה; בעולים; בהגשמה הציונית הפרקטית שהביאה את רובנו לכאן. אבל לא מתוך התנשאות על החיים בתפוצות, ולא מתוך מחשבה שישראל היא המקום היחיד ליהודים או לציונים. ולא מתוך האמונה העיוורת שהריכוז של העם היהודי, כל העם היהודי, בארץ אבותיו הוא האידיאל האולטימטיבי של הציונות בשנת 2021. העם היהודי איתן דיו, הציונות חזקה דיה לחגוג את ירושלים ולחגוג את בבל.

מחפשים שייכות: מיהם "יהודי 8 באוקטובר", ומה הם רוצים?

ניב פוהרילס, נובמבר 2024, התפרסם ב-YNET

הטלטלה הקשה ב-7 באוקטובר 2023 והמלחמה שעוד נמשכת גרמו לזעזועים גם בקרב יהודי התפוצות, ורבים שהיו רחוקים מהיהדות ומישראל מבקשים היום להתקרב חזרה. איך עושים את זה נכון, מה התפקיד של ישראל בנושא והאם דמויות כמו שריל סנדברג יובילו דור חדש של יהודים-אמריקנים צעירים, שרוצים להעמיק את הזהות היהודית שלהם?

"זה שינה אותי באופן יסודי, ולא במובן השלילי אלא דווקא לחיוב. שאלו אותי בעבר פעמים רבות, האם את אמריקנית-יהודית או יהודית-אמריקנית? מה בא קודם? מאז 7 באוקטובר אני אדם אחר, במובן שהזהות היהודית שלי תפסה נפח הרבה יותר רחב. אני יושבת פה על הבמה כציונית גאה ויהודייה גאה, באופן הרבה יותר חזק ממה שהייתי לפני שקרה האסון" – המילים החדות הללו של שריל סנדברג, לשעבר בכירה במטא (פייסבוק), מבטאות שינוי עצום שחל בקרב יהודים רבים בעולם מאז מתקפת הטרור ב-7 באוקטובר 2023.

סנדברג אמרה את הדברים בשבוע שעבר בוועידת ה-GA, המפגש השנתי של קהילות יהדות צפון אמריקה, והיא ביטאה רגש שרבים מזדהים איתו בקהילות היהודיות מאז מתקפת הטרור ההיא של חמאס: דחף לחבר מחדש יהודים שהתנתקו לאורך השנים מהקהילה ולחזק את הזהות היהודית אצל רבים שמחפשים את הדרך פנימה – הן ליהדות והן לישראל. סנדברג עצמה הקדישה חודשים ארוכים ליצירת הסרט "זעקות ואז שתיקה", העוסק באלימות המינית של מחבלי חמאס.

בז'רגון המחקרי היהודים הללו מכונים "יהודי 8 באוקטובר": יהודים שהיו רחוקים מהיהדות ומישראל, ובעקבות המתקפה חשו לפתע שזה הרגע הנכון לחזור ולהתחבר מחדש לשורשים – באמצעות המוסדות היהודיים הוותיקים או באמצעים אחרים, אולי חדשניים יותר.

עו"ד דור לסקר, סמנכ"ל עמותת "אתחלתא", העוסקת בין השאר בקשרי ישראל תפוצות, אומר כי "זה סיפור שהוא הרבה יותר גדול מישראל. 'יהודי 8 באוקטובר' לא אומר שהם מיד הופכים להיות אוהבי ישראל או חסידים של הפוליטיקה בארץ. הסיפור פה של יהודי ארה"ב הוא איך הם מתמודדים עם הזהות היהודית שלהם ואיך הם צריכים להעמיק את הבירור הפנימי שלהם. חלקם הגדול מביעים תמיכה בישראל, ומנגד יש להם את התחושה שיש מחיקה של החוויה והזהות היהודית ממקומות פומביים, אז כריאקציה הם מתחילים להתעמק בזהות היהודית שלהם. במובן הזה, ישראל היא עוד דרך להתעמק בזהות היהודית".

סילביו חוסקוביץ, ראש המחלקה למפעלים ציוניים בהסתדרות הציונית העולמית, מסביר כי "7 באוקטובר גרם לקריסה של אותה ישראל הרומנטית, הבלתי-מנוצחת, הכול-יכולה. הקריסה הזאת גרמה למחשבות עמוקות בקרב

הקהילות היהודיות בעולם שהתמודדו עם הסוגיה מי זאת ישראל, האם היא כבר לא מי שחשבנו. במקביל לבירור הזה, הדבר המרכזי הוא ש-7 באוקטובר פתח חלון וגרם ללא מעט שינויים בתוך הקהילה היהודית".

מהם התהליכים שזיהיתם בתוך הקהילות?

"באופן גס אפשר לחלק את זה לשלוש קבוצות. יש יהודים שעוד לפני 7 באוקטובר היו מחוברים לישראל וליהדות, והם עוד יותר חיזקו את הקשרים. יש קבוצה נוספת של יהודים שהרגישו חלק מהעולם החופשי והנאור, שהתחברו לנושאים ליברליים כמו איכות הסביבה וזכויות אדם ועשו זאת מתוך יהדותם, אך הם קיבלו סטירה מצלצלת מכל הארגונים האלה. הם הרגישו פתאום שאין להם בית. זה בלט במיוחד בקמפוסים, שם פתאום מרבית היהודים הוצאו מחוץ למחנה.

"קבוצה נוספת היא של אלה שרוצים עכשיו להתחבר, אבל הארגונים היהודיים לא כל כך נותנים להם תשובות. סתם לתת תרומה לחיילים או להשתתף באירוע יהודי קלאסי כמו הפרשת חלה לא ממש מדבר אליהם, הם מחפשים משהו אחר, ולהם אנחנו צריכים לתת מענה. המוסדות היהודיים האלה מתנהלים כבר עשרות שנים באותם מודלים, ולא תמיד זה נותן מענה לצעירים שמחפשים להתחבר".

מה התפקיד של מדינת ישראל בנושא הזה?

"ישראל צריכה לסייע להם במסע ובבירור. רואים יותר ויותר קהילות אלטרנטיביות שרוצות רק נישה מסוימת של היהדות ומשהו אחר ממה שהמוסדות מציעים. הרבה צעירים רוצים לחזק את היהדות כתרבות ולא בהכרח להתחבר לצד הדתי או האמוני. לצד הטרגדיה של 7 באוקטובר יש פה הזדמנות שאסור לפספס".

הילה דרכלר, מנהלת המחלקה למפעלים ציוניים בהסתדרות הציונית, שהשתתפה במספר כנסים יהודיים בשבועות האחרונים בארה"ב, מתארת כי מקומה של ישראל בדיונים בארה"ב היה עמוק בלב השיח וכי יש יותר מתמיד הבנה שגורלנו קשור זה בזה. לדבריה, "אין ספק שבהתחלה היה הלם גדול והעוצמה של מה שקרה השפיעה מאוד על כל הקהילות היהודיות באשר הן. זה לא דומה למשהו שחווינו בעבר. עם הזמן, ככל שהמלחמה נמשכת והדברים משתנים וככל שיש פרסומים אחרים בעולם, ברשתות הזרות וכדומה, אנחנו מרגישים שיש אנשים שכבר מתחילים להתרחק שוב מישראל. מנגד, בכנסים ראיתי לא מעט צעירים וגם משתתפים שהעידו שאחרי 7 באוקטובר הם התחילו להיות חלק הרבה יותר פעיל בקהילה היהודית".

ישראל היא חלק מהשיח או גורם מפלג?

אחת הדילמות הכבדות ביחסים בין ישראל לתפוצות היא סביב השאלה מי בעצם מחליט על גבולות הגזרה של הקהילה, ומי מחליט מהם הנושאים שנכנסים לתוך "האווהל היהודי" ומה נשאר מחוץ לשיח. באחת מסדנאות העבודה שערכו אתחלתא יחד עם ההסתדרות הציונית, דובר רבות על כך שהאווהל היהודי צריך להיות רחב אבל

לא פתוח ללא גבולות.

יהל פורת, מנהל היחידה ליהדות כתרבות בהסתדרות הציונית, מסביר כי "אוהל שהוא בלי גבולות – אתה לא יודע אף פעם מתי הוא מתחיל ואיפה הוא מסתיים, אבל הוא כן נגמר באיזשהו מקום ואתה צריך את הגבולות כדי להגיד אם אתה בפנים או בחוץ. זו נקודה משמעותית שהתחדדה מאוד ב-7 באוקטובר. הרצון והציפייה שלנו הם באמת להמשיך ולברר ביחד למה כולנו מרגישים שאנחנו צריכים להיות בתוך האוהל ולמשוך אליו עוד אנשים, וביחד לייצר באמת משמעויות חדשות וזהותיות בקשר עם ישראל".

לסקר אומר כי בעבר "מרב שניסו להפוך את האוהל לכמה שיותר פתוח וכמה שיותר מכיל, לא שרטטו את הגבולות, ואלה באמת שאלות שהממסד היהודי צריך להתמודד איתן ולתת להן תשובות טובות. למה ישראל צריכה להיות חלק מזה? כי בסופו של דבר, ואת זה לפעמים שוכחים, אחוזים עצומים מתוך יהדות ארצות הברית תומכים בישראל. זה המיינסטרים. ברור שיש גם קולות אחרים, רעשניים, והם יכולים להיות דומיננטיים בדמוגרפיה מסוימת, אבל לא יכול להיות שהמיעוט הזה יגדיר לממסד היהודי את גבולות האוהל. מחוץ לאוהל צריכים להישאר נושאים כמו אי הכרה בישראל, שיח על קולוניזציה או אפולוגטיקה לטרור. זה חייב להיות בחוץ".

אחת הסיבות להתרחקות של הדור היהודי הצעיר היא התפיסה שלו לגבי המוסדות היהודיים בתפוצות. חלקם מצטיירים כמויזנים ואינם מושכים את הצעירים להצטרף לפעילות. מנגד, יש בקרב הצעירים רצון להעמיק את הזהות היהודית ולהיות פעילים, ופורת מסביר כי הדרך לעשות זאת עוברת בכמה צירים. "אחת הדרכים היא להושיט יד ולהיות פתוחים לשיח – לשמוע ולהשמיע. דרך נוספת היא טקטיקה של מכששים – אנחנו מקיימים מפגשים בכל מיני רמות סביב לוח החגים הישראלי והיהודי, ואנחנו מביאים באמת את הדרך שבה אנחנו חוגגים פה. לאו דווקא מתוך המקום האמוני, אלא את התכנים, הערכים, המסורות, המנהגים, הזיכרון פנימה של הקהילות. המפגש מעורר ומייצר חוויה, ואחריה באופן מתגלגל זה מעלה שאלות זהותיות".

זווית נוספת היא זו התרבותית. פורת מסביר: "אנחנו מנסים יחד עם הקהילות והאינדיבידואלים להמשיך ולייצר תוכן משמעותי שבו הם לוקחים אחריות על יהדותם בחייהם, מזווית שהיא יותר תרבותית. זה יכול לכלול את לוח החגים, טקסים וירטואליים, אירועי זיכרון וכן הלאה, למשל סביב שבעה באוקטובר, אבל לא רק. זה באמת מהלך מתגלגל, ארוך ומשתנה, וגם חייב להיות ספציפי מאוד בהתאמה לכל קהילה".

האם התרבות היהודית הזאת מצליחה לשלב בתוכה גם את ישראל? יש תחושה שלפעמים מנסים לברוח קצת מהנושא הזה בתפוצות.

"להפך. אנחנו מציבים בראש סדר הפעילות שלנו את מה שאנחנו קוראים לו 'יהדות ישראלית' ומסבירים שאנחנו פה בישראל עשינו כברת דרך. יש עשרות ומאות ארגונים מרשימים, מ'בינה' ועד 'רשות הרבים' ועוד ועוד, שיכולים להיות רלוונטיים מאוד לקהילות בתפוצות, וזאת נקודת חיבור מצוינת".

להיות רלוונטיים מאוד לקהילות בתפוצות, וזאת נקודת חיבור מצוינת".
אחת הנקודות המורכבות בקהילות היהודיות בתפוצות היא החיבור שלהן עם הקהילה הישראלית שנמצאת במקום. לעיתים קרובות החיבור לא נעשה באופן אוטומטי, ויש למשל ריחוק לא קטן בין התרבות היהודית-האמריקנית לתרבות הישראלית. דרכלר אומרת כי גם בתחום הזה מורגש שינוי. "ראינו שמתחיל להיות יותר חיבור. יש יותר מעורבות של ישראלים ויהודים ביחד, כמו למשל בנושא המאבק לשחרור החטופים, שם שיתוף הפעולה בולט מאוד", היא מציינת. "רואים יותר נכונות של ישראלים להיות חלק מהמוסדות היהודיים ולקבל הרגשה של שייכות, שהייתה חסרה להם בעבר".

חובה עלינו לתווך לדורות הבאים, כבר מתחילת הדרך, שזה בסדר להסיק מסקנות שונות מהתהליכים ההיסטוריים המתרחשים מול עינינו

יעל שבת, התפרסם ב-'דייוקן', מקור ראשון, נובמבר 2024

הייתי בת 38 וקצת כשגיליתי שיש עוד דרך להבין את "לעולם לא עוד". האימרה המקושרת כל כך עם השבועה שלא תקרא לנו שואה שוב לעולם.

זה היה באחד הימים שבהם התכוננו לנסיעה לניו-יורק בקבוצת "ערבים זה לזה", וזו היתה הפעם הראשונה שהבנתי שיש יהודים, ולא מעט, בשבילם השבועה, 'לעולם לא עוד', בכלל לא מובילה למסקנה ציונית, הכוללת את הצורך בהקמת צבא ובקיומה של מדינת ישראל.

אל המפגש הגיעו מרצים שהסבירו על יהדות ארצות הברית והמגוון הרב שבה. הם תיארו את הקבוצות והזרמים, וגם את העובדה שיש לא מעט יהודים האוחזים בדעה המתנגדת באופן עקרוני למדינת ישראל ולפעילותה, כפרשנות ישירה שהם נותנים לשבועה ההיא.

עוד לפני ששמעתי את מלוא ההסבר על השקפת העולם הזאת הרגשתי צורך עז להדוף אותה, להתנגד אליה ולהביע את כעסי על חוצפתם: איך הם לא אוחזים באמונה בסיסית כל כך בנוגע לצורך בקיומה של מדינת ישראל, מדינת יהודית, שפועלת להפוך למגן כל יהודי העולם? איך, לאחר הכרת העבר של יהודים נטולי מדינה והרדיפה אותם לאורך דורות, אפשר בכלל לא לחשוב שמדינה היא הדרך היחידה למנוע מרדיפות העבר לשוב ולרדוף אותנו? אלא שבמקביל להתפתחות האמונה הזו – הנרטיב המובהק והבלתי מעורער שקיים לכחות בשבילי – התפתח נרטיב נוסף, המוכר במושג 'תיקון עולם'. זה המבקש להבטיח ששום מיעוט לא יהיה נרדף אף פעם, ותמיד יהיה מי שיגן עליו. ואיך מי שאמור להיות ממובילי פעולת ההגנה הזו הוא לא אחר מאשר היהודי, שחווה על בשרו ובשר עמו את תחושת הרדיפה. על כן הוא רואה בעצמו אחראי לכך שמציאות כאובה דומה לא תהיה מנת חלקו של אף אחד אחר התפיסה הזאת לא נשמעת בעייתית מדי, לכאורה. ייתכן אפילו שאם הייתי מתעמקת בה מעט יותר אולי הייתי מתחברת אליה, מוצאת נקודות השקה בינה ובין תפיסותי ומאמצת דבר או שניים מהיוזמה לתקן עולם במלכות שדי, בדרכי שלי. אלא שבין שלל הסיבות שאין בי טיפת רצון אפילו להעמיק בתפיסה הזו, ללמוד עליה או לנסות להזדהות איתה, הסיבה הראשונה לכך היא שלא ידעתי על קיומה. תפיסה כזו בכלל לא נמצאת אצלי בשפה, ואין לי כלים לקבל את העובדה שדעה שתמיד היתה בעיניי אמת בלעדית הפכה לדבר שאפשר לדון עליו. ובמילים אחרות – 'איטס קומפליקייטד' (זה מסובך).

עכשיו תבינו, אין לי בעיה עם קומפליקייטד (מסובך). להפך, אני אדם עם הרבה מורכבויות ומעטים הנושאים שאין לי שום ויכוח איתם, כי ככה זה וזהו. אבל נושא אחד שהוא כן כזה נוגע למקומן של השואה ורדיפות היהודים לאורך הדורות בתקומת ישראל.

במהלך המסע הזה בניו-יורק, מצאתי את עצמי כועסת. כועסת על מוריי שלא חשפו אותי למידע הזה מעולם, כועסת על יד ושם והסיוורים הרבים שעברתי שם שבהם לא נתקלתי באזכור אחד של התפיסה הזו. ומאז משתוללת בראשי תוכנית עבודה שלא מרפה ממני ומבקשת למנוע מהדורות הבאים את הכאפה שחטפתי אני בגיל מאוחר כל כך.

שאיפה לנסות, כבר בשלבים הראשונים של חשיפה לשואה, למצוא את המילים הנכונות לחשוף תלמידות ותלמידים למושג הזה של "תיקון עולם" ולקשר שלו לשואה.

בטנק או בשוחה

אני רוצה להאמין שהסיבה שלא חשפו אותי לאמונה הזאת בגיל צעיר יותר היתה כדי להגן עליי ולוודא שלא אתבלבל במסר. שלא אתחיל להאמין בתפיסה האחרת, ובכך אולי תתערער דבקותי בציונות וארצה בשלב כלשהוא לעזוב את הארץ, לאמץ חתול, ולחוש אהבה לכל דבר חלש. וזה לא מנותק מהמציאות. בהחלט יש סיבה הגיונית וחינוכית להימנע מלחשוף נוער וילדים לרעיונות שיש בהם אפשרות מהירה לבלבול. ובכל זאת, העלמת המידע הזה והצגת התמונה שאין עוד דעות בעולם מסוכנת לא פחות ובעיקר מונעת מגשרים להיבנות ולצמצם פערים תרבותיים וחברתיים.

בעודי מדברת על העבר אני רוצה לשים פוקוס גם על הזמן הזה. אנחנו נמצאים בשלב קריטי בסיפור תולדות העם היהודי. כבר כעת, בזמן המלחמה, מתפתחים לנו כמה נרטיבים. יש מי שכבר מתחילת הדרך היה עסוק בכתיבת ההיסטוריה מנקודת מבטו, ללא התייחסות לאופן שבו היא מצטיירת ממבטם של אחרים שחווים את אותן החוויות אבל מפרשים אותן אחרת לגמרי.

זה לא נורא שמתפתחים כמה נרטיבים למלחמה ולמה שעומד לצאת ממנה. זה בסדר שדרכים שונות לפרש את המציאות הופכות להיות מקובלות פחות או יותר במקומות שונים במדינה. אבל דבר אחד חשוב מאוד. אסור בשום אופן שנרטיב אחד יצטייר כנרטיב היחיד שהמציאות מתפרשת לפיו.

חובה עלינו, למען ילדנו ולמען עתיד המדינה, למצוא את כל הדרכים והמילים כדי לתווך לדורות הבאים, כבר בתחילת הדרך, שהמציאות נתפסת אחרת אצל כל קבוצה ומחנה, ושכל דרך כזו היא נכונה ולגיטימית. בבוא היום, כשהאחד ייפגש עם האחר בטנק או בשוחה בדרום לבנון, זה לא יעמוד ביניהם ולא יפריד אותם. ככה הם יוכלו בקלות רבה יותר לקבל באהבה זה את זה.

רק ככה נבנה דור שחי בשלום גם עם מי שלא מסכים עם דעתנו. רק ככה נוכל לחיות ביחד.

עניינים משפחתיים

ליסה גרנט, מתוך - "מחשבות על עמיות יהודית", מתוך מפרויקט - דפי עמיות, המהדורה העברית, פברואר 2015. בעריכתו של ד"ר שלומי רביד ובחסותה של חטיבת העם היהודי של הפדרציה היהודית, ניו-יורק. יצא לאור ע"י המרכז לחינוך לעמיות יהודית. "דפי העמיות" הינם אסופות מאמרים פרי עטם של כותבים שונים היוצאים לאור מאז שנת 2007. נכון לסוף 2021 יצאו לאור 30 מהדורות שונות בנושאים שונים, 4 מתוכן תורגמו לעברית.

עמיות הייתה הדת של המשפחה שלי. ההורים שלי התבגרו במלחמת העולם השנייה ואני נולדתי בתקופת הבייבי בום. היינו הולכים לבית הכנסת באופן קבוע ושמרנו שבת וחגים, אבל ערך הליבה של החיים שלנו היה המחויבות לעם היהודי. הנסיבות ההיסטוריות והחברתיות של התקופה עיצבו את המחויבות הזו ולא היה צורך לשאול שאלות כמו מדוע עמיות היא דבר חשוב או איזו משמעות היא העניקה לחיים היהודיים. היה צורך חיוני להציל יהודים, להעדיף מטרות יהודיות, לשמר קשרים יהודיים דרך משפחה וחברים בישראל ובמקומות אחרים, ללא דיון ובצורה שאינה משתמעת לשני פנים.

העמיות היא עדיין מחויבות בסיסית עבורי גם היום. אבל, הסיפור שלי אינו סיפורם של יהודים המתבגרים במציאות הפוסט מודרנית של זהויות נזילות וקרעים הולכים וגדלים בקהילה היהודית. קרעים אשר מקורם בפוליטיקה ובערכים, בגיאוגרפיה ובגישות הדתיות.

אנחנו מבלים זמן רב בדיבור על עמיות יהודית עם הסטודנטים שלנו בהיברו יוניון קולג', שכמעט כולם למדו את השנה הראשונה שלהם בישראל. עבור רבים, עמיות היא מושג מופשט. הם מבינים את הערך הטמון ברעיון של הקולקטיב היהודי, אבל מתקשים ליצור קשר רגשי עם יהודים ששונים מאוד מהם. במונחים כלליים, אנחנו רואים שלוש גישות לעמיות. יש כמה שדוחים את הרעיון של גיוון באופן מידי, ואומרים דברים כמו "אני לא יודע למה לעובדה שמישהו נולד לתוך דת מסוימת יש יותר משמעות עבור העם שלי... אני מעדיף הרבה יותר שהעם שלי יהיה מורכב מאנשים שוחרי צדק מאשר מאנשים עם קשר דם". אחרים מבחינים בין עמיות כ"משפחה אליה נולדת, בה אתה חייב לקבל את כולם ללא קשר למי הם" והבחירה שלהם לחיות כיהודים רפורמים כ"משפחה נרכשת", אליה נשאר הנאמנות הראשית. ויש אחרים המביעים קשר אישי חזק לעם היהודי, ומשווים אותו ל"בני דודים מדרגה שנייה, שתפיסת היהדות שלהם שונה אך הם עדיין משפחה".

מעניין לראות שללא קשר למקומם של הסטודנטים הללו מבחינת הגישה שלהם והרגשות שלהם לגבי עמיות יהודית, הם משתמשים במטאפורה של משפחה. אולי זה המפתח. יתכן שזה מובן מאליו, אבל אני כלל לא בטוחה שאנחנו עושים מספיק כדי לעודד את התחושה שהשתייכות יהודית היא עניין משפחתי. אנחנו אוסף של קרובי משפחה שיכולים לחיות את חייהם באופן שונה מאוד ויכולים להחזיק באמונות שונות מאוד, אבל אנחנו עדיין חלק מקולקטיב רחב. בדיוק כפי שהתפתחה התפיסה שלנו לגבי מה מכונן משפחה, ההבנה שלנו של המשפחה היהודית יכולה להשתנות גם היא. דיון ודו-משמעות הם בהחלט חלק מהמציאות שלנו היום, בתוך הקולקטיב היהודי ומעבר לו.

אנחנו צריכים לטפח את הסקרנות, הרגלי החשיבה, ומיומנויות המפגש המגשר על השונה. כשאנחנו עושים זאת, אנחנו לומדים על עצמנו ועל האחרים. אנחנו לומדים על יהדות וחיים יהודיים. אנחנו לומדים איך להתפשר ואיך לא להסכים בצורה מכובדת ומתחשבת. בקיצור, כשאנחנו פוגשים את "בני הדודים הרחוקים" שלנו אנחנו מתעשרים ומוצאים משמעות גדולה יותר שאולי תצליח אפילו לגשר על המרחק ולקרר בינינו.

יהדות הגולה אינה לגיטימית

מוטי קרפל, נובמבר 2019, מקור ראשון

אין היום צידוק לחיים יהודיים בגולה. אור גדול מאיר עלינו כאן בארץ ישראל, אור התחייה והגאולה שחיכינו להן אלפיים שנה. השמעת הקול הזה היא חובתנו כלפי אחינו שבגולה. צביקה קליין, הכתב המסור של מקור ראשון לענייני יהדות הגולה, עושה עבודת קודש. הוא מביא לנו את הקולות, מעלה את הבעיות, הקשיים, המחלוקות והכאבים, ומעדכן אותנו בכל המתחדש בתחום. בשבוע שעבר הוא טען כאן ש-"הימין הפקיר את התפוצות" ותבע מאיתנו להתייחס לסוגיה. "ימנים יקרים, איפה אתם?", כתב.

התשובה לשאלה של קליין נמצאת בגוף מאמרו. המאמר זרוע בהנחות יסוד וקביעות מובנות מאליהן, שהן עצמן מסבירות מדוע קולו הברור של הימין איננו נשמע. כשאלו הן נקודות המוצא בסוגיה, אי אפשר לשמוע את הקול. נתחיל מהשימוש המובן מאליו במושג "יהדות התפוצות" במקום במושג "יהדות הגולה", שימוש שמנציח את הבעיה ומכחיש את פתרונה, כפי שיוסבר מיד. בהמשך מדבר קליין שוב ושוב על "מורכבות" הנושא. הוא תובע "עמדה מורכבת" ו"הבנה של המורכבות". אבל לב ליבה של הסוגיה הוא פשוט; "המורכבות" נוצרת רק כשמתכחשים לנקודת המוצא האמונית היחידה האפשרית בנושא: הקיום היהודי בגולה הוא לא נורמלי ולא לגיטימי. נקודה. במילים אלה התבטא המהר"ל, כך קבע יהודה הלוי, וכך עולה מתורת ישראל שבכתב ושבעל פה. מי שאלה אינם מספיקים לו, יכול לצרף אליהם את בנימין זאב הרצל, זאב ז'בוטינסקי ודוד בן-גוריון.

לאורך כל ימי הגלות לא הייתה ברירה אלא להשלים עם קיום יהודי בגולה, אבל גם אז בלי לתת לו לגיטימציה ובוודאי מבלי להפוך אותו לאידיאל. היום, כשאנחנו נמצאים בתהליכי תחייה מתקדמים, נקודת המוצא הערכית והמוסרית היחידה לדיון בסוגיה היא שהקיום היהודי בגלות איננו לגיטימי, ושמקומם של כל היהודים הוא כאן, בארץ ישראל. זו קביעה פשוטה ולא מורכבת כלל.

בהמשך מניח קליין ש-"גם בעוד שבעים שנה יחיו קהילות יהודיות מחוץ לישראל". גולת צפון אפריקה והמזרח עלתה לארץ ישראל. גם גולת אירופה הולכת ועוברת מן העולם לנגד עינינו. ההנחה שדינה של יהדות ארה"ב יהיה שונה בעייתית מאוד, לא רק לנוכח התהליך ההיסטורי של שיבת ציון אלא גם לנוכח התהליכים המתחוללים היום בארה"ב. קליין מזלזל ברבנים ש-"טוענים שיהדות התפוצות הולכת ונעלמת", אבל אלו הן העובדות. את הקריאה שלו מפנה קליין ל-"מכוני המחקר של הימין השמרני", כתובת שגויה בעליל. הימין השמרני שלנו יונק את מחשבתו מהמערב בכלל ומיהדות ארה"ב בפרט. כל ההבדל בין ועידת עיתון הארץ וגישתה הפרוגרסיבית ובין גישת הימין השמרני הוא שהראשונים משתדלים לייבא לכאן את הבעיות של יהדות אמריקה, וכולנו יודעים מדוע, והאחרונים משתדלים לייבא לכאן את הפתרונות שלה, שעניינן לנסות להנציח את הגלות. לא אור העבר של השמרנות יוכל לעזור ליהדות ארה"ב, אלא דווקא אור העתיד, אורה של ארץ ישראל, אורן של התחייה והגאולה.

גם עצם הפנייה ל-"מכוני המחקר" מוטעית. יש לנו כבר מכוני מחקר שעוסקים ביהדות הגולה, מצבה, בעיותיה ועתידה. הם משמיעים בסוגיה קול ערכי ומוסרי בהיר וצלול. יש לנו לפחות עשרות "מכוני חקר" כאלה, אם לא מאות. אלו הן כל הישיבות שבהן לומדים, בין השאר, את ספרו של המהר"ל "נצח ישראל", שבו הוא מסביר מהי הגלות, מדוע היא לא נורמלית, מה מעמדה, מה מהותה ועניינה, למה היא עתידה להסתיים ומדוע כולנו עתידים לחזור לארץ ישראל. מחקרו של המהר"ל בסוגיה איננו רק שלם, מקיף ומעורר השראה; הוא גם הוכיח את עצמו.

אבל כשמחפשים את הפתרון בשיטות מחקר מערביות, מתוך ניסיון למצוא את האמת ב"כלים מדעיים" של סקרים ומחקרים, מתוך הנחות יסוד מופרכות, בעזרת משרות אקדמיות, קרנות ותקציבי מחקר, במקום לחקור את הנושא מתוך תורת חיינו, מתוך גישה אמונית, מתוך האמת הישראלית, אזי הופכת הסוגיה פתאום ל-"מורכבת", מאוד מורכבת אני מעריך מאוד את עבודתו החשובה והמסורה של קליין, ואם אני חריף בדבריי הרי זה רק למען הפולמוס וחידוד העמדות, ולא מתוך זלזול חלילה. קול ברור וצלול יוצא מארץ ישראל ליהדות הגולה. הוא לא נשמע משום שלא רוצים לשמוע אותו. לא שם ולא כאן. הוא לא קל, הוא תובעני, לא נוח להשמיע אותו, אבל בסופו של דבר אין בלתו: הגלות הולכת ומסתיימת, ואנחנו בעיצומה של התחייה.

אין היום צידוק לחיים יהודיים בגולה. אור גדול מאיר עלינו כאן בארץ ישראל, אור התחייה והגאולה שחיכינו להן אלפיים שנה. השמעת הקול הזה היא חובתנו כלפי אחינו שבגולה, והיא גם עיקר העזרה שאנחנו יכולים להושיט להם. זו נקודת המוצא היחידה שיכולה להיות בסיס כן ורציני ליחסינו עם יהדות הגולה. כשיוצאים מנקודת ההנחה הזאת, יש עדיין סוגיות רבות שמחייבות בירור והתייחסות ספציפית, אבל הן נהיות הרבה פחות "מורכבות".

"זה לא אתה, זה אני": מבט אופטימי על משבר הכותל ועל עמיות יהודית בישראל

נעמה קלר, 2022, מתוך אתר מצפה - כתב העת של מדרשת חנתון

משבר הכותל כהפתעה בסיסית ביחסי ישראל והתפוצות

לפני כחמש שנים, בבוקר 25 ביוני 2017, ביטלה ממשלת ישראל את מתווה הכותל, שנועד להסדיר תפילות שוויוניות ברחבה המרכזית של הכותל המערבי. ביטול המתווה אירע באופן מפתיע וחד-צדדי. ההפתעה הייתה גדולה במיוחד לאור העובדה שהמתווה בוטל לאחר ארבע וחצי שנות דיונים בין ישראל למנהיגות היהודית בתפוצות בתיווכו של נתן שרנסקי, יו"ר הסוכנות בזמנו.

התגובות היו קשות וחרגו מההתנהגות הנימוסית הרגילה של ארגונים יהודיים אמריקאיים כלפי ישראל. "הפדרציה היהודית של שיקגו לא תארח חברי כנסת שהצביעו בעד ההחלטה (לביטול מתווה הכותל; נ"ק). הם אינם מוזמנים לקהילה שלנו", אמר סטיבן נסטיר, נשיא הפדרציה. פילנתרופים גדולים שהקדישו את כל חייהם והונם לטובת ישראל והעם היהודי הגיבו בצורה דומה. ביקורות ותוכחות שנאמרו עד כה רק מאחורי דלתיים סגורות נשמעו פתאום בראש חוצות. צ'רלס ברונפמן, אחד הפילנתרופים הגדולים בעולם היהודי, כתב לראש הממשלה שהוא אינו מכיר עוד מדינה ש"פוסלת יהודים על בסיס הזרם שאליו הם משתייכים". ואם המסר לא היה ברור מספיק, חבר הנאמנים של הסוכנות היהודית ביטל את הזמנתו של ראש הממשלה לאירוע הגאלה השנתי. ההתרחשויות הללו הדהדו הרבה מעבר לקהילה היהודית, וסוקרו גם בעיתונים מרכזיים דוגמת הניו יורק טיימס. רק אירוע שקשור למקום הקדוש לעם היהודי – הסמל הממלכתי, הכותל – יכול היה להביא לתגובות קשות ופומביות כל כך.

ביטולו של מתווה הכותל היה לכאורה עוד אירוע מדיני בשרשרת של אירועים שייצרו ניכור ונתק בין היהודים היושבים בישראל ובין אחיהם בתפוצות. כבר כמה וכמה פעמים בעשרות השנים האחרונות אירע שהתרחשויות כאלו, בעיקר בתחומי דת ומדינה או בנושאים של רוב לעומת מיעוט (הן בתוך החברה הישראלית והן אל מול הפלסטינים), הביאו לפיצוצים בעצימות כזו או אחרת – ולעיתים אף להסדרים.

אולם ביטול מתווה הכותל בשנת 2017 יצר משבר ייחודי. הנפגעים העיקריים היו דווקא ליבת המנהיגות היהודית המשרתת, האחוז הבודד מבני העם היהודי שמקדישים את כל חייהם לטובת העם היהודי ומדינת ישראל. זאת בניגוד למשברים אחרים, שפוגעים דווקא בכריפריה היהודית – באלו המרוחקים יותר ממדינת ישראל או מזהותם היהודית, אלו שעבורם כל פריט מידע שלילי רק מוסיף לחוסר הרלוונטיות של ישראל או היהדות לחייהם. עקב כך, התגובה הגיעה מההנהגה היהודית הבכירה, אשר החליטה הפעם לכבס את הכביסה המלוכלכת בחוץ. דווקא בזכות עוצמת המשבר והפומביות שלו החל תהליך של תיקון ובניית תשתית מחודשת, כפי שאסקור במאמר זה. השאלה אם יהודים לא-אורתודוקסים הם בני-בית ברחבת הכותל מתקיימת בתוך הקשר רחב יותר. למעשה, מתחים

רבים במערכת היחסים בין ישראל ליהדות התפוצות שהיו קיימים שנים רבות, הגיעו לפיצוץ עם ביטול מתווה הכותל. משבר הכותל התרחש בנקודת עיוורון במדיניות הישראלית, שהתהוותה לאיטה בעשורים האחרונים; נקודת עיוורון הנוגעת לשאלת הליבה של הציונות: מה זה אומר להיות בית לאומי לעם היהודי במאה ה-21?

הבית של העם היהודי – ייעודה של מדינת ישראל

הציונות היא התנועה לשחרור העצמי של העם היהודי, ובהתאמה לכך, ייעודה של מדינת ישראל אינו לפתח עגבניות שרי או כיפת ברזל, ואפילו לא להקים את "חברת המופת". ייעודה של מדינת ישראל הוא לממש את הזכות להגדרה עצמית של העם היהודי – זכות השמורה לעמים בלבד. זאת באמצעות הקמת בית לאומי עבור העם היהודי – לא רק עבור היהודים הנמצאים כאן בישראל, שעדיין אינם רוב העם, אלא עבור העם היהודי כולו. במשך עשרות שנים מימשה מדינת ישראל את הייעוד הזה בהצלחה מרובה, בעיקר בכך שהייתה פתוחה לעליה. גם כאשר העם בישראל נדרש לחלוק במזון עם עולים חדשים – מדינת ישראל המשיכה להעלות ולקלוט עליה. העליה כערך ציוני חשוב עודנה קיימת ומרכזית, כמעט ללא עוררין, אולם היא לבדה כבר איננה מספיקה כדי שנאמר שישראל מממשת את ייעודה כבית הלאומי לעם היהודי כולו. בשל מגמות עומק גלובליות (אזרחי העולם, שכבת "ניידים" גלובלית), מגמות ישראליות (מעגלים של עליה וירידה, אין דיכוטומיה כבעבר), ומגמות כלל-יהודיות (סיומה ההיסטורי של יהדות המצוקה) – בשל כל אלה העליה אמנם תמשיך להתקיים ולהיות ערך עליון, אך כבר לא "תסגור את הפינה" של שאלת הייעוד. לכן צו השעה הציוני הוא ליצור תוכן רענן ואיתן לייעודה של ישראל כביתו של העם היהודי.

שלילת הגולה – סכי העיניים לחברה הישראלית

החסם העיקרי ביכולת של החברה הישראלית היהודית לעסוק בסוגיית ליבה זו הוא תפיסת "שלילת הגולה" המושרשת עמוק בציונות הישראלית. שלילת הגולה היא תפיסה שהתגלגלה בתנועה הציונית ומצאה לה ביטוי ושפה בכתבי ברנר ואחרים. אליבא דתפיסת שלילת הגולה, הגלות היא מצב זמני ובלתי רצוי שסופו להתחסל באמצעות עליה של כלל היהודים לארץ ישראל (ומי שיישאר בגולה לא ישרוד או לא ישרוד כיהודי). אתגר דור המקימים היה הקמת בית לאומי, ואם נוסיף לכך את שלילת הגולה, נקבל את התפיסה שהיהודי הישראלי חשוב ונעלה יותר מכל יהודי שנשאר בתפוצות או ש"תמך מבחוץ". תפיסה זו רווחת עד היום בקרב החברה הישראלית. כמובן שיהודי התפוצות יכולים לתקן את הנחיתות הזאת באמצעות עליה, ואז נעריץ את עצם עלייתם, אבל יש סיכוי סביר שהעולה יחווה לעג ואדישות לעולם התוכן שהוא מביא עימו, ולחץ להפוך ל"כמה שיותר ישראלי, כמה שיותר מהר".

תוצאת שלילת הגולה היא שיש לנו, הישראלים, נטיה לראות את מצבם של אחינו בתפוצות כנחות, זמני, בלתי רצוי, לא בר-קיימא. מבט זה, אשר מכונן היום את יחסי ישראל והתפוצות, אינו מאפשר לישראל לצמוח, ועל כן הוא מסכן את מימוש החזון הציוני.

מהי הסכנה?

מדינת ישראל, בדומה למדינות לאום צעירות אחרות בעולם, זקוקה לשני מקורות של כְּשָׁרור (לגיטימציה) לקיומה. הראשון הוא כשרור בינלאומי. כך למשל ארגוני ה-BDS מזהים ששחיקה בכשרור הבינלאומי תחליש את מדינת ישראל, ופועלים להגברת השחיקה. השני והחשוב יותר הוא הכשרור הפנימי – בקרב העם היהודי. זכות ההגדרה העצמית שמורה לעמים בלבד, וניתן לטעון שאתה מממש את הזכות הזאת רק כאשר ישנה מסה קריטית של העם שמעניקה לרעיון הלאומי את מלוא כובד המשקל.

התנועה הציונית בראשיתה סבלה ממחסור בכשרור בקרב העם היהודי. אמנם חברי התנועה הציונית השכילו לחבור זה לזה ולשתף פעולה באופן מעורר השתאות, אולם למעשה כמעט כל קבוצה שניתן לחשוב עליה התנגדה לציונות בראשית דרכה: המשכילים, הלוקאל-פטריוטים (לאומיים), הסוציאליסטים, החרדים, הרפורמים וכן הלאה. רק בשל אוסף מאורעות היסטוריים – בעיקר עוצמת הרדיפות עד לשיאן בשואת יהודי אירופה; ההסכמה הבינלאומית ההולכת וגדלה להקמת בית לאומי ליהודים (כגון בהצהרת בלפור); וכמובן העליות ארצה שקבעו מציאות בשטח – רק בשל אלה התקיימה בקרב העם היהודי תמיכה מסיבית ברעיון הציוני בעת ההכרזה על הקמת המדינה.

אולם רק בשנת 1967 הגיעו התמיכה וההסכמה של רוב העם היהודי לכדי ביסוס איתן של ממש. בשנה זו, "שנת הציוניזציה של יהדות התפוצות", נזרעו זרעי האחדות והפירוד: הניצחונות במלחמת ששת הימים, ובמיוחד שחרור המקומות הקדושים, הביאו לאמונה רחבה שיש סיכוי להצלחת הרעיון הציוני, ועוררו גאווה והשתאות בקרב העם היהודי כולו. בשנה זו עוד ועוד ארגונים יהודיים (כגון AJC וארגון הסטודנטים היהודים הצרפתי) החלו להגדיר עצמם ציוניים באופן שיטתי, החל שימוש נרחב בדגלי ישראל בבתי כנסת בתפוצות ועוד. כזכור לנו מהספולר בתחילת המאמר, דווקא הכותל שהיה מרכזי להתאגדות סביב מדינת ישראל ב-1967 הוא מוקד שמתגלעים בו היום המרים שבויכוחים.

החשש המרכזי הוא שהאירועים האחרונים, אשר בהם נכשלה מדינת ישראל במילוי ייעודה כבית לאומי לעם היהודי, שוחקים את בסיס הכשרור של המדינה בקרב העם היהודי. קשה לשער את עומק הסכנה לרעיון הציוני בתרחיש כזה. אם יהודי התפוצות יפנו עורף באופן פעיל או סביל, מדינת ישראל תמצא את עצמה חשופה יותר בזירה הבינלאומית; היא תאבד מקור עוצמה ייחודי וחסר תחליף לכלכלה, לביטחון הלאומי, לנדבנות ולחברה; גם הכשרור הבינלאומי שלה ייפגע; ומעל הכול – ללא העם היהודי, ישראל לא תוכל לממש את הייעוד הציוני, להיות בית לאומי לעם היהודי כולו.

אל מול סכנה זו התנהלה המדיניות הישראלית בשנת 2017 מתוך תפיסת שלילת הגולה ובעיוורון למגמות העומק ולמשמעות שלהן.

עמיות יהודית כמענה התפיסתי לשלילת הגולה

"עמיות יהודית" היא צירוף משונה מעט שעשה עליה והתאקלם בארץ, אבל משמעותו דווקא פשוטה ואינטואיטיבית – אנחנו, יחד עם רוב העם היהודי שנמצא היום מחוץ לישראל, בני העם היהודי. אנחנו קודם כול משפחה, שבט גדול. אנחנו לא רק דת יהודית ולא רק לאום יהודי (במובן הצר של המילה – ריבונות על ארץ ישראל), אלא חלק ממשהו גדול, ותיק ומשמעותי יותר – העם היהודי.

יחד יש לנו זיכרון והיסטוריה, מולדת ושפה, דת וברית עם האל, נכסי מורשת ותרבות ועוד. אנחנו מחויבים לדורות שהיו לפנינו ולדורות העתידיים, שלהם נוריש להם את הנכסים והיעוד היהודי. אנו גם מחויבים זה לזה, קהילה לקהילה, כיוון שאנחנו עם.

בהתאמה לכך, כל רעיון שאיננו "עמיות" מצמצם את המכלול היהודי. בעת הזאת שתי הטעויות הנפוצות הן אמונה שהיהדות יכולה להתקיים רק כלאום (במובן הצר של ריבונות על ארץ ישראל, "אליק נולד מן הים"), ואמונה שהיהדות היא דת (טעות נפוצה בקרב יהודי התפוצות ומשרתת את גדולי אויבינו). שתי התפיסות הללו מתנערות מהמכלול של העם היהודי ואינן יכולות לשרת את עתידו. זוהי הבנה חיונית, כיוון שעתידי העם היהודי הוא מושג שעובר שינוי מפליג בימים אלו.

אתגר הדור שלנו איננו הקמת בית לאומי – לא כיוון שהמלאכה תמה אלא כיוון שהאתגר הנוכחי הוא אחר ומורכב. האתגר של דורנו הוא שמירה על המשכיות העם היהודי. מה שהיה מובן מאליו דורות רבים – הגדרתנו כיהודים לעומת עמים אחרים שהיינו מצויים בקרבם – כבר אינו מובן מאליו היום; אפשרות הבחירה אם וכיצד להיות יהודי ניתנת היום כמעט לכל אחד ואחת מקרב העם. אתגר זה הוא תוצאת הצלחתו האדירה של העם היהודי להתמודד עם טלטלות מאתיים השנה האחרונות ולשגשג. אכן, מדובר בהצלחה מעוררת השתאות – אך כרוך בה אתגר חדש ומורכב. המוסדות והמנהיגות בכללם אינם נענים לאתגר הזה, והדבר מקשה על היערכות נכונה לקראת העתיד. הגענו לנקודה חסרת תקדים בהיסטוריה של העם היהודי; היא מאתגרת את המשכיותו כעם אחד כפי שהכרנו אותו. אם לא ננקוט פעולה, המשכיות העם היהודי תהיה בסכנה.

אל מול אתגר הדור העצום הזה, הפעולה הבסיסית ביותר שאנו חייבים לנקוט היא החלפת תפיסת שלילת הגולה בתפיסת העמיות היהודית – במחשבתנו, בדיבורינו ובמעשינו, ואף במדיניות של ישראל. על-פי תפיסת שלילת הגולה מדינת ישראל נמצאת במרכז, ולכן היהודים הנמצאים כאן באמת חשובים יותר מכל יהודי שמצוי במעגל ההיקפי. אולם אם האתגר הוא המשכיות העם היהודי כעם אחד, אזי כולנו שווים סביב המעגל, ואין יהודי אחד חשוב ממשנהו או נעלה עליו. זוהי עמיות יהודית.

בעקבות משבר הכותל – התארגנות מחודשת של שדה העמיות בישראל

פעולות חינוכיות וחברתיות של עמיות יהודית מתקיימות בישראל כבר עשרות שנים. אפשר להזכיר בהקשר זה את תוכנית בתי הספר התאומים ואת יוזמת "שותפות ביחד" של הסוכנות היהודית, את הפעילות החינוכית של "מליץ" – אברהם אינפלד ותלמידיו, ועוד. אולם משבר הכותל היה קריאת השכמה עבור המנהיגות המסורה לנושא העם היהודי בישראל. רגע העוררות הזה הביא לקפיצת מדרגה בכמות ובאיכות הפעילות בישראל, וניתן להבין את הקפיצה הזאת טוב יותר בחלוף חמש שנים.

צ'רצ'יל אמר שאסור לבזבז משבר טוב. ואכן היום, חמש שנים ממשבר הכותל, הטיפול בסוגיה בשדה החברתי תפס תאוצה והעמיק. התוצאה היא שהיום ישראלים רבים יותר מאשר בעבר חשופים לנושא הקשר בין ישראל לעם היהודי בתפוצות וחשים מחויבות כלפיו. את השינוי הזה ניתן לזקוף לזכות הפילנתרופיה היהודית, ששמה את כובד משקלה על הנושא לאחר משבר הכותל (כגון הפדרציות היהודיות, קרן רודן, קרן משפחת רודמן, קרן קורת והנדבן צ'רלס ברונפמן). כן ניתן לזקוף את השינוי לזכות המנהיגות החינוכית והחברתית המסורה לערך העמיות, ולזכות ארגונים ותיקים וממוסדים שלקחו על עצמם לקדם את ערך העמיות.

ראשית, בחמש השנים האחרונות הוכפל כי כמה וכמה מספרן של משלחות "תגלית הפוכה" בהשתתפות בכירים ישראלים; יש כמה ארגונים שממשיכים להוביל ולהפעיל את החזית הזאת. התגליות ההפוכות הן משלחות להכרת קהילות יהודיות בתפוצות במשך כמה ימים. מדובר בכלי אינטנסיבי ואפקטיבי מאוד, אולם עלותו הופכת אותו לנגיש עבור מעטים בלבד, וזהו חסרונו העיקרי.

שנית, בחמש השנים האחרונות הגיעה הפעילות החינוכית בנושא עמיות יהודית – הן בחינוך הפורמלי והן בבלתי פורמלי – למספרים גבוהים ולאיכות מרשימה ביותר. למהפכה חינוכית זו שותפים משרדי ממשלה – בעיקר משרד התפוצות ומשרד החינוך. כן שותפים לה מוסדות הלאום הוותיקים כגון הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית, ארגוני חינוך שונים ואף יזמים חינוכיים. אנו – מוזיאון העם היהודי, אשר בו אני עובדת היום, מארח כבר היום ימי תוכן על עמיות לעשרות אלפי ילדים ובני נוער ישראלים, ועוד היד נטויה.

עמיות נמצאת היום על סדר היום החינוכי במשרד החינוך הממלכתי, דרך מקצוע הלימוד "תרבות יהודית ישראלית" ודרך מינהל חברה ונוער. עמיות נוכחת גם בחינוך הבלתי פורמלי; למשל, ארגוני הנוער ותנועות הנוער ממנים רכזי עמיות, אשר עובדים עם הנוער הישראלי על חיבור לעם היהודי בתפוצות. עמיות היא גם חלק מהתוכנית השנתית של רוב המכינות הקדם-צבאיות בישראל, והיא חלק מהמבנה של כמות הולכת וגדלה של תוכניות מנהיגות ישראליות שלישית, בבחירות האחרונות לכנסת היה לרוב מוחלט מהמפלגות היהודיות מצע שעסק בסוגיית יחסי ישראל והתפוצות; ראוי לציין כי יותר ממחציתן ניסחו את המצע הזה לראשונה רק לקראת בחירות 2020. רוב המצעים הצהירו כי הממשלה מחויבת לקהילות היהודיות בתפוצות ומחויבת לשמירת הקשר בין מדינת ישראל לביןן.

רביעית, קואליציית העמיות היהודית שהקמנו במכון ראות בשנת 2018.2 הקואליציה נותנת מרחב דיון לכל המנהיגויות המחויבות לנושא, והיא מאגדת היום כ-500 מנהיגים ישראלים אשר מקדמים בדרכים שונות, ביחד ולחוד, את גישת העמיות היהודית. על אף המגוון הגדול ואי-ההסכמות, הקואליציה הצליחה בשנים האחרונות לאפשר פעולות משותפות, הן מעשיות והן הצהרתיות, אשר מקדמות את החזון המשותף של חברה ישראלית שרואה עצמה חלק מהעם היהודי. אני מאמינה שחלק גדול מההתקדמות הושג הודות לרישיות ולשיתופי הפעולה שמאפשרת קואליציית העמיות לחבריה.

למעשה, ניתן לסקור היום את כלל הפעולות הנעשות בשדה העמיות בישראל במיפוי שידידיי במכון ראות עורכים אחת לרבעון, החל בספטמבר 2021.3 מיפוי זה נועד לתת את תמונת המצב של ההתקדמות לאור האתגר, עד להשגת היעד המשותף: חברה ישראלית שרואה עצמה חלק מהעם היהודי כולו. המיפוי מגלה כי בשני העשורים האחרונים הפעילות בשדה העמיות הכפילה את עצמה פי שניים ואף יותר, אולם כשליש מהפעילות התהווה רק לאחר משבר הכותל. נוסף על כך, התוכניות החדשות מפתחות תוכן חדש ומגיעות לקהלי יעד מגוונים.

קשה לשים אצבע על שינוי תפיסתי, אולם התוצאות של מהלכי חיזוק הקשר עם העם היהודי כבר נגלות בכמה סקרים שנערכו. בשנת 2022 ערך משרד התפוצות סקר ומצא כי 56%–58% מהישראלים מכירים באחריותם ומחויבותם להמשך קיומן של קהילות יהודיות בתפוצות. עוד נמצא כי 57% מהישראלים מאמינים כי המדינה צריכה לקחת בחשבון את האינטרסים של יהודי התפוצות בקבלת החלטות בנושאי חוץ וביטחון המשפיעים עליהם ישירות

הבית של העם היהודי – מקירות למשפחה

סיפורו של הכותל המערבי, סיפורו של המתח בין אלו שמרגישים שם בני-בית ובנות-בית לאלו שאינם מרגישים כך, טרם הסתיים. משבר זה אינו קשור למאבק הפלורליזם בישראל או לסאגת דת ומדינה הבלתי נגמרת; הוא נוגע בחזון הציוני עצמו. בשנים הקרובות ישמש הכותל מקרה בוחן ליכולתה של ישראל למלא את תפקיד הבית הלאומי גם ליהודי העולם שאינם אזרחי המדינה. האם תשכיל מדינת ישראל לנהל את המקומות הקדושים לטובת היהודים, או שמא תפעל רק לטובת האזרחים (יהודי ישראל)?

הכותל הוא סמל עוצמתי כמובן, אבל אין הוא הסוגיה עצמה. "המשבר שתחת המשבר" הוא שרוב הישראלים אדישים כלפי המצב, אינם מבינים אותו כלל, ואינם חשים שיש בו רלוונטיות כלשהי לחייהם או לזהותם. כדי לפתור את המשבר הזה, הכרחי שהציונות והחברה היהודית בישראל יבשילו אל השלב הבא. בשלב הבא נעסוק לא רק בקיומם של קירות הבית הלאומי המגוננים ובחוסנם, אלא גם בחיזוק המשפחה. המשפחה שלנו היא העם היהודי. לשם כך כל יהודי בישראל צריך לראות עצמו כחלק מהעם – הגדול, הוותיק, העשיר, ולחוש אחריות ואף ענווה כלפי השייכות לעם היהודי.

"העיקר הוא העם. תחיית העם קודמת לגאולת הארץ. אנחנו מעמידים את הכל על העם" (א"ד גורדון).

הערות שוליים:

פרטים נוספים ראו באתר המוזאון: anumuseum.org.il.

פרטים נוספים ראו באתר קבוצת ראות: heb.reutgroup.org/peoplehoodcoalition.

ניתן לראות את המיכוי באתר קבוצת ראות: heb.reutgroup.org/dashboard.

"נישואי תערובת? זו הזדמנות לחבר יותר אנשים" ראיון עם הרב ריק ג'ייקובס

צביקה קליין, מקור ראשון, קרובים רחוקים, אוגוסט 2018

הרב הרפורמי ריק ג'ייקובס, נשיא האיחוד ליהדות רפורמית בצפון אמריקה, סבור שהרושם השלילי שנוצר לתנועה הרפורמית בארץ אינו נכון. מבחינתו אין כל ספק שירושלים היא בירת ישראל. הוא מבקש מהישראלים ללמוד שמעבר לאורתודוקסיה יש זרמים שאצלם הליברליות היא חלק מהבשורה היהודית אך מסרב לענות האם הוא משיא נישואי תערובת.

אחד הפרטים המפתיעים בקורות חייו של נשיא האיחוד ליהדות רפורמית בצפון אמריקה, הרב הרפורמי ריק ג'ייקובס (62), הוא העובדה שהתנדב בצעירותו בקיבוץ הציוני-דתי שדה אליהו. "הייתי בחופשה מלימודי באוניברסיטה העברית", הוא נזכר בחיוך. "רצו אותי בקיבוץ בגלל הגובה שלי, כדי שאצטרף לקבוצת הכדורסל שלהם שהייתה לא משהו. לא משנה שלא הייתי שחקן כזה טוב, זו הייתה חוויה חיובית. שהייתי שם במשך שישה שבועות, כולל חג הפסח. הכול היה כשר לגמרי, אבל בעיניי הייתה חסרה שם רוח".

"רוח" היא אחת המילים שג'ייקובס מרבה להשתמש בה לאורך הקריירה שלו, שהגיעה לשיאה בעמידתו בראש הזרם היהודי הגדול ביותר בארה"ב. הוא מתגורר כיום בניו רושל, ניו יורק. הוא קיבל סמיכה לרבנות רפורמית ב-1982 והתמנה לעמוד בראש קהילת ברוקלין הייטס. לאחר מכן היה רב בית הכנסת בסקרסדייל שבמחוז וסטצ'סטר במשך 20 שנה. כבר בראשית דרכו כרב קהילה הוא ביקש לחולל שינויים בצורה שבה מתפללים בבתי הכנסת של התנועה, בעקבות תחושתו שאין שם מספיק רוח.

"כאדם שגדל בארה"ב בסוף שנות ה-60 ותחילת שנות ה-70 בית הכנסת לא דיבר אליי או אל חבריי", הוא נזכר. "גדלתי במשפחה שחברה בבית כנסת קונסרבטיבי, ולאחר מכן החלפנו לרפורמי, אך המוסד הזה לא משך אותנו. מאידך גיסא, במחנות הקיץ היהודיים שבהם השתתפנו מדי שנה היינו מלאי השראה מהתפילות, מקבלות שבת ומהשירה. אמרתי לעצמי: צריך להחיות את בית הכנסת או להחזיר את הבירור סביב הרוחניות לקהילה. עוד ביקשתי להכניס את נושא הצדק החברתי לבית הכנסת".

אחד השינויים שהוביל ג'ייקובס הוא הלחנה מחדש של כלל התפילה המסורתית. הוא קָבַר למוזיקאית דבי פרידמן, שהוא מכנה "מורדת בתי הכנסת", וסייע לה בתהליך ההלחנה של כל חלקי התפילה כך שיתאימו לאוזן המודרנית. "יחד הובלנו גם טקסי מרפא שיועדו לאנשים שעוברים תקופות קשות כמו מחלות, או מטפלים בבני משפחה חולים. הטקס מורכב משירים, תפילות, הקראת קטעי שירה ושיתוף של החוויות שכל אחד עובר. אין מטבע תפילה כזה, אז היינו יצירתיים. שילבנו מוזיקה ויצירתיות, אבל דאגנו לפתח פתיחות למסורת היהודית, שהיו שדחו בתנועה שלנו בשנים קודם לכן".

בתחילת דרכו כרב בית כנסת תמך ג'ייקובס במגמת האימוץ־מחדש של מרכיבים מסורתיים. קהילתו קיבלה את סידור "שערי תפילה" (שיצא לאור ב־1976) שהכיל יותר קטעים בעברית וברכות שנמחקו על ידי הרפורמים בעבר. "למה לדחות את המסורת? זה דבר מדהים. בדורות קודמים חשבו שאין צורך במסורת, בין אם זה טלית, תפילין או כיפה, וויתרו על זה. השתדלתי להחזיר הרבה מאותן מסורות". ג'ייקובס עצמו חובש כיפה סרוגה גדולה, ואם תראו אותו ברחוב תוכלו בקלות לחשוב שמדובר ביהודי בן הציונות הדתית.

תחושה של בגידה

נכון להיום התנועה הרפורמית בארה"ב היא הזרם היהודי הגדול ביותר. על פי תוצאות סקר "פיו" (35), PEW אחוז מיהודי ארה"ב הם רפורמים, 18 אחוז הם קונסרבטיבים, 10 אחוזים הם אורתודוקסים, 30 אחוז הם יהודים ללא השתייכות לזרם ו־6 אחוזים שייכים לזרמים אחרים וקטנים יותר. על פי ההערכות, מניינם של הרפורמים עומד על כשני מיליון יהודים.

בוא נדבר קצת על אחד הנושאים החמים שאתם עומדים בהם בחזית: מתווה הכותל. במידה מסוימת הפרשה גרמה ליותר ישראלים להכיר אתכם. הרי עבור חלק מהאנשים המילה רפורמי היא בכלל קללה... "פעם זה היה סוג של קללה כאן בארץ, אבל היום זו לא קללה אלא ברכה. לפני כמה שנים ייצגנו ישראלית בשם רוזי דוידיאן שביקשה להגיד קדיש על אביה שנפטר, ובמועצה הדתית לא אפשרו זאת. היא אמרה לאחר מכן 'ברוך ה' שיש רפורמים'".

על מתווה הכותל הוא מקדים ואומר: "המתווה נולד מכך שראש הממשלה נתניהו אמר שהעובדה שמדי חודש יש בלגן סביב ההפגנות של נשות הכותל היא סיפור רע מאוד לעם היהודי. למה צריך את אותו סיפור כל ראש חודש מחדש? ראש הממשלה פנה ליו"ר הסוכנות היהודית דאז, נתן שרנסקי, כדי שיוביל את המהלך, והתרחש תהליך מדהים שארך כמה שנים. אביחי מנדלבליט, שהיה אז מזכיר הממשלה, היה מחויב מאוד לנושא, וזה לא מובן מאליו נוכח הכיפה השחורה שהוא חובש. ראש הממשלה נתן אמון מלא בדיונים, ולעיתים השתתף בהם בעצמו". כידוע, לאחר שהממשלה אישרה את המתווה הוא הוקפא, ולאחר מכן בוטל במתכונת שהוצעה.

"ביום שהקפאו את המתווה נחתי בארץ לאירוע חבר הנאמנים של הסוכנות היהודית. ברגע הנחיתה הטלפון שלי לא הפסיק לקבל הודעות על ההקפאה. נסעתי ישר לבית המלון הירושלמי שבו התקיים האירוע של הסוכנות, שהפגיש מנהיגים יהודים מרחבי העולם. ההרגשה הייתה שזה לא עניין מול הרפורמים והקונסרבטיבים אלא מול העם היהודי. היינו אמורים להיפגש עם ראש הממשלה לארוחת ערב בכנסת יום לאחר מכן, והרגשנו כולנו שאי אפשר להיפגש איתו במציאות שהייתה".

לדבריו, "ברחבי ארה"ב עד היום יש הרגשה של בגידה. הייתה התחייבות כלפינו שנעלמה. הרי העניין הוא לא רק הקמת רחבת תפילה שווייונית בכותל אלא הרבה מעבר לכך. הייתה זו הצהרה שמכירה לראשונה בקיומנו, יהודי התפוצות. אין לנו כל רצון לפגוע באורתודוקסים או בחרדים. בהתחלה באמת ביקשנו להקים אזור תפילה שלישי, בסמוך לעזרות הגברים והנשים, ברחבה המוכרת כיום. אך הבנו שזה לא יעבוד ויפגע ברגשותיהם של החרדים. הרי תאר לעצמך שחזנית שלנו תוביל תפילה כאשר מעבר למחיצה יש תפילה של גברים. לכן התפשרנו והסכמנו על אזור אחר, בסמוך לקשת רובינסון, שבו נוכל יחד עם אחרים להתוות שם מדיניות.

"אחרי שמסכימים על כך באים ומקפידים את המתווה? זו הרגשה של התנכרות. זו ללא ספק נקודת המפנה ביחסי ישראל עם יהדות העולם. מדינת ישראל דוחפת החוצה יהודים שאינם אורתודוקסים מהעולם בעוד אנחנו פונים פנימה; מבחינתנו זו לא התנתקות מישראל, אלא רגע שאפשר לנצל אותו למעורבות גדולה יותר. זה כמובן לא אומר שאין חילוקי דעות".

משפיעים פנימה

אתה מדבר על כך שזו לא "התנתקות" אך היו הרבה מאוד דיבורים על כך שיהודים אמריקנים כבר לא יתרמו לישראל בעקבות ביטול המתווה. נתן שרנסקי עצמו אמר שהוא צופה ירידה בתרומות בעקבות כך.

"אנחנו אמרנו בקול ש'זו לא הדרך'", עונה ג'ייקובס בעברית. "אמרתי בכנס שלנו המתקיים אחת לשנתיים בארה"ב, מול 6,000 בני אדם בדרשה המרכזית בשבת בבוקר, שאנחנו צריכים להשקיע יותר בישראל, ולגייס יותר למען ישראל. אמרתי עוד שאנחנו לא צריכים לפעול רק בנושאים כגון הגיור והכותל, אלא אף בנושאים אחרים כגון חופש הנישואים. הרי ישראל היא המדינה היחידה בעולם שבה יהודי לא יכול להתחתן על פי רצונו".

אך באותו אירוע שאתה מדבר עליו, פרסמתם הצהרה שבה אתם מגנים את נשיא ארה"ב דונלד טראמפ על כך שהחליט להעביר את השגרירות האמריקנית לירושלים ללא הסכם מדיני. עובדה זו גרמה לסערה גדולה מאוד בישראל "היו לנו כמה הצהרות על ירושלים, האחת ותיקה מאוד, מלפני עשרות שנים, אז התנועה הצהירה כי השגרירות האמריקנית צריכה להיות בירושלים וכי זו הבירה הישראלית. ההצהרה המדוברת הייתה יממה לפני הצהרתו של הנשיא, והוצאנו הצהרה מעט שונה לאחר שהוא כבר התבטא בנושא. אין לשכוח שאנחנו הצדענו לנשיא על המחויבות שלו כלפי ישראל".

אבל אתה מבין מן הסתם את התגובה להסתייגות שלכם. הרי בישראל מימין ומשמאל בירכו על העברת השגרירות. "אני מבין שישראלים רבים הבינו מדברינו שאנחנו נגד המעבר של השגרירות, שאנחנו נגד ההצהרה שנאמרה על ידי המעצמה העולמית. אבל זה לא נכון. לא לכך התכוונו".

ג'ייקובס ממשיך ואומר כי "יום העברת השגרירות היה יום קשה", כשהוא מתכוון להפגנות האלימות בגבול עזה, שבהן נהרגו פלשתינים רבים. "לא הייתי באירוע השקת השגרירות. לא הזמנתי, אפילו לא הייתי קרוב לקבל הזמנה" רבנים רפורמים אחרים קיבלו הזמנה?

"אני לא יודע. היה אחד קונסרבטיבי שהשתתף. כל הכבוד לו. לי לא הייתה הזכות".

אם היו מזמינים אותך, היית משתתף?

"ככל הנראה כן. לא הייתי אמנם שמח על הדוברים שם, למשל הכומר הבפטיסטי מדאלאס רוברט ג'פרס. לתת חיבוק לאנשים כאלה זה דבר בעייתי. אבל מצד שני, העברת השגרירות היא סיבה למסיבה. העולם צריך להכיר בכך שירושלים היא הבירה שלנו כבר 3,000 שנה. ללא ספק. נקודה. אין לי מה להוסיף על כך".

ג'ייקובס מבקש להוסיף עוד כמה מילים. הוא מספר כי במחנות הקיץ של התנועה יש כיום כ-400 שליחים מישראל בשיתוף עם הסוכנות היהודית. "אני צופה מהצד תמיד בישראלים בתחילת הקיץ ובסוף הקיץ. בבקרים הראשונים הם מגיעים לתפילה, רואים אישה עם גיטרה וטלית, אולי אישה מניחה תפילין, ושואלים את עצמם מה הם עושים כאן. עד השבת הראשונה הם כבר מרגישים רגש חיובי כלפי זה. בסוף הקיץ הם אומרים: 'מה נעשה כשנחזור לארץ? באתי לכאן כדי להביא את ישראל לצפון אמריקה ופתאום גילינו את היהדות שלנו'".

פוליטיקה של צדק מוסרי

למרות העמדה השמאלית שמפגין ג'ייקובס בכל הנוגע לישראל, ישנם גופים יהודיים בארץ שחושבים שהוא לא ביקורתי מספיק כלפי ישראל. ארגון הקצה IfNotNow, המעודד חינוך במוסדות יהודיים בדבר ה"כיבוש" הישראלי וה"אפרטהייד" במדינת ישראל, יזם עצומה נגד ג'ייקובס בניסיון לשדל אותו לאפשר להם להיכנס למחנות הקיץ של התנועה. "החינוך שלנו בכל המוסדות הוא שלנו, ואנחנו לא מוכנים לקבל אותו מאף גורם אחר", משיב ג'ייקובס לטענות. "לא ניקח תוכניות מוכנות מהשדולה הפרו ישראלית איפא"ק מצד אחד, אך גם לא משדולת ג"י סטריט מצד שני. יש לנו זיקה עמוקה כלפי ישראל. אנחנו גורמים לאנשים להתאהב בישראל למרות ולפעמים בגלל האתגרים, ובעקבות הדברים החיוביים שמתרחשים בארץ".

"התנועה שלנו דוגלת בפתרון שתי המדינות לשני העמים. האם אני המצאתי את זה? ממש לא. זו המדיניות של המפלגה הדמוקרטית ואף של הרפובליקנית במשך עשרות שנים, וגם במדינת ישראל עד לאחרונה. האם אנחנו נרתעים מלדבר על הכיבוש? לא. הרי אריאל שרון דיבר על הכיבוש, ואמר שיש לנו כאן פצצה דמוגרפית שתגרום לכך שנוכל לאבד את ישראל כמדינה יהודית או דמוקרטית. ואני לא רוצה לאבד אף אחד משני הערכים האלה".

למה אתם מוכרחים לנקוט עמדה פוליטית? להיות נגד מפעל ההתנחלויות למשל? הרי אתם זרם דתי, לא פוליטי.

"לפני כמה שבועות הובלתי מחאה, מעין אירוע לימוד תנ"ך, מול משרד המשפטים האמריקני, לאחר שהפרידו בין ילדים והוריהם המהגרים בגבול. בתנ"ך, למנהיגים כמו ישעיהו, עמוס ואחרים היה קול ברור מאוד בעניין צדק מוסרי. אנחנו חייבים להשמיע קול מוסרי בשאלות הגדולות. אפשר לא להסכים עם הדברים, הרי לא לכולם בתנועה שלנו יש אותה העמדה, אבל אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לא לעסוק בנושא. האם זה לפעמים מעורר מחלוקת? בטח. אבל יש הרבה דברים שיוצרים מחלוקות, ויש לנו כבוד לדעות אחרות. 'אלו ואלו' זו מחלוקת לשם שמים. למה אי אפשר לנהל שיחה עמוקה כאן או בארה"ב? למה אם אתה לא פרו-ישראלי בצורה קיצונית אתה מוגדר כאנטי ישראלי? זה אסון".

ביהודה ושומרון ביקרת?

"בטח. ואני רוצה שכל החברים שלנו יבקרו כדי שיכירו את החברה הישראלית בצורה הכי מגוונת שיש. הייתי נפגש גם עם הרב הראשי אם הוא היה נפגש איתי. מבחינתי שחברי בתי הכנסת שלנו ייפגשו עם כמה שיותר ישראלים, זה מה שיגרום להם להתאהב".

ג'ייקובס היה מהמנהיגים היהודים שלחצו על ועידת הנשיאים, ארגון הגג של הארגונים היהודיים המרכזיים בארה"ב, לקבל את שדולת השמאל ג'יי סטריט לשורות הארגון. הארגון ניסה להתקבל כמה פעמים והחברים לא הסכימו לקבלם. ג'ייקובס עצמו היה בעבר חבר ועד הרבנים של השדולה, והוא חושב שיש לאפשר להם להיות חלק מהמיינסטרים והשיח היהודי-אמריקני. "עושים להם דמוניזציה. הרי ארגון ידידי 'שלום עכשיו' הם חברי הוועידה, אז למה ג'יי סטריט לא? אם תראה מה קורה בקמפוסים האוניברסיטאיים בארה"ב, מי שמוביל את המלחמה בתנועת החרם על ישראל, BDS, הם חברי ארגון הסטודנטים של ג'יי סטריט".

אבל זו שדולה שקידמה את ההחלטה של הנשיא הקודם ברק אובמה לחתום על הסכם הגרעין עם איראן, שאליו התנגדו בישראל כל המפלגות הציוניות, מימין ומשמאל. איך אפשר לקרוא להם פרו ישראלים? "קודם כול, אנחנו כארגון בחרנו שלא להביע עמדה סביב ההסכם. שנית, פעילי ג'יי סטריט מייצגים קבוצה גדולה של אנשים פרו ישראלים, פרו הסכם שלום, שצריכים להיות חלק מהשיח. למה אפשר להכניס לוועידת הנשיאים ארגונים מהימין הקיצוני ואותם לא?".

ברוכים הבאים למשפחות מעורבות

ג'ייקובס מספר כי בחודש פברואר האחרון הגיע במסגרת משלחת שנתית לישראל, ואף היה זה שהזמין את סגנית שרת החוץ ציפי חוטובלי לשאת דברים. חוטובלי ספגה אש מצד הקהילה היהודית-אמריקנית כאשר אמרה כמה חודשים קודם לכן שיהודי ארה"ב "חיים בנוחות" ו"לא נלחמים". עוד אמרה: "לאנשים האלה אין עניין ללכת לכותל, הם גם לא יודעים איך זה להיות מותקפים ברקטות". ג'ייקובס טוען כי "הדעות שלה כלפי יהדות ארה"ב מכנינות בורות עצומה".

כאשר אני שואל מה הוא חושב על הדברים שאמרה הוא מגיב כי "אני חושב שהיא הוכיחה שהיא אפילו לא ברמה של כיתה א' בהבנת יהדות צפון אמריקה. יש ישראלים רבים שפשוט לא מכירים אותנו, ולא מבינים. אני נפגש עם הרבה משלחות כאלה שאנחנו קוראים להן היום 'תגלית הפוכה'. אנחנו מביאים חברי כנסת מישראל לארה"ב, וכשאני מציע להם להגיע לתפילה בערב שבת הם אומרים לי לעיתים 'לא, זה לא מתאים לי'. אך כשהם מגיעים ורואים 1,000 איש הם לא מבינים איך זה יכול להיות. חלקם מתחברים, אחרים לא, אבל אומרים 'יש כאן משהו'. כל המחקרים שנערכו בשנים האחרונות מעידים על כך שיש פחות ופחות יהודים רפורמים ככל שהגיל יורד. יש אצלכם פחות ילודה מאשר אצל האמריקני הממוצע, בנוסף להתבוללות, ואולי גם לעובדה שהדור הצעיר לא בדיוק רוצה להגדיר עצמו כחלק מתנועה כלשהי, אלא כאינדיבידואליסטים. הדמוגרפיה לא לטובתכם.

"לפי סקר כיון משנת 2013, 35 אחוז מיהודי ארה"ב הגדירו עצמו יהודים רפורמים. זה כשני מיליון יהודים, וזה לא מספר קטן בכלל. אתה צודק שהאתגר שלנו הוא עם הצעירים. הרי להצטרף לבית כנסת זו רק דרך אחת של ביטוי היהדות. אנחנו מציעים עוד דרכים שבהן אפשר להיות יהודי מעורב מבלי לבקר בבית הכנסת. מסקר פנימי שעשינו, גילינו ש-4 מתוך 5 החניכים שלנו בתנועות הנוער ומחנות הקיץ מחוברים לקהילות יהודיות בבגרותם. נישואי התערובת אצלנו הם מציאות חיים. הרי פעם לא אהבו אותנו ובטח שלא רצו להתחתן איתנו, כיום כבר אין סטיגמה כבעבר. זו הזדמנות עבורנו לחבר יותר אנשים. השר יריב לוי אמר שכל הרפורמים מתבוללים וייעלמו תוך כמה שנים. אני הגבתי שאמנם אנחנו עומדים בדלת של החיים היהודיים, אך לא בדרך החוצה, אלא פנימה. מצאנו באותו מחקר שערכנו שילדים ממשפחות מעורבות שולחים את ילדיהם למחנות ולבתי כנסת בצורה כמעט זהה לזו של משפחה עם אב ואם יהודים".

אז אין בעיה עם נישואי תערובת?

"קודם כול, זו המציאות היום-יומית שלנו בארה"ב, אבל אפשר להפוך זאת מקללה לברכה. קודמי בתפקיד אמר שלא להרחיק זוגות מעורבים. מי שעמד בראש הפדרציה של בוסטון, בארי שרייג, יהודי אורתודוקסי בעצמו, אמר שצריך להניח שטיח מחוץ לדלת עם הכיתוב 'ברוכים הבאים' לכל אותן משפחות מעורבות".

אתה עצמך עורך חופות של נישואי תערובת?

"למה זה משנה מה אני עושה?"

זה משנה.

"יש לי דעה מוצקה מאוד בנושא, אבל זה לא באמת משנה אם אני עורך חופות כאלה או לא".

אתה הרי היית גם רב קהילה, וודאי נאלצת להתמודד עם ההחלטה. לא כנשיא התנועה, אלא כרב מקומי.
"התנועה שלנו מאפשרת לרבנים לקבל החלטה אישית בנושא. גם רבנים שלא משיאים זוגות מעורבים ימצאו דרך לקרב אותם".

אז אתה לא רוצה לענות.

"אני רוצה להבהיר שהרבנים הרפורמים שעורכים חופות כאלה וגם אלו שלא עושים זאת מהשקפה מושכלת, כאשר מה שמוביל אותם הוא הרצון לקירוב. אותו רב יוכל לקרב אותם גם בדרך אחרת. חלק מאותם זוגות הם רבנים או חזנים שלנו, חלק מהם נשיאים של בתי כנסת. יש לנו 140 נשיאי בתי כנסת כאלה, והם מספרים על המסע שלהם אל היהדות. חשוב לא להסתכל רק על סקרים אלא גם על המציאות בשטח".

הרבנים שלכם שומרים כשרות?

"לרוב הרבנים יש דרך שבה הם הופכים את 'האכילה הקדושה' לחלק מהיהדות שלהם. אם הם טבעונים למשל יש להם גישה לכך, וייתכן שהם יאמרו ברכה לפני האכילה. הרב קוק אומר שזו הרמה הגבוהה ביותר של הכשרות. אנחנו אישית שומרים על כשרות בבית, אבל גם חשוב לנו מאוד להכניס בעיקר דברים בריאים הביתה".

בין ליברליות ליהדות

לפני מספר חודשים ציינו בסניף לוס־אנג'לס של "היברו יוניון קולג'", מוסד הלימודים המרכזי של היהדות הרפורמית,

את חגיגת ההסמכה של רבנים ורבנות מטעם התנועה. הנואם המרכזי היה הסופר היהודי-אמריקני מייקל שייבון הידוע בביקורתו החריפה על מדינת ישראל. הוא ביקר את ה"כיבוש" ביהודה ושומרון, את ההתיישבות היהודית בחברון ואת גדר ההפרדה. שייבון תהה אם גדר ההפרדה אכן הוקמה מטעמים ביטחוניים או כדי לתחזק את הכיבוש. בנוסף הוא הביע תמיכה בנישואי תערובת והתנגד לקריאות ליהודים להינשא ליהודים. הוא גם הוסיף שסיפור יציאת מצרים הוא "מפוברק".

אמירות אלה ועצם העובדה שהדבר התרחש בטקס הסמכה לרבנות של התנועה הרפורמית גרמו לסערה של ממש בקרב יהדות ארה"ב וגם בישראל. "זה מדהים עד כמה זה נתפס אחרת בישראל ובארה"ב", מגיב ג'ייקובס לדברים, תוך שהוא מבהיר כי ה-HUC אינו תחת אחריותו אלא מדובר בארגונים מקבילים. "לליברלים אין בעיה לשמוע אותו, בין אם הם מסכימים איתו או לא. בערב אחר לא מזמן נאם באותו מקום פילנתרופ מוכר שהוא מהימין הקיצוני ואף אחד לא הרים גבה".

אתה מסכים עם דבריו של שייבון?

"אני לא מסכים עם הרבה ממה שאמר, אבל העובדה שהוא נאם שם בעיניי אינה בעייתית. היה ברור שיהיה דיון ער על מה שאמר. כל התוכניות שלנו מדגישות את התמיכה שלנו בישראל. אני מוכן לנהל שיח עם אנשים מכל רחבי הספקטרום. למשל, האם הייתי מוכן לנהל דיון פומבי עם שר החינוך והתפוצות נפתלי בנט? בשמחה. כי אז מחלוקת לשם שמים".

את ג'ייקובס אני מכיר כמעט עשור, ואני נמצא עימו ועם תנועתו בקשר בצורה שוטפת. אני משתף אותו בכך שבשנה החולפת היה לי קשה מאוד לקבל את התנועה הרפורמית, אחרי אירועים כמו זה שנאם בו שייבון, ההתייחסות להעברת השגרירות ועוד.

אני חש שהליברליות שלכם התעצמה מעבר ליהדות. כעיתונאי ששנים קורא לישראלים לקבל אתכם וללמוד מכם, הרגשתי שאני צריך גם לבקר אתכם על התנהלותכם.

"זה נרטיב שנוצר כאן בישראל אך הוא לא נכון. אתה בטח לא זוכר שבסוף הכהונה של אובמה כנשיא האו"ם העביר החלטה נגד ההתנחלויות, ואובמה, בניגוד לכל הפעמים הקודמות, לא הפעיל את זכות הווטו שיש לארה"ב. אתה בטח לא זוכר שביקרתי את הנשיא ואמרתי לו שהאו"ם איננו מקום שהיה הוגן אי פעם למדינת ישראל, וכי עליו היה לנצל את זכות הווטו".

לקראת סיום, מה אנחנו יכולים ללמוד האחד מהשני?

"אנחנו בארה"ב יכולים ללמוד ממדינת ישראל איך להיות יחד, יהודים מכל הרקעים והעדויות. זו ברכה. ישראל נאלצת לנהל מדי יום משא ומתן סביב השאלה איך חיים יחד בחברה כה מגוונת. מאיתנו הישראלים יכולים ללמוד שאם תנטרל את הכוח הפוליטי האורתודוקסי, תראה שיש זרמים שמכבדים האחד את השני, שפחות גורמים לשנאה. אנחנו מכבדים מאוד את הקהילות האורתודוקסיות בארה"ב ובקנדה, אך החיבור ליהדות הוא לא רק דרך השאלה אם מסעדה היא כשרה או לא, אלא אם החברה כשרה או לא. את העניין של צדק חברתי לא הוספנו ליהדות כיהודים

ליברלים, אלא זה חלק מהמסורת".

איזה מסר תרצה להעביר לקוראים שלנו?

"אני רב שאוהב את העם היהודי – את כולם, גם את אלו שאינם מסכימים איתי. אני רוצה שמי שקורא 'מקור ראשון' או כל עיתון ישראלי ידע שאנחנו תנועה ציונית. ההנהלה שלנו הכירה ב'תוכנית ירושלים של ההסתדרות הציונית העולמית'. זו תוכנית שמדברת על עלייה, מחויבות למדינת ישראל, לימוד על ישראל, לימוד השפה העברית ועוד".

ולסיום, יש או אין משבר בין ישראל ליהדות ארה"ב?

"זה תלוי בנו. בהנהגה. יש כל מיני דברים שהממשלה הישראלית עושה כדי להרחיק אותנו. אך הסיפור הוא שאנחנו לא ניעלם, אלא נתקרב. נבקר מצד אחד את המדיניות, אבל נאהב את המדינה ואת הערכים שעליה נבנתה. אנחנו רוצים לנצל את המשבר להתקרבות, וכך נעשה".

בין שושן לירושלים, בין ניו-יורק לת"א מחשבות על יהדות ישראל והתפוצות

רחל בורובסקי, מרץ 2019, מכון שלום הרטמן

יהדות ישראל, הקהילה היהודית הראשונה בגודלה בעולם, ויהדות ארה"ב, הקהילה היהודית השנייה בגודלה בעולם, קשורות זו לזו בקשר עמוק ורב שנים, שיש בו סממנים של השפעה ותמיכה הדדית. הקשר בין שתי הקהילות, והקולות הנשמעים אודות סדקים המחלחים לתוכן, מעסיקים את השיח הישראלי ואת השיח היהודי-אמריקאי, ומושקעים בו מחשבה ומשאבים רבים.

כמו במקרים רבים אחרים, דומה שלתנ"ך יש מה להציע ביחס להתמודדות עם בעיה זו. עיון בכמה מפרקי התנ"ך מלמד שאין מדובר בבעיה חדשה. קיומן של שתי קהילות יהודיות גדולות, אחת היושבת בציון ושנייה היושבת במרכז אחר בעולם, קיים כבר מימי התנ"ך בממדים שונים תוך כדי שינוי צורה ומהות. כך למשל בתקופת ההתנחלות בארץ, עת רובו של עם ישראל יושב בתוך גבולות ארץ כנען ואילו שניים וחצי השבטים מתנחלים מחוץ לגבול, בעבר הירדן המזרחי (במדבר לב). בתקופה מאוחרת יותר, לאחר חורבן ממלכת ישראל (722 לפני הספירה) גלו חלק מיושבי הממלכה לאשור ונטמעו שם, חלק אחר מהעם נשאר בשטחי הממלכה החרבה וקיים קשרים עם ממלכת יהודה, וחלק נוסף ברח לממלכת יהודה. דוגמא נוספת למרכז קהילתי חשוב ואליטיסטי הוא זה שנוצר לאחר גלות יהויכין (597 לפני הספירה) בבבל, וקיים קשרים הדוקים עם היהודים שנותרו ביהודה, בהם ירמיהו הנביא. המקרים הללו מלמדים כי חיזוק הקשר בין יהדות ישראל ליהדות התפוצות אינו מאמץ חדש, אלא הוא בן למעלה מ-2500 שנים לפחות. אלא שבכל המקרים המקראיים, הסולידריות היא שם המשחק, לבד מסיפור אחר, יחיד ומיוחד, שבא ללמד את ההפך הגמור, הלא הוא סיפורה של אסתר.

אסתר מלכתנו (אבל לא של כולם)

בפרס במאה החמישית לפני הספירה התקיימו אז לצד זו שתי קהילות חשובות: יהדות פרס ויהדות ירושלים. בקרב יהדות פרס נמנו צאצאיהם של גולי בבל מגלות יהויכין (597 לפנה"ס) ומגלות צדקיהו (586 לפנה"ס). בקרב יהדות ירושלים נמנו צאצאיהם של שבי ציון ששבו ליהוד הפרסית לאחר קריאתו של כורש (עזרא א) לכונן את המקדש. לכל אחת מהקהילות הללו היו אתגריהן: היהדות הפרסית נקראה לכונן לעצמה זהות יהודית גלונית, ללא מקדש וללא קורבנות, ואילו היהדות הירושלמית כוננה לעצמה אוטרכיה דתית מקדשית שבראשה עמדו כוהנים.

מגילת אסתר מספרת את סיפורה של יהדות פרס, וככזו היא פותחת בפסוק המוכר: **"וַיְהִי בַיָּמִי אֲחַשְׁוֶרֶשׁ הָאֵל"** **אֲחַשְׁוֶרֶשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדָּוָד וְעַד כֹּהֵן"**. אחשוורוש הוא למעשה חשירש (בפרסית) או קסרקסס (Xerxes, כפי שמוכר שמו מכתבי הרודוטוס ביוונית) והוא עמד בראש האימפריה הפרסית בשנים 486-465 לפני הספירה. כבר הפתיחה למגילה מגלה מי היהודים שעתידיים לעמוד במרכז הסיפור, ואלו לא יהודי ירושלים (עליהם מסופר בספרים חגי, "

זכריה, מלאכי, עזרא ונחמיה) אלא דווקא יהודי הגולה. יתרה מזאת, מגילת אסתר מתייחסת אך ורק ליהדות פרס, על מדינותיה השונות, מבלי להזכיר ולו פעם אחת את הקהילה האחות, קהילת ירושלים.

לא רק שהמגילה מתמקדת אך ורק ביהדות הגולה, היא אף מספרת סיפור מוצלח של חיים בגולה. מרדכי היהודי מגיע להישגים מרשימים בחצרו של המלך הפרסי, אסתר מושיעה את עמה מחורבן וכותבת ספרים בשם המלך אחשוורוש, הגאווה היהודית על ניצחון אויביהם עומדת בשיאה, מה אפשר לבקש יותר מזה? היעדרה של יהדות ירושלים בולט במגילה באופן מיוחד. כידוע, המקדש והכוהנים היו בירושלים, ומשם התנהלו החיים הדתיים של העם השב לציון, אלא שגיבורי מגילת אסתר מייצרים לעצמם חיים דתיים משלהם. הם קובעים חג מבלי להתייעץ בכוהני המקדש היושבים בירושלים, וקובעים צום מבלי להתייעץ במושלי ירושלים באותה תקופה, עזרא ונחמיה. בכלל נראה כי לדידם של כותבי המגילה, מנהיגי היהודים החשובים יותר הם לא אלו היושבים בירושלים אלא דווקא אלו היושבים בגולה, אסתר ומרדכי:

וַיִּשְׁלַח סִפְרִים אֶל כָּל הַיְהוּדִים אֶל שִׁבְעֵי עָשָׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְלֻכּוֹת אַחֲשֻׁרוּשׁ דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאַמֶּת. לֹא לְקִים אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזַמְנֵיהֶם כְּאֲשֶׁר קִים עֲלֵיהֶם מְרַדְּכֵי הַיְהוּדִי וְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וְכֹאשֶׁר קִיְמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זָרְעָם דְּבָרֵי הַצּוּמוֹת וְזַעֲקָתָם. (אסתר ט, ל-לג)

ניתן לומר, אם כן, שבמגילת אסתר קיים מוטיב מהפכני. המגילה אינה מזכירה ולו פעם אחת את יושבי ירושלים, והיא מספרת על חיים יהודיים מלאים בפרס. בכך, היא מעמידה אלטרנטיבה לאותה יהדות מקדשית, וטוענת כי לה לה הבכורה, וכי המרכז אינו בירושלים אלא דווקא בשושן (ניו יורק?).

מי שמאמין לא מכחד

יהודי התפוצות עליהם מדברת המגילה אינם שומרים על סממני המסורת היהודית – לא על תפילה, לא על כשרות, לא על צניעות, והם אפילו אינם מתרחקים או חוששים מהתבוללות רחמנא ליצולן. כנראה שהם הרגישו בטוחים מספיק ביהדות החזקה שלהם, גם ללא סממנים חיצוניים מדי. היהודים האלכסנדרוניים שתרגמו את המגילה מעברית ליוונית במאה השלישית לפני הספירה, חשו בחסרון האלמנטים המסורתיים-דתיים והוסיפו לתרגום היווני למגילה את תפילת מרדכי ואת תפילת אסתר בכדי להכשיר את המגילה ולהתאימה לתפיסת עולמם הדתית יותר. על היעדר הלכות הכשרות ממגילת אסתר, מעיד יותר מכל ספר דניאל, המספר על יהדות הגולה מפרספקטיבה הלכתית הרבה יותר. דניאל וחבריו מקפידים שלא לאכול מפת בג המלך, ומבקשים להיזון אך ורק מזרעים. הם גם כמובן אינם נוגעים בין הנסך של המלך. ספר דניאל, שלא כמו ספר אסתר מצביע על קשר הדוק בין יהדות התפוצות לבין ירושלים. כאשר דניאל מתפלל אל אלוהיו הוא מקפיד לכוון עצמו לכיוון ירושלים (וזו העדות הראשונה והיחידה בתנ"ך לנוהג זה). אלא שאי הקפדה על הלכה ומנהגים במגילת אסתר אינה פוגעת כלל בזהות היהודית החזקה שבאה לידי ביטוי במגילה. ראשית, מרדכי הוא יהודי, והוא הראשון בתנ"ך שמקבל את תואר הכבוד הזה. הוא שומר על הסיפור

ההיסטורי של משפחתו, שמקורה בגלות המלך יהויכין עוד בימי האימפריה הבבלית. גם אם לא כתוב ששמר על כשרות, וגם אם העז להשיא את אחייניתו לגוי, מרדכי היהודי שומר על אמונתו בישועת ה', גם ללא סממנים חיצוניים **וַיֹּאמֶר מְרַדְכִי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֵל תְּדַמִּי בְּנִכְשָׁן לְהַמְלִיט בֵּית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְהוּדִים. כִּי אִם הִרְשָׁה תִּחְרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת רוּחַ וְהַצְלָה יַעֲמֹד לַיהוּדִים מִמְּקוֹם אַחֵר וְאֵת וּבֵית אָבִיךָ תֹּאבְדוּ וְמִי יוֹדֵעַ אִם לְעַת כְּזֹאת הִנְעַתְּ לַמְּלָכֹת** (אסתר ד, יג-יד)

הזהות היהודית במגילה חזקה לא רק בקרב גיבורי הסיפור אלא בקרב העם כולו. הקהילה היהודית שבפרס שומרת על יהדותה ועל זהותה גם בהיותה מפורדת ומפוזרת בין העמים. ניכר כי הם שומרים על דרך חיים הייחודית רק להם. המגילה (בשמו של המן הרשע) אינה מקפידה לתאר מהם ההלכות והחוקים המיוחדים אותם, אלא באה בעיקר לומר שזהותם היהודית חזקה ומאוחדת:

וַיֹּאמֶר הֶמָן לְמֶלֶךְ אַחַשְׁוֵרוּשׁ יִשְׁנוּ עִם אֶחָד מִכָּפָר וּמִכָּרְדַּן בֵּין הָעַמִּים בְּכָל מְדִינֹת מְלָכוֹתָךְ וְדַתְהֵם שְׁנוֹת מִכָּל עַם וְאֵת דַּתִּי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלִמְלָךְ אֵין שׁוֹה לְהִנִּיחָם. (אסתר ג, ח)

נדמה לי שהשאלה העמוקה העומדת בבסיס המגילה היא כיצד ניתן לשמור על זהות יהודית בתפוצות. לדעת כותבי המגילה, האלמנט העיקרי עליו מתבססת אותה יהדות היא אמונה בישועת ה' ואחדות לאומית. אפילו אם ה' אינו מופיע, וגם ללא כשרות, תפילה, צניעות או נישואין אנדוגמיים – גם ללא כל אלו ניתן לשמר על זהות יהודית חזקה.

ייחודה של גלות יהויכין

מגילת אסתר מזכירה את מוצאו של מרדכי:

אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגְּלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָה עִם יְכִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל. (אסתר ב, ו)
אזכור מוצאו של מרדכי משרת את המגילה בשני אפנים. הכיוון האחד הוא, כפי שצינינו, להראות שגם אם מרדכי אינו שומר על סממנים דתיים יהודיים, הרי הוא שומר על סממנים זהותיים לאומיים יהודיים. אבל ישנה סיבה חשובה אף יותר. גלות יהויכין (הלא היא גלות יכניה) נמשכה אמנם רק שלושה חודשים, והיא מתוארת רק בכעשרים פסוקים בתנ"ך (בספר מלכים ב ובספר ירמיה), אך יש בה משהו מיוחד. בעוד העמים האחרים שהגלה נבוכדנצר לא שמרו על זהותם והתערבבו בעמי האימפריה הבבלית, הרי שיהודי גלות יהויכין ייצרו סוג אחר של קיום. הם שמרו על ייחוד אתני בגלות, והם אלו שבנו ועצבו את הזהות היהודית בגולה לדורות. הם הוכיחו שגם הרחק מהמולדת, וגם ללא מקדש, אפשר לא רק לשרוד אלא לטפח ישות אתנית תרבותית שאינה מנותקת משורשיה ומסוגלת לצמוח ולשאת פרי. גלות זו, שנמשכה בסך הכל 11 שנה, הייתה המצע לקליטת גלי החורבן בשנת 586 לפני הספירה, ואותה מכנה ירמיהו בשם 'התאנים הטובות', בניגוד ל'תאנים הרעות' המייצגות אצל ירמיהו את המרכז הירושלמי. גלות יהויכין פיתחה תודעה עצמית שכוונה חיים ללא מקדש, ונשארה נאמנה למלך יהויכין, על אף שישב בבית הכלא הבבלי. הנהגת גלות יהויכין, שמקורה באליטה הירושלמית של שנת 597 לפני הספירה, לא וויתרה על מעמדה כמתוות דרך. ברבות הימים, כשניכר היה שהסיכוי לשיבת יהויכין לכס המלכות הולך ומתפוגג, היא התיימרה להיות הסמכות המכריעה וטיפחה אתוס מקומי בבלי של עליונות על יהודי ירושלים. אליטה היא אליטה היא אליטה, לא

משנה איפה היא יושבת.

מגילת אסתר מהדהדת את גלות יהויכין דרך מוצאו של מרדכי על מנת ללמד על עצמאות הקהילה היושבת בפרס אל מול הקהילה היושבת בירושלים באותה עת. גם השיוך של מרדכי לבני בנימין, "בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני" (אסתר ב ה), משרת את אותה המטרה. שאלו בן קיש משבט בנימין היווה אלטרנטיבה לבית דוד, בדיוק כפי שבני גלות יהויכין היוו אלטרנטיבה לבני ירושלים, בדיוק כפי שמדרכי מהווה אלטרנטיבה לכוהני ירושלים בזמנו.

ומה לגבי יהדות ירושלים?

הספרות היהודאית המתייחסת למאה החמישית לפני הספירה כלל אינה מזכירה את סיפורה של אסתר. אמנם בפרק ד בספר עזרא מסופר כי בימי אחשוורוש נשלח כתב שטנה כנגד היהודים, אך אין מדובר בכתב השטנה ששלח המן ליושבי האימפריה להרוג את היהודים. כתב השטנה עליו מדובר בעזרא פרק ד נכתב על ידי עם הארץ שלא הורשו להשתתף בבניית בית המקדש:

וַיִּשְׁמְעוּ צָרִי הַיְהוּדָה וּבְנֵימָן כִּי בָנִי הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכַל לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וַיִּגְשׁוּ אֶל זָרְבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנָה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיכֶם וְלֹא (וְלוֹ) אֲנַחְנוּ זָבָחִים מִימֵי אֶסֶר חֹדֶן מֶלֶךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ פֹּה. וַיֹּאמְרוּ לָהֶם זָרְבָבֶל וַיִּשׁוּעַ וְשָׂאֵר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא לָכֶם וְלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת לְאֱלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יָחַד נִבְנָה לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס. וַיְהִי עִם הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם הַיְהוּדָה וּמַבְלֵהִים (וּמַבְהִילִים) אוֹתָם לִבְנוֹת. וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּר עֲצָתָם כָּל-יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרְס וְעַד מַלְכּוֹת דָּרְיוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרְס. וּבְמַלְכוֹת אֲחַשְׁוֹרֹשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ קָתְבוּ שְׁטָנָה עַל-יִשְׁבֵּי הַיְהוּדָה וִירוּשָׁלַם. (עזרא ד, א-ו).

כתב השטנה עליו מדובר בספר עזרא מופנה רק נגד יושבי יהודה וירושלים ואילו הספרים שהוציא המן מכוונים נגד כלל היהודים באימפריה; כתב השטנה בעזרא נוגע בסוגיה פוליטית שעמדה בלב הוויכוח ביהוד הפרסית בין היהודים שבי ציון לקבוצות לאומיות אחרות שישבו בירושלים באותה עת, ואילו הספרים שהוציא המן קוראים להשמדת היהודים מסיבה שרירותית למדי התלויה בצרות רוח של איש אחד.

בשבח יהדות מקומית

נדמיון רק מה היה קורה לו התייעצו אסתר ומרדכי בכוהני המקדש? לו היו שולחים איגרת לכהן הגדול שיאשר את קיומו של חג הפורים, או שיאשר את קיומו של הצום. ומה היה קורה לו המנהיגות הירושלמית הייתה שופטת את מרדכי על התנהגותו חסרת האחריות בחצר המלך, או על נתינת אסתר למלך גוי? ראשית, המגילה הייתה הופכת מהקומדיה המהנה היותר בתנ"ך לספר משעמם למדי. גרוע מזה, אולי לא היה נוסד חג הפורים. מגילת אסתר וחג פורים הם התפרצות יצרית מרתקת של יהדות התפוצות העצמאית שכוננה את הנורמות התרבותיות שלה ללא צורך במוקד יהודי אחד שיוליך אחריו את העגלה הכבדה שנקראת זהות יהודית. אותה יהדות תפוצות מציעה מודל מקורי, מרתק ויצירתי של קיום עם יהודי בגולה, על אמונותיו והנהגותיו.

סולידריות בין הקהילות היא ההצעה המקראית ההכרחית, ונכון כתב הרב מאיר אזרי: "אתה שהיום חש בנח במולדת או ליד סיר הבשר בגולה, יכול להיות שהאדמה מתחת לרגליך תרעד ותצטרך את אחיך שמעבר לים, ראוי שיהיה שם אח או אחות שיחושו קירבה ואהבה לך ולשכמותך". אך מגילת אסתר פורצת את הגבולות של הסולידריות בטענה כי בתוך הפעולה של חיזוק ושימור הקשרים, נדרש לשים לב היטב להיבדלות בין שתי הקבוצות, לנפרדות שלהן, ולחיייהן בקרב העמים שבהם הם יושבים. מגילת אסתר מלמדת כי קהילה עצמאית היא כר פורה להתפתחות תרבותית ייחודית מגוונת.

לא כיהדות ישראל יהדות צפון אמריקה, ולא כיהדות צפון אמריקה יהדות ישראל. המרחב השונה שבו מתקיימות שתי הקהילות, האתגרים השונים שעומדים לפתחן, דווקא הם שיכולים לייצר עבורנו מרחב יהודי מגוון לדורות. נדרשת רגישות גבוהה על מנת להבין באילו מקרים עלינו להתערב, ובאילו מקרים יש להניח לדברים להתנהל מעצמם. בין קרבה לריחוק ובין השפעה להתנהלות עצמאית, נדרש גם וויתור על אגו, וגמישות באמונות ובדעות כדי לאפשר למשהו אחר לצמוח ולהכיל אותו בתוך העולם הצבעוני בו אנו חיים. וכן, גם נדרשת תעוזה לומר לעתים לקהילה האחות: עד כאן התערבותך בחיינו, ומכאן לא עוד. וויתור על כל אחד מהצדדים של המטבע יכול להיות בכייה לדורות. לשם כך קיימת מגילת אסתר. היא מציצה בענווה מסופו של התנ"ך, כאומרת: גם אני קיימת, ויש לי הצעה להניח על השולחן.

כותונת פסים

רחלי מושקוביץ

בְּנֵי חֵזֶר מֵהַמְעֶרְכָה וְתִרְמִילוֹ מִתְפַקֵּעַ
מְכַל מָה שֶׁלֹּא אָנִי אֶרְזֹתִי לוֹ
גְּרָבִים שֶׁתִּרְמָה קֵהֵלָה מֵאַרְגָּנְטִינָה
שְׁמִיכָה מְשֻׁבָצֶת בְּרִיחַ בַּיִת אֲחֵר
מְגַבֶּת כְּחֹלָה מִמְשַׁפְּחָה מֵהַמּוֹשֵׁב
צִיצִית מִירוּשָׁלַיִם
פְּלִיז מִתְנַה מַחְבֶּרֶת הַיִּטְקָה
צְעִיר שֶׁסָּרְגָה קְשִׁישָׁה
גּוֹכִיזוֹת שֶׁנִּקְנְוּ מִקְבּוֹצַת פִּיבּוֹקֶס
סֵדִין שֶׁנָּתַן לוֹ חֶבֶר
כְּפִפּוֹת שֶׁקֵּנוּ נְעֵרוֹת
מַעִיל מֵאֲרוֹן שֶׁל מִישָׁהוּ שֶׁבָּא וּבִקֵּשׁ לְתַת
פּוֹרְסֵת אֶת כָּל הָאֲרִיגִים
וְרוֹקֶמֶת כְּתֻנֶת פִּסִּים חֲדָשָׁה.
רְאֵה יוֹסֵף, עֲרַבּוּ לָךְ אֲחִידָךְ

מאבק באחי ובאחוה

רייצ'ל הודס, מתוך - "מחשבות על עמיות יהודית", מתוך מפרויקט - דפי עמיות, המהדורה העברית, פברואר 2015. בעריכתו של ד"ר שלומי רביד ובחסותה של חטיבת העם היהודי של הפדרציה היהודית, ניו-יורק. יצא לאור ע"י המרכז לחינוך לעמיות יהודית. "דפי העמיות" הינם אסופות מאמרים פרי עטם של כותבים שונים היוצאים לאור מאז שנת 2007. נכון לסוף 2021 יצאו לאור 30 מהדורות שונות בנושאים שונים, 4 מתוכן תורגמו לעברית.

כשאני יושבת כאן ורואה את טקס ההשבעה של אחי הצעיר לגרעין צבר, מכינה קדם צבאית לאזרחים זרים שמקווים להתגייס לצה"ל, אני נאבקת בכמה רגשות שונים - גאווה, חרדה, פחד, יראה. כשקובי קיבל את ההחלטה הזו לראשונה, היא הייתה בעבורי בלתי ניתנת להבנה. כמישהי שעבורה הקשר לישראל מעולם לא היה החלק המרכזי ביהדות או בזרות היהודית שלה, היה לי קושי עצום לקבל את ההחלטה של קובי. למה הוא צריך לעבור אלפי קילומטרים ולהצטרף לצבא זר? עברו זה הייתה הדרך להביע את הזהות היהודית שלו, והחיבור לעם היהודי. בעוד שאני בחרתי למצוא את עצמי דרך עשייה חברתית ובניית קהילה, הוא בחר למצוא את עצמו דרך חיבור לישראל.

עבורי זוהי ההגדרה האמיתית של עמיות יהודית. העובדה ששני אנשים שגדלו באותו בית עם אותם הורים ועם אותו חינוך יהודי, הם בעלי זהויות יהודיות שונות בתכלית, אך עדיין הם שניהם חברים שווים בעם היהודי. אף אחד מאיתנו לא טוב יותר מהשני, אף אחד מאיתנו לא יותר "יהודי" מהשני, ואף אחד מאיתנו לא מתנשא על השני. עבורי, זוהי הדרך בה העם היהודי יכול לקיים את עצמו.

עבור היהודים באמריקה - יהודים שזכו על פי רוב לקבלה על ידי חבריהם וגישה חופשית לכל היבטי החברה, היהדות אינה מהווה עוד את זהותם היחידה. היהודים בני דור המילניום, במיוחד, מתחילים מערכת יחסים חדשה עם היהדות שלהם, ותוהים לגבי הרלוונטיות שלה, המשמעות שלה, והיעוד שלה בחיינו; מכיוון שכך, אנחנו מנסים להבין את הקשר שיש לנו לאחינו - אלה בבית ואלה שמעבר לים. כשאנחנו עוברים את התהליך הזה, שלא כמו רבים מההורים והסבים שלנו, הדת וישראל אינן הנקודה המרכזית של קשר זה, ובמקומן - ישנה העמיות.

בני דור המילניום רוצים לדעת שלא משנה מי הם, איך הם מתחברים ליהדות שלהם, או מי הם בוחרים לאהוב ולהתחנך איתו, הם יתקבלו על ידי הקהילה היהודית. ראיית היהדות דרך עדשת העמיות נותנת לנו את זה בדיוק - היא מאפשרת מרחב לשוני בכל המובנים - פוליטי, תרבותי, אתני ורוחני, ונותנת לנו בסיס לחיבור.

כשהשותפים שלי ואני התחלנו את המישיה האוס במוריי היל (חלק מרשת בינלאומית של 63 בתים המאכלסים קהילות יהודיות תוססות ופולורליסטיות לצעירים), הכרזנו על העמיות כערך הליבה של הבית שלנו - רצינו שכולם ירגישו בנוח להיכנס אלינו הביתה, ללא קשר לגזע, למוצא, אמונה אישית, נטייה מינית, או בחירה בבן זוג. עשינו זאת על ידי כך שהזמנו את החברים הלא יהודים שלנו, חברים מזרמים אחרים ביהדות, חברים שהם גייז, וכו'. לא רק כי רצינו שכך תיראה קהילתנו, אלא כי רצינו להוות דוגמה של תרבות משלבת עבור הקהילה היהודית הגדולה.

קהילה שיהודים בני דור המילניום צריכים ומשתוקקים אליה: תרבות שתמשיך לקבל ולאמץ גם את קובי וגם אותי, בשעה שאנחנו מתקדמים במסעות היהודיים השונים שלנו.

הקהילה היהודית בארה"ב - וילה על צוק

ד"ר שוקי פרידמן, דצמבר 2024

הקהילה היהודית בארה"ב, שמונה בין 6 ל-7.5 מיליון יהודים (הפער, כי-מיהו יהודי), היא עדיין וילה מפוארת, בנויה אבני גזית איתנות, אבל היא ניצבת על צוק שמזדעזע תחת יסודותיה, ומאיים לערער אותה באופן משמעותי ובקירותיה ניבעים סדקים.

ארצות הברית אחרי ארבע שנות שלטונו ולקראת ארבע שנים של דומיננטיות רפובליקנית שונה מאוד. שינויים שהם שיא של תהליכים מתמשכים אבל גם תוצאה של השנים האחרונות רוויות השנאה הדדית בין שמאל-דמוקרטי, לימין-רפובליקני. השינויים האלו, יחד עם שנת המלחמה בישראל שהשפיעה באופן משמעותי מאוד על היהודים בארה"ב, משפיעים באופן דרמטי על הקהילה היהודית החזקה והגדולה מחוץ לישראל.

לשינויים האלו השפעה דרמטית לא פחות על מעמדה של מדינת ישראל בארה"ב. הוא עדיין איתן, אבל ככזה שנשען גם על אותה הוילה על הצוק, ומסיבות נוספות, הולך ומתערער. חלק מהתהליכים הללו הם עבור מדינת ישראל 'כוח עליון' שהיא צריכה להתחשב בו אבל ספק עם תוכל להשפיע עליו. על אחרים ניתן להשפיע אבל הדבר דורש יכולת להקשיב לקולות היהודיים מעבר לאוקיינוס ולקחת אחריות, יחד עם הקהילה היהודית, על העתיד המשותף.

ארה"ב

הפוליטיקה והחברה האמריקאית משתנות בשנים האחרונות באופן דרמטי. בגלל הטראמפיזם, בגלל מצוקה של המיעוט האפרו-אמריקאי שהתפרצה באחת, בגלל פוליטיקת הזהויות שמכלה כל חלקה טובה, בגלל המלחמה בישראל שהקרינה גם היא על הפוליטיקה האמריקאית, ארה"ב של היום היא שני מחנות פוליטיים עוינים. למה שהאמריקאים מכנים פולריזציה של האומה, כלומר של פניה של קבוצות גדולות לקצוות ומחיקת האמצע, יש השלכות נרחבות. הביטוי המובהק ביותר של המצב הזה הוא בפוליטיקה האמריקאית. אם בעבר שיתוף פעולה בין דמוקרטים לרפובליקנים-הסכמות דו-מפלגתיות-היו חזון נכרף, היום שיתוף פעולה כזה, שעוד קורה פה ושם, הוא סוג של נס. המחנות חלוקים על הכל וברבה מקרים זו מחלוקת לשם מחלוקת. אם הרפובליקאים, וודאי אם טראמפ מכריזים על דבר שהוא שחור, הדמוקרטים יצהירו שהוא לבן.

אי ההסכמות גולשות מגבעת הקפיטול לחברה האמריקאית כולה. כהדהוד של הפוליטיקה וגם בגלל האופן שבו פועלות הרשתות החברתיות, כל מחנה מתכנס לתוך עצמו. משכנע את עצמו בצדקת הדרך, ואטום לשמוע קולות מבחוץ. הבחירות האחרונות היו עוד שיא של קיטוב ותחושת מלחמה על הבית עבור אמריקאים רבים. ביטוי אנקדוטלי אבל חד לפילוג הזה הוא בנכונות של אמריקאים לשאת את בן או בת המחנה האחר. סקרים מראים שאמריקאים רבים מעדיפים שבתם לא תינשא למי שאינו תומך בדעותיהם. מלחמת אזרחים של ממש אולי לא נראית באופק, אבל בכמה מדינות דרומיות יש קולות הקוראים להיפרד מהפדרציה, כלומר להתנתק מארצות הברית.

הקהילה היהודית

היהודים בארה"ב הם עדיין קהילה גדולה, חזקה ומשפיעה מאוד. וילה מפוארת, מוארת ומושכת להרבה אמריקאים אחרים. העוצמה הפוליטית והכלכלית שלהם עדיין רבה, כיחידים וכקהילה. הנוכחות שלהם בפוליטיקה, בתקשורת, בשוק ההון ובתעשיית ההיי-טק ובתחומים נוספים גדולה בשיעורים מאלפים ביחס לשיעורם באוכלוסיה. זו קהילה מרובת גוונים ותוססת שעושר הזהויות והתפיסות היהודיות שבה מעוררי קנאה. אבל השינויים בפוליטיקה ובחברה האמריקאית, כמו גם שינויים בתוך הקהילה, מציבים בפני יושבי הוילה הזו שלוש אתגרים משמעותיים: אתגר פוליטי, אתגר זהותי ואיום פיזי על אורח החיים היהודי.

האתגר הפוליטי: המערכת הפוליטית בארה"ב הפכה מטורללת. המרכז, שפעם היה ליבת המערכת הפוליטית הולך ונשחק, והקצוות, לפעמים אלו ההזויים הולכים ומתחזקים. מימין, קולות של עליונות לבנה, שבעיניה כל מה שלא לבן ונוצרי הוא רע, כבר לא בלתי לגיטימיים. משמאל, תנועת Black Live Matters (BLM), ההתנגדות לכל מי שהוא פריבילגי ולכן מדכא, ותרבות הביטול, הופכים כל דיון ענייני לשיח זהויות שיש בו טובים-מסכנים, אפרו, פלסטינים (Palestinians Lives Matter-PLM), ומולם רעים-לבנים, עשירים, ובהם גם יהודים וישראל.

המגמות הללו היו קיימות עוד לפני המלחמה, אבל שנה של מלחמה האיצה אותן מאוד. דרך ניהול המלחמה על ידי ישראל הפכה למושא לביקורת חריפה בקרב המפלגה הליבראלית. בקצה הפרוגרסיבי שלה הזדהות עם ישראל הפכה להיות דבר שלא יעלה על הדעת ונשמעו קולות קיצוניים של הזדהות עם הטבח שביצע חמא"ס. ההפגנות האלימות בקמפוסים, המחאות ברחובות ארה"ב וקריאות חריפות מאי פעם של פוליטיקאים אמריקאים להטיל על ישראל אמברגו נשק בזמן שהיא נלחמת על קיומה.

המציאות הזו מערערת באופן משמעותי את הקהילה היהודית בארה"ב ואת היכולת שלה להמשיך ולהזדהות עם ישראל. רוב גדול של היהודים בארה"ב (68%) תומכים במפלגה הדמוקרטית. במשך עשרות שנים היהודים תרמו למפלגה, היו חברים בה ורוב היהודים בפוליטיקה הארצית היו חלק ממנה. מאחר והמפלגה הדמוקרטית הייתה תמיד 'הדבר הנכון' היהודים היו רגילים להיות בצד הנכון של הפוליטיקה. ההקצנה של הפוליטיקה האמריקאית, שמרוקנת את המרכז, מותירה את היהודים, גם הנכונים והמתקדמים שבהם, עם פחות לגיטימציה ואהדה פוליטית מאשר בעבר. הדילמה שלהם קשה. רובם פורגרסיבים באמת ובתמים ולעבור לימין האמריקאי, שגם הוא מקצין ושזורות בו נימות אנטישמיות, לא בא בחשבון מבחינתם. מצד שני, להצטרף לשמאל הקיצוני משמעו, וודאי בשעת מלחמה, להנמיך את הזהות היהודית, לוותר על התמיכה בישראל ולהודות בעוולות שהם עשו לכאורה בגלל שהם חזקים ועשירים יותר. וזה בהנחה, מוטלת בספק, שמישהו בכלל רוצה אותם שם. התוצאה היא שאל מול המיעוט הקטן, אך משפיע ובוטח שהיו עד לפני כמה שנים, היהודים היום חיים בחוסר וודאות, כשהפוליטיקה, מימין ומשמאל, מאיימת במקרה הטוב על מעמדם הפוליטי והחברתי, ובמקרה הפחות טוב על יכולתם לחיות זקופי קומה באמריקה. האתגר הזהותי: בהיבט הזהותי הקהילה היהודית משתנה באופן דרמטי. מתוך המציאות הישראלית, המוגבלת

לאופק זהויות יהודיות בגיוון של מעבר חציה, מגוון הזהויות היהודיות בארה"ב הוא מניפה צבעונית של טמבור. זאת בגלל, או תודות, להתערותה, יש יאמרו התבוללותה, של הקהילה היהודית בחברה האמריקאית.

במשך שנות דור הזרמים, רפורמים, קונסרבטיבים ואורתודוקסים שלטו בכיפה. הזרמים הלא אורתודוקסים היו ועדיין, רוב בולט של הקהילה היהודית. אבל הדברים משתנים. ה'זקנים' שומרים על אותם מאפיינים, אבל בדור הצעיר רוב היהודים הלא אורתודוקסים 'לא מזדהים' (non denomination) עם אף זרם. המשמעות של אי ההזדהות הזו כפולה. חלק מהצעירים הללו, ששיעורו לא ברור, מפתחים זהות יהודית משל עצמם. מה שלישראלים נראה קלישאה של יהדות, ליהודים אמריקאים רבים היא דרך משלהם להתחבר לזהות היהודית. גם בארה"ב יש מלחמות בין הזרמים וגם שם החרדים מחרים את כל מי שלא הולך בדרכם. אבל רוב היהודים האמריקאים סבורים שהדרך הטובה ביותר לשמר את הקהילה ולפתח את זהותה, גם אם זו תהיה מהולה ברעיונות או בדם לא יהודיים, היא באמצעות חיבוק של מי שמבקש להרחיב את הזהות היהודית, לגוון אותה, ולהישאר חלק מהעם היהודי או להצטרף אליו.

צד אחר של השינוי, אפל ומשמעותי יותר, הוא ניכור של צעירים מהזהות היהודית שלהם. לפי סקר פיו (2021), כ-40% מהצעירים היהודיים מגדירים את עצמם כ-Jews of no religion, כלומר יהודים מבחינה תרבותית אבל לא דתית. לחלקם יש זיקה פרקטית ליהדות, אבל חלקם פשוט הולכים ונטמעים לגמרי בתרבות הרוב, וסביר שילידים שלהם לא תהיה זיקה לעם היהודי. הגורמים למציאות הזו מגוונים, וכרגיל גם שנויים במחלוקת. האורתודוקסים מאשימים את הרפורמים שהפכו את הזהות היהודית למימית והסכינו עם התבוללות. אחרים מדברים על תהליך טבעי שהוא כמעט גזרת גורל למיעוט שחי בחברת רוב פתוחה. אבל ברור שגם התהליכים הפוליטיים המתוארים כאן משפיעים. אם אתה נער בקמפוס של אחת מאוניברסיטאות ליגת הקיסוס בשגרה ובוודאי כשבקמפוס מתחוללת מלחמה והאווירה אנטי ציונית ואנטישמית, כדי להרגיש חלק אתה חייב לוותר לפחות על הזדהות עם ישראל. בחלק מהמקרים גם זה לא יספיק לך. אתה יהודי לבן ועשיר והשמאל פשוט שונא אותך. מכאן, הדרך לוותר על הזהות היהודית או החבאתה קצרה.

אתגר הזהות היהודית מטריד מאוד (!) את דור הביניים שמנהיג את הקהילה. הם מבינים שהוילה המפוארת שהם בנו אולי לא תוחרב מבחוס, אבל תיעזב על ידי חלק מיושביה, רבים מהם, בניהם ובנותיהם. אינספור יוזמות, תוכניות וארגונים, שנתמכים בהמון כסף מוכנים לחיזוק הזהות היהודית בקרב הצעירים. בקמפוסים, בריכוזי צעירים וברשתות חברתיות, כולם מנסים לשמר את הילדים בתוך האוהל היהודי. אבל כמו שזה נראה מהנתונים ומהחיים עצמם, ההצלחה מוגבלת מאוד. בשיחות איתם העוסקים בכך מודים שהם רחוקים מ'פיצוח' של האתגר.

האתגר הפיזי-אנטישמיות: האנטישמיות לא זרה לאמריקה. בעשורים הראשונים של המאה הקודמת ולמעשה עד לאחר השואה, היהודים שחיו בארה"ב סבלו מאנטישמיות בכל מעגלי החיים. השואה הכניסה את האמריקאים (ואת האירופאים) להלם והצליחה להעלים ביטויי אנטישמיות לעשרות שנים. אבל השואה הולכת ומתרחקת

והאנטישמיות שבה לארה"ב ובגדול. בצל האירוע האנטישמי החמור על אדמת ארה"ב אי פעם, ההרג בקהילת עץ- החיים בפיטסבורג בשנת 2018, הנתונים מראים עליה משמעותית באנטישמיות. מספר התקריות האנטישמיות עלה בשנתיים האחרונות וכך גם החשש של יהודים מפני אנטישמיות. 90% מהיהודים סבורים שהאנטישמיות היא בעיה בארה"ב. כמו בהקשרים האחרים, גם כאן המלחמה יצרה גל משמעותי שת אנטישמיות. בשורה של סקרים מעידים יהודים בארה"ב כי המלחמה הביאה לעליה משמעותית בתחושת האיום שהם חווים. התוצאה היא "אירופיזציה" של הפעילות היהודית בארה"ב. אחרי שנים של ביטחון שאנן בהרבה יותר בתי כנסת יש כיום אבטחה, וגם הרשויות פוקחות עין ערנית הרבה יותר, שבאה לידי ביטוי בנוכחות בזמן תפילות וארועים, מחוץ למוסדות יהודיים.

האנטישמיות החדשה הזו דומה לאנטישמיות הישנה אבל גם שונה ממנה. ההיבט ה'מסורתי' שלה הוא האנטישמיות שמגיעה מימין. מצד ארגוני העליונות הלבנה, ששנאת יהודים היא לחם חוקם, סמלים נאציים מאפיינים אותם ושעכשוו מאפשרים לעצמם להרים ראש ולהצהיר עליה בגלוי. אבל בשנים האחרונות יש גם אנטישמיות אחרת, משמאל. האנטישמיות הזו, שמתחילה בדרך כלל משנאת ישראל ושלילת זכותה להתקיים, מזהה יהודים אוטומטית עם ישראל, ומפנה נגדם את אש השנאה. בשמאל האמריקאי הרחוק יהודים כבר לא רצויים. בארגוני השמאל הקיצוני, בלי קשר לתחום העיסוק, לא מוכנים לשתף פעולה עם ארגונים יהודיים. ביטויי אנטישמיות כמו תלישת מזוזות וחילול תשמישי קדושה במעוזי שמאל כמו קמפוסים, הופכים לנפוצים הרבה יותר. המציאות הרעה הזו היא גם 'תמריץ' נוסף, בעיקר לצעירים, להתנער מיהדותם.

ארה"ב וישראל

ישראל והשמאל האמריקאי המקצין: בגלל הפיצול וההקצנה, שחיקת המרכז, המלחמה בגבולותיה של ישראל, ההזדהות הישראלית עם טראמפ, המדיניות הישראלית ביהודה ושומרון ועוד, התמיכה הדו-מפלגתית בישראל הולכת ונשחקת. אכן מאז פרצה המלחמה 0 הממשלה האמריקאי תמך בישראל באופן משמעותי מאוד, הן באספקה של אמצעי לחימה והן בזירה הדיפלומטית. אבל השנה הזו לא הייתה חפה מעימותים קשים. נקודת שפל היתה הסנקציות שהטיל הממשל על שורה של מתיישבים וגופים ביהודה ושומרון בטענה כי אלו מעורבות באלימות נגד פלסטינים. צעד חסר תקדים כלפי מדינה ידידותית, שהוביל לגל של סנקציות נגד מתיישבים בעולם.

ביקורת על אופי ניהול המלחמה ועל מדיניותה של ישראל בגדה משותפת לשמאל ולמרכז האמריקאי, אבל המגמה המסוכנת מבחינת ישראל היא בשמאל האמריקאי הקיצוני, שמתוך משקפי הזהויות שלו, רואה את הפלסטינים כשחורים של המזרח התיכון ומבקש להגן עליהם (PLM) מפני ישראל הלבנה, החזקה, הכובשת והמדכאת. בעיני רבים בשמאל הקיצוני בארה"ב, ישראל היא היום הרע האולטימטיבי, והפתרון היחיד לו הם צופים הוא הפסקת קיומה כמדינה יהודית.

ישראל-והקהילה היהודית 'בסוף כל שיחה יהודית בארה"ב יושב ישראלי עם נרגילה': האתגרים של הקהילה

היהודית בארה"ב אולי מאפיינים את מה שקורה שם, אבל שלובים באופן הדוק במה שקורה בישראל, בשל המדיניות הישראלית בניהול המלחמה בעזה, ביו"ש ובסוגיות דת ומדינה, אבל גם בשל עצם קיומה. התהליכים הפוליטיים שם והתהליכים העוברים על הקהילה היהודית, כבר משפיעים, ועלולים להשפיע באופן עמוק הרבה יותר, על מדינת ישראל ועל התמיכה בה.

החדשות הטובות הן שעבור יהודים אמריקאים רבים, ואצל רוב גדול בקרב המנהיגות היהודית, ישראל היא עדיין רכיב מרכזי בזהותם. המלחמה האיצה מגמה זו, וגרמה לעוד יהודים לבחור בחיבור לישראל. בחודשים הראשונים של המלחמה ההתגייסות למען ישראל בקהילות יהודיות בארה"ב היתה מופלאה, והנכונות לסייע ביתר שאת ממשיכה גם למעלה משנה לאחר המלחמה. ההתגייסות הזו מראה כי בין אם רוב יהודי ארה"ב תומכים במדיניותה או כועסים עליה, הם עדיין חשים מחויבים לפרויקט הציוני, ומארגנים את הזהות היהודית שלהם גם סביבו. עבור היהודים הללו, רובם בני הדור המבוגר או דור הביניים, ישראל היא יסוד מרכזי של הקיום והזהדות היהודית, והם מחויבים לה גם כאשר היא משתנה, מקצינה, ופועלת באופן שמכעיס אותם או פוגע בהם. עם זאת, גם התמיכה של היהודים האלו לא מובנת מאליה. במדיניות והצהרות, ישראל הולכת ומאבדת אותם: המלחמה; המדיניות בגדה; חוסר הנכונות המתמשך להכיר בזרמים הלא אורתודוקסיים; התבטאויות קיצוניות של מנהיגים ישראלים נגד הזרמים ('לא יהודים'); ביטול מתווה הכותל; הפניה לאוונגליסטים כבסיס תמיכה וויתור משתמע על הקהילה היהודית, כל אלו הם אצבע בעין עבור יהודים חמים שישראל חשובה להם. אלו אולי לא ייסוגו מהתמיכה בישראל, אבל חלק מהם עלולים להתיאש ממנה, ולשדר למעגלים המקיפים אותם כחות מחויבות לישראל.

אבל הבעיה הגדולה יותר של ישראל היא באובדן תמיכה אצל חלק מדור הביניים ובאופן משמעותי בדור הצעיר. כחות ממחצית מהצעירים (18 - 29), רואים בישראל חלק מרכזי בזהות היהודית שלהם ובקרב אלו שרואים את עצמם יהודים ללא דת (40% מהצעירים), רק לשליש ישראל חשובה. רבע מהיהודים סבורים שמדינת ישראל היא 'מדינת אפרטהייד'. הסיבות לשחיקה הזו בהזדהות עם ישראל קשורות גם למדיניות הישראלית, לאופן בו מתחנכים יהודים, אבל גם בשינויים בחברה האמריקאית. הזיהוי ההולך ומתחזק בין יהודיות לתמיכה בישראל ובין BLM ל-PLM בשמאל האמריקאי המקצין, מביא חלק מהצעירים היהודים להתכחש ליהדותם. אחרים דבקים ביהדותם, אבל מנסים לבדל את עצמם מישראל.

כך ניתן למצוא קבוצה גדלה של יהודים, צעירים וצעירים כחות שמזדהים כאנטי ציונים ושוללים את קיומה של ישראל כמדינה יהודית. הקבוצה הזו עקפה את ארגון השמאל J-street שהוא ציוני במהותו, משמאל והקימה ארגונים יהודיים ששוללים, במשתמע, את קיומה של המדינה היהודית, כמו Jewish Voice for Peace. לאורך המלחמה הקבוצה הדי שולית הזו הפכה לקולנית מאוד בין מבקרי ישראל ובשל ה"אטרקטיביות" שיש ביהודים שמבקרים את ישראל, היא זכתה לחשיפה משמעותית. המגמה עדיין שולית, אבל אלו שוליים מתרחבים ומטרידים מאוד. קולות חריפים של ביקורת כלפי ישראל יש היום גם בתנועה הרפורמית. גם שם, המלחמה העצימה אותם ודחפה מספר

לא מבוטל של רבנים רפורמיים לנקוט בעמדות שנמצאות על גבול שלילת הציונות ופה ושם גם חוצות אותו.

ישראלים-אמריקאים: אחד המאפיינים של החברה האמריקאית הוא המקף. להרבה אמריקאים יש זהות נוספת. בעשור האחרון נולדה קבוצת מקף חדשה: ישראלים-אמריקאים. גודלה המדויק של הקהילה הזו לא ברור אבל אפשר להניח בביטחון שיש לכחות 800 אלף ישראלים שחיים (לצערי) בארה"ב. במשך שנים ארוכות, גם בגלל היחס בישראל לירידה, הישראלים האלו חיו שפופי קומה וחסרי זהות ייחודית. הקהילה היהודית בארה"ב לא קבלה אותם בזרועות פתוחות, ואלטרנטיבה לא הייתה. התוצאה הייתה אובדן מהיר, אפילו מזה של היהודים-האמריקאים של זהות. ישראלית ויהודית. בקרב בני הישראלים הללו, נישואים בינתיים הפכו לנפוצים אפילו מאלו שבקהילה היהודית המקומית. הישראלים שהיגרו לארה"ב ראו לנגד עיניהם איך הם מאבדים את ילדיהם וודאי את נכדיהם, שהופכים לאמריקאים חסרי שורשים.

הקמת המועצה הישראלית-אמריקאית (AIC), זקפה את קומתם של הישראלים בארה"ב שממציאים את עצמם מחדש. כמו שיש מקסיקנים-אמריקנים, הם אומרים, יש גם ישראלים אמריקנים. הארגון הזה מאפשר לישראלים החיים בארה"ב לשמר את הזהות הישראלית של ילדיהם, או לכחות לחשוף אותם אליה. היבט אחר, לא כחות מרכזי, עליו מצהירים מנהיגי הקהילה הישראלית המתחדשת בארה"ב הוא הנכונות לתמוך בישראל משם. נכון, הם אומרים, ירדנו מהארץ, אבל עכשיו אנחנו כאן. אמריקאים-ישראלים פטריוטים. לא נחזור לישראל, וכנראה שגם הילדים שלנו לא, אבל יש לנו משאבים כלכליים ופוליטיים שאנחנו מאוד רוצים לגייס לטובת ישראל. התוצאה היא הקמתה של קבוצת כוח חדשה, שיש לה יכולת להתגייס לטובת ישראל בשגרה ובעתות משבר, ואם תמשיך להתעצם, ייתכן ובעתיד גם תשפיע על הפוליטיקה האמריקאית, מקומית וארצית. גם הקבוצה הזו, באופן טבעי, פעילה מאוד לנוכח המלחמה שדחפה את חברי הקהילה לעשייה משותפת ומשמעותית למען ישראל.

ישראל ויהודי ארה"ב-היחסים: בשל המגמות האלו, הקשר בין הקהילה היהודית בארה"ב לישראל הולך ונשחק. אבל לשחיקה הזו סיבות נוספות. אם בדור הראשון והשני היו משני צידי האוקיינוס משפחות ששמרו על קשר, בדור הצעיר הקשרים האלו דלים. מי שמחזיקים את הקשר השוטף עם ישראל בקהילה היהודית הם ה Jewish professionals, אותם עשרות אלפי יהודים שעובדים בארגונים יהודיים ומכהנים בהתנדבות בהנהלות של ארגונים קהילתיים וארציים. אלו בדרך כלל קשורים לישראל ותומכים בה ומנסים להנחיל את התמיכה הזו לבני קהילותיהם, לא תמיד בהצלחה.

גם מהצד הישראלי, אין למרבה הצער, מודעות, נכונות ופעולה לשימור הקשר עם יהודי ארה"ב. מעבר לשאלות המדיניות ולהיבטים הפוליטיים, עבור הישראלי הממוצע יהודים בעולם הם שמועה רחוקה, אנשים שלא רלבנטיים לחיי היומיום שלו. אחים? משפחה? אולי בסיסמאות של פוליטיקאים.

עמיד משותף הוא בחירה וכורח

עם הרבה כבוד לקהילות יהודיות אחרות בעולם, גם במאה השנים הבאות ישראל והקהילה היהודית בארה"ב ימשיכו להיות לבו של העם היהודי. כדי לאפשר את שגשוגו של העם היהודי ואת שגשוגה של מדינת ישראל, חייבים להיות קשרים איתנים, משמעותיים ורבי ממדים בין הקהילות הללו. זהו גם צורך-בעל תועלת רבה לשתי הקהילות, אבל זהו גם ענין ערכי. קשרים בין חלקים של עם עתיק-מתחדש, שהמשך השגשוג חסר התקדים שלו תלוי בהם בשל ההפריה ההדדית וזיקות הגומלין בין היהדות בישראל ובארה"ב. המציאות המשתנה בארה"ב, מחוץ לקהילה היהודית ובתוכה, והאדמה המתערערת מתחת לווילה המפוארת, מחייבים שינוי דרסטי. יש צורך בהבנה הישראלית, ממשלתית, וציבורית, את יהדות ארה"ב ואת חשיבות הקשרים איתה והתחשבות בקהילה הזו גם בעת עיצוב מדיניות כאן.

שינוי ציבורי: כל עוד הישראלי הממוצע יחשוב על יהודים מחוץ לישראל כחיים אפשריים על המאדים, ולא יבין שיש להם כיהודים וכקהילה קשר אליו ולחיו, המציאות לא תשתנה. הדבר החשוב ביותר, שהעוסקים בתחום כבר מכנימים בהיקף משתנה, הוא להביא למודעות ציבורית ישראלית את המשמעות של להיות עם אחד החי בקהילות נפרדות. אפשר לבסס את ההסברה הזו בטיעונים ערכיים. קל יותר אולי לעשות זאת בטיעונים תועלתניים, אבל ברור שלא שדעת הקהל בישראל תהיה נכונה להכיר ולהפנים את חשיבות הקשר הזה, כל שינוי אחר, מדינותי או כלכלי, לא ייכון.

שינוי פוליטי: במקרים רבים, פוליטיקאים מעצבים את מדיניותם בהתאם להעדפותיהם של הבוחרים שלהם. לכן שינוי ציבורי הוא גם בסיס לשינוי פוליטי. עם זאת, בהרבה הכרעות קטנות, לפעמים לא נראות לציבור, הפוליטיקאי פועל לנוכח הבנתו את המציאות. הכרות עם המשמעות של הקשר עם יהדות ארה"ב והנעשה שם יכולים להשפיע על הבחירות האלו. חלק מהנבחרים בישראל 'כבר שם'. את החלק האחר צריך 'להביא לשם'.

הבנת האתגרים בארה"ב ומענה מישראל: כאמור, האתגרים של הקהילה היהודית האמריקאית משפיעים וישפיעו על התמיכה שלהם בישראל, התמיכה של הממשל בישראל ומקומה של ישראל שם. חלק מהשינויים והאתגרים הם בבחינת 'כוח עליון' ובהם למדינת ישראל אין יכולת השפעה. אבל בנושאים כמו זהות יהודית, חינוך יהודי, חיים יהודיים והבנה של המציאות בישראל לישראל יש יכולת לסייע. למרות המחוייבות המוצהרת לזהות יהודית בתפוצות ב'חוק-הלאום', כיום ההשקעה הישראלית בתפוצות, ובכלל זה בתוכניות כמו 'תגלית' ו'מסע' עלובה. במספרים: רק משהו כמו 0.0008% (!) מתקציב המדינה. כדי להיות מסוגלת להשפיע על המגמות בארה"ב ישראל חייבת לשנות את התפיסה, וכפועל יוצא מכך, את ההשקעה בקהילה היהודית שם.

הבנת הערך הסגולי של קיומן של שתי קהילות: התפיסה הישראלית הרווחת רואה בישראל מרכז החיים היהודיים והמוקד להתפתחות האינטלקטואלית של העם היהודי. המציאות, בוודאי זו שרואים לנגד עיניהם יהודי ארה"ב שונה. גם שם יש חיי רוח יהודיים תוססים, לעתים הרבה יותר מאלו הישראליים. לכן הזיקה בין הקהילות ומעגל הקבלה

והנתינה לא יכולים להיות רק על 'קיום וזהות יהודית-ישראלית' תמורת משאבים חומריים ופוליטיים מארה"ב אלא הבנה שיש לישראל ולישראלים הרבה לקבל מהחיים היהודיים העשירים שם.

סיכום

הוילה על הצוק-הקהילה היהודית בארה"ב עדיין מפוארת ומשקיפה על נוף רב הוד. אבל הצוק מזדעזע וגם הוילה אינה בוטחת כשהייתה. ישראל, אם תרצו, חיה גם בצילה, והזעזועים האלו מגיעים גם אליה. חשיבותה של הקהילה היהודית בארה"ב לעם היהודי ולמדינת ישראל עצומה. המלחמה חידדה זאת אפילו יותר. לאחר שבעשורי שנות הקמתה הייתה זו הקהילה היהודית בארה"ב שסייעה להקמתה של מדינת ישראל, תורה וחובתה של מדינת ישראל להיות שותפה לקהילה בארה"ב בהתמודדות עם אתגריה. זהו אינטרס ישראלי-ויהודי מהמעלה הראשונה אבל גם חובה יסודית מוסרית וערכית של ישראל כבית הלאומי של העם היהודי.

ד"ר פרידמן הוא סגן נשיא המכון למדיניות העם היהודי ומרצה למשפטים במרכז האקדמי 'פרס'. הדברים נכתבו בעקבות השתתפות במשלחת גשר-עמ"י-משרד-התפוצות להכרת הקהילות היהודיות בארה"ב.

נתוני הסקר – "יהודים אמריקנים בשנת 2020"

מאי 2021, מאת מרכז המחקר פיו (מכון פיו), סקר מקיף ומפורט על המאפיינים של יהדות ארה"ב. תורגם לעברית על ידי JPPI. תרגום מאנגלית: רמי טל. גרסה זו הינה מקוצרת, גרסה מלאה יותר של תרגום סקר זה לעברית זמינה באתר JPPI.

ראשית דבר: יהודי ארה"ב מעורבים תרבותית, הולכים ונְהִיִּים מגוונים יותר ויותר, מקוטבים פוליטית, ומודאגים מאנטישמיות

אודות מרכז המחקר פיו - מרכז המחקר פיו הוא מאגר נתונים לא מפלגתי המספק לציבור מידע על נושאים, תפיסות ומגמות המעצבים את אמריקה ואת העולם. הוא אינו נוקט עמדות ביחס למדיניות. המרכז עורך סקרי דעת קהל, מחקרים דמוגרפיים, ניתוח תוכן ומחקרים במדעי החברה המבוססים על עובדות. המרכז חוקר את הפוליטיקה ואת המדיניות של ארצות הברית; עיתונות ואמצעי תקשורת; אינטרנט, מדע וטכנולוגיה; דת וחיים ציבוריים; מגמות בקרב ההיספאנים; גישות ומגמות גלובליות; ומגמות דמוגרפיות וחברתיות בארצות הברית. כל הדו"חות של המרכז נגישים ב- www.pewresearch.org. מרכז המחקר פיו הוא חברה-בת של Pew Charitable Trusts, הגוף המממן העיקרי של המרכז.

כיצד עשינו זאת?

מה המשמעות של להיות יהודי באמריקה? סקר חדש של מרכז המחקר "פיו" מצא כי רבים מיהודי ארה"ב נוטלים חלק, לפחות מפעם לפעם, גם בנוהגים דתיים מסורתיים, כגון הליכה לבית הכנסת או צום ביום הכיפורים – וגם בכמה פעילויות תרבותיות יהודיות, כגון הכנת לביבות, צפייה בסרטים ישראליים או קריאת חדשות על העולם היהודי באינטרנט. אולם דומה שבקרב בוגרים יהודיים צעירים, הולכים וגוברים שני ביטויים שונים במובהק של יהודיות – האחד כרוך בדת וטבוע באופן עמוק בכל היבט של החיים, ואילו השני כלל אינו קשור לדת, או שהוא קשור לה במידה מעטה מאוד.

בסך הכל, כרבע (27%) מכל הבוגרים היהודים בארצות הברית אינם מזדהים עם הדת היהודית. הם רואים את עצמם כיהודים מן הבחינה האתנית, התרבותית, או בשל רקע משפחתי, ויש להם הורה יהודי או שהם גדלו כיהודים, אולם על השאלה בדבר דתם הנוכחית הם השיבו בתארם את עצמם כאתאיסטים, אגנוסטים, או "שום דת מסוימת", ולא כיהודים. בקרב בוגרים יהודים מתחת לגיל 30, ארבעה מבין כל עשרה מתארים את עצמם באופן זה.

בה בעת, בוגרים יהודים צעירים נוטים להזדהות כאורתודוקסים הרבה יותר מאשר יהודים מבוגרים יותר. בקרב יהודים בגילים שמ-18 עד 29, 17% מזדהים כאורתודוקסים, בהשוואה ל-3% בלבד בקרב יהודים בני 65 ויותר. אחד מכל עשרה (11%) בוגרים יהודיים מתחת לגיל 30 בארה"ב הוא חרדי, לעומת 1% בלבד בקרב יהודים בני 65 ויותר. במקביל, לשני זרמי היהדות שהיו הבולטים בארצות הברית במשך שנים רבות, יש כחות אחיזה בקרב יהודים

צעירים מאשר בקרב המבוגרים מהם. בערך ארבעה מכל עשרה בוגרים יהודים מתחת לגיל 30 מזדהים עם היהדות הרפורמית (29%) או הקונסרבטיבית (8%), בהשוואה לשבעה מבין כל עשרה יהודים בגילאי 65 ויותר.

במילים אחרות, בשורות היהודים האמריקנים הצעירים ביותר ישנה גם קבוצה גדולה יחסית של יהודים אורתודוקסים, שומרי מצוות, וגם קבוצה גדולה אף יותר של מי שרואים את עצמם כיהודים מסיבות תרבותיות, אתניות או משפחתיות אולם כלל אינם מזדהים עם היהדות – כדת. אנשים רבים בשתי הקבוצות נוטלים חלק, לפחות לפעמים, באותן פעולות תרבותיות, כגון בישול מאכלים יהודיים מסורתיים, ביקור באתרים היסטוריים יהודיים, והאזנה למוסיקה יהודית או ישראלית. אולם הסקר מוצא כי רוב השייכים לקבוצה השנייה (יהודים ללא דת) מרגישים כי אין להם הרבה מן המשותף או שכלל אין להם משהו משותף עם הקבוצה האחרת (יהודים אורתודוקסים).

כמה סימנים לשונות זו נמצאו כבר בסקר מרכז המחקר פיו על יהודים אמריקנים, שנערך בשנת 2013. אולם הדבר בולט במיוחד בסקר משנת 2020, שנערך בתקופה של מערכת בחירות שהחריפה את הקיטוב.

מבחינה פוליטית, יהודי ארה"ב נוטים באופן מובהק להיות ליברלים ולתמוך במפלגה הדמוקרטית. בעת שנאספו נתוני הסקר החדש, משלהי הסתיו של 2019 עד לשלהי האביב של 2020, 71% אמרו כי הם דמוקרטים או נוטים לדמוקרטים. בקרב יהודים ללא דת, כשלושה רבעים היו דמוקרטים או נטו לדמוקרטים. אולם המגמה בקרב יהודים אורתודוקסים הפוכה, והם מבטאים תמיכה מוצקה ברכובליקנים, בדיוק כפי שיהודים שאינם אורתודוקסים מבטאים תמיכה מוצקה בדמוקרטים. בתקופה שקדמה לבחירות לנשיאות של 2020, 75% מהיהודים האורתודוקסים אמרו כי הם רפובליקנים או נוטים לרפובליקנים. לעומת 57% בשנת 2013. ו-86% מהיהודים האורתודוקסים דירגו את מדיניותו של הנשיא דאז, דונלד טראמפ, כלפי ישראל, כ"מצוינת" או "טובה", בעוד שרוב בקרב כלל יהודי ארה"ב הגדירו אותה כ"בינונית" או "גרועה".

אף שבתנודות דוריות אלה לכיוון של גם אורתודוקסי וגם יהודיות ללא דת, טמון פוטנציאל שבמרוצת הזמן יהדות ארה"ב תעוצב מחדש, הסקר החדש מצייר דיוקן של יהודים אמריקנים בשנת 2020 שאיננו שונה באופן דרמטי מזה של שנת 2013. אם מונים את כל הבוגרים היהודים – צעירים וזקנים יחדיו – שיעור המזדהים כאורתודוקסים, קונסרבטיבים או רפורמים לא השתנה בהרבה. גם גודלה של האוכלוסייה היהודית הבוגרת נותר יציב מאוד במונחי אחוזים, וגם אם עלה במונחים מספריים, הוא עלה בערך באותו שיעור שבו עלתה כלל האוכלוסייה של ארה"ב.

מרכז המחקר פיו מעריך כי נכון ל-2020, 2.4% מן הבוגרים בארה"ב הם יהודים, כולל 1.7% המזדהים עם הדת היהודית ו-0.6% שהם יהודים ללא דת. לשם השוואה, האומדן ביחס ל"יהודים נטו" בשנת 2013 היה 2.2%, שמתוכם 1.8% היו יהודים לפי דתם ו-0.5 אחוז – יהודים ללא דת. (נתונים אלה מעוגלים עד לעשירית האחוז. בהינתן טווח הדיוק הצפוי עבור שני סקרים בגודל ובמורכבות האלה, בטוח יותר לקבוע כי האוכלוסייה היהודית הבוגרת שמרה

על קצב השינוי של האוכלוסייה האמריקנית הכללית, מאשר להתמקד בהבדלים קטנים של שיעורי שכיחות בין הסקר של 2013 לבין זה של 2020).

במספרים מוחלטים, אומדן האוכלוסייה היהודית בארה"ב לשנת 2020 הוא בערך 7.5 מיליון, כולל 5.8 מיליון בוגרים ו-1.8 מיליון ילדים (המספרים מעוגלים עד ל-100,000 הקרוב ביותר). האומדן לשנת 2013 היה 6.7 מיליון, מתוכם 5.3 מיליון בוגרים ו-1.3 מיליון ילדים. אין לייחס משמעות מופרזת למידת הדיוק של אומדני אוכלוסייה אלה; הם מתבססים על מדגם של הציבור האמריקני, שהוא גדול מאוד בהשוואה לרוב הסקרים (יותר מ-68,000 מרואיינים), אולם עדיין יש בו טעות דגימה וקשיים מעשיים אחרים הגורמים לאי-ודאות. יתר על כן, גודלה של האוכלוסייה היהודית תלוי במידה רבה בהגדרה – מיהו יהודי. לפירוט נרחב יותר על אומדני האוכלוסייה של שנת 2020, לרבות הגדרות אלטרנטיביות של יהודיות, ראו פרק 1 (הערת המתרגם: פרק זה קיים רק בשפה האנגלית, באתר של מכון פיו). כמו קודמו, הסקר החדש מוצא כי בממוצע, יהודי אמריקה מבוגרים יותר, בעלי רמות השכלה גבוהות יותר, בעלי הכנסות גבוהות יותר, ונוטים להיות יותר מרוכזים בצפון-מזרח ארה"ב מאשר כלל האמריקנים. ישנן גם ראיות לכך שהאוכלוסייה היהודית בארה"ב הולכת ונעשית יותר ויותר מגוונת מבחינה גזעית ואתנית. בסך הכל, 92% מהבוגרים היהודיים מזדהים כלבנים (לא-היספאנים), ו-8% מזדהים עם כל הקטגוריות האחרות. אולם בקרב יהודים בגילאי 18 עד 39, שיעור המזדהים כלא לבנים עולה ל-15%. כבר עתה, 17% מכלל היהודים שנסקרו חיים במשקי-בית שבהם לפחות ילד או בוגר אחד הוא שחור, היספאני, אסייאני, השתייכות גזעית או אתנית אחרת (לא לבנה) כלשהי, או רב-גזעי.

למרות שבמובנים רבים, האוכלוסייה היהודית בארצות הברית משגשגת, הדאגות מפני אנטישמיות נמצאות בעלייה בקרב יהודי ארה"ב. שלושה רבעים מהם אומרים כי יש כיום בארה"ב יותר אנטישמיות מכפי שהיתה לפני חמש שנים, ומעט יותר ממחציתם (53%) אומרים כי "בתור יהודי בארצות הברית" הם מרגישים פחות בטוחים מכפי שהרגישו לפני חמש שנים. בקרב יהודים הלובשים בגד או אביזר בעל אופי דתי, כמו כיפה או כיסוי ראש, גדלה במיוחד הסבירות שיגידו כי הם חשים פחות בטוחים. אולם דומה שהשפעת ממצאים אלה על ההתנהגות האישית מוגבלת למדי: אפילו בקרב מי שמרגישים פחות בטוחים, רק אחד מעשרה – או 5% בלבד מכלל יהודי ארה"ב – מדווחים כי כתוצאה מכך נמנעו ללכת לאירוע יהודי או לתפילה יהודית.

אלה הם חלק מן הממצאים העיקריים של הסקר החדש של מרכז המחקר "פיו" על יהודי ארה"ב, שנערך מה-19 בנובמבר 2019 עד ה-3 ביוני 2020, בקרב 4,718 יהודים מכל רחבי ארה"ב, אשר זוהו מבין 68,398 אנשים שהשלימו ראיונות סינון שנערכו באמצעות הדואר או האינטרנט.

השוואות בין הסקר החדש על יהודי ארה"ב לבין הסקר משנת 2013 אינן פשוטות, בשל כמה וכמה הבדלים מתודולוגיים. בעת שנערך המחקר הקודם, הוא נעשה בשיטות הטובות ביותר שהיו קיימות אז לבחירת מדגם אקראי, מייצג, של יהודים בכל רחבי ארצות הברית, על ידי חיוג למספרי טלפון שנבחרו בצורה אקראית, ותוך שימוש במראיינים אנושיים

(בניגוד לקולות מוקלטים) ששאלו סדרה של שאלות סינון, על מנת לזהות משיבים הרואים את עצמם כיהודים. אולם בשנת 2020, שיעורי המענה לסקרים טלפוניים ירד בצורה כה תלולה, עד שחיוג למספרי טלפון שנבחרו באקראי כבר לא היה הדרך הטובה ביותר לעריכת סקר כלל-ארצי גדול על תת-קבוצה קטנה בציבור האמריקני.

במקום זאת שלחנו מכתבים לכתובות מגורים שנבחרו באקראי בכל רחבי ארה"ב, וביקשנו מן המשיבים להיכנס לאינטרנט על מנת לענות על סקר סינון קצר. סיפקנו גם אופציה למלא שאלון על טופס נייר ולהחזיר לנו אותו בדואר, על מנת שלא להגביל את הסקר רק לאנשים שיש להם גישה לאינטרנט וחשים בנוח כאשר הם משתמשים ברשת. שיטות אלה השיגו שיעור מענה (17%) דומה לזה שהושג בסקר של 2013 (16%), וגבוה בהרבה מזה שסקרים טלפוניים משיגים כיום (בערך 5%).

אולם, בשל ההבדלים בשיטות שבהן נערכו שני הסקרים, דו"ח זה מתייחס בזהירות לעריכת השוואות ישירות בין התוצאות בכל מה שקשור לשאלות ספציפיות. לקבלת יותר מידע כיצד נערך הסקר החדש, ראו בפרק המתודולוגיה. להסבר כיצד ניתן להשוות בין השאלות בסקר משנת 2020 לבין שאלות דומות בסקר משנת 2013, ראו בנספח ב'.

זרמים ביהדות ארה"ב

הסקר של שנת 2020 קובע כי קצת יותר ממחצית יהודי ארצות הברית (54%) משתייכים לשני הזרמים הדומיננטיים כבר תקופה ארוכה ביהדות האמריקנית: 37% מזדהים כרפורמים, ו-17% כקונסרבטיבים. נתונים אלה אינם שונים מהותית מנתוני 2013, כאשר 54% הזדהו או עם התנועה הרפורמית (35%) או עם היהדות הקונסרבטיבית (18%). 3 שיעור כל הבוגרים היהודים המתארים את עצמם כאורתודוקסים בשנת 2020 (9%) דומה בערך לשיעורם ב-2013 (10%). שיעורם של זרמים אחרים, כגון התנועה הרקונסטרוקציוניסטית והיהדות ההומניסטית בשנת 2020 הוא כ-4%, דומה למדי לשיעורם ב-2013 (6%). ושיעור הבוגרים היהודים שאינם מזדהים עם זרם או תנועה מוסדית של היהדות הוא כיום 32%, דומה מאוד לשיעור שנמצא בסקר של 2013 (30%).

בקווים כלליים, מאפייניהן של קבוצות אלה בשנת 2020 דומים לאלה של 2013. בממוצע, האורתודוקסים הם המקפידים ביותר על שמירת מצוות והיותר קשורים רגשית לישראל; מבחינה פוליטית, הם נוטים להיות שמרנים, בעלי משפחות גדולות, שיעורים נמוכים מאוד של נישואים מעורבים וגיל חציוני צעיר יחסית (35%).

יהודים קונסרבטיבים ורפורמים נוטים להקפיד פחות בשמירת מצוות בדרכים מסורתיות, כגון שמירת כשרות והשתתפות סדירה בתפילות, אולם רבים מחברי וחברות קבוצות אלה נוטלים חלק בפעילויות תרבותיות יהודיות, ורובם קשורים לישראל לפחות במידת מה. מבחינה דמוגרפית, יש להם רמות השכלה גבוהות, משפחות קטנות, שיעורי נישואים מעורבים גבוהים יותר מאשר אצל האורתודוקסים ופרופיל גילאי מבוגר יותר (גיל חציוני 62 אצל הקונסרבטיבים, 53 אצל הרפורמים).

ישנה מידה רבה של חפיפה – אם כי היא רחוקה מלהיות מלאה – בין אותם 32% מהבוגרים היהודים שאינם רואים את עצמם כחברים בתנועה או בזרם כלשהם של היהדות האמריקנית לבין אותם 27% המסוּגָגים בתור "יהודים ללא דת". 5. המשיבים לסקר האומרים כי דתם היא היהדות מסוּגָגים בתור "יהודים לפי דת", ללא קשר לשאלה עם איזה זרם של היהדות הם מזדהים, או למידת שמירת המצוות שלהם. אלה המתארים את דתם כאתאיסטים, אגנוסטים או שום דבר ספציפי, אך יש להם הורה יהודי/ת או שגודלו כיהודים ואומרים כי חוץ מן הדת, הם רואים את עצמם כיהודים באיזשהו אופן – לדוגמה באופן אתני, תרבותי, או בשל הרקע המשפחתי שלהם – נכללים גם הם באוכלוסייה היהודית לכל אורכו של דו"ח זה. חוקרי הסקר מכנים אותם "יהודים ללא דת", משום שהם אינם מזדהים עם היהדות או עם דת אחרת כלשהי.

כמו בשנת 2013, גם בשנת 2010 בולטים יהודים ללא דת ברמות נמוכות של השתתפות דתית – במיוחד חֲבֵרוֹת ונוכחות בבתי כנסת – וכן קשר לישראל, רגשות השתייכות לעם היהודי והשתתפות בחיים קהילתיים יהודיים ברמות נמוכות, בהשוואה ליהודים מהסיווגים האחרים. הם נוטים להיות ליברלים בהשקפתם הפוליטית ובעלי השכלה גבוהה יחסית, עם שיעורים גבוהים יחסית של נישואים מעורבים וגיל חציוני נמוך (38 שנים).

אחת הדרכים להמחשת הגיוון בקרב יהודים בשני הקצוות של הספקטרום הדתי היא להרחיב את העדשות ולהביט בצורה רחבה יותר בדת בארצות הברית. יהודים אורתודוקסים נמנים על הקבוצות הדתיות ביותר בחברה האמריקנית, במונחים של אלה האומרים כי הדת ממלאת תפקיד חשוב מאוד בחייהם (86%) – יחד עם פרוטסטנטים שחורים (78%) ואוונגליסטים לבנים (76%). יהודים ללא דת נמנים על תת-הקבוצות הכי פחות דתיות בארה"ב – והם נוטים אפילו יותר מבוגרים אמריקנים שאינם משתייכים לשום דת לומר כי הדת "איננה חשובה במיוחד" או "בכלל לא חשובה" להם (91% לעומת 82%).

מי נחשב ליהודי לפי הסקר

כמו בשנת 2013, משיבים האומרים כי הם יהודים ובעלי דת אחרת כלשהי (לדוגמה נוצרים) אינם נכללים בקטגוריה של יהודים נטו. גם משיבים האומרים כי יש להם הורה יהודי/ת או שגודלו כיהודים אך מציינים כי כיום הם אינם רואים עצמם כיהודים מבחינה כלשהי אינם כלולים בקטגוריה זו. לצורך מידע נוסף על מדגם הסקר של 2020, ראו התיבה "איך עשינו זאת" בסעיף המתודולוגיה.

שורשי האחדות והפילוג

למרות שישנם מספר סימנים לגיוון דתי ולקיטוב פוליטי בקרב יהודי ארצות הברית, הסקר מוצא גם אזורים נרחבים של קונסנסוס. לדוגמה, יותר משמונה מכל עשרה יהודים אמריקניים אומרים כי הם חשים לפחות תחושה מסוימת של השתייכות לעם היהודי, ושלושה רבעים אומרים כי "להיות יהודי" חשוב מאוד או חשוב במידת מה עבורם. כמו בשנת 2013, בסקר של 2020 נשאלו יהודים אמריקנים האם רשימה של גורמים ופעילויות הם "מהותיים",

"חשובים אך לא מהותיים" או "לא חשובים" מבחינתם ביחס ל"להיות יהודי". בשל הבדלים מתודולוגיים בדרך שבה נערך הסקר והוספת פריט אחד לרשימה, יתכן שתוצאות הסקר של 2020 בנוגע לפריטים מסוימים אינן בנות-השוואה באופן ישיר לתוצאות של 2013, אולם המגמה הרחבה של תשובות דומה בדרכים רבות.

שבעה או יותר מבין כל עשרה יהודים אמריקניים אומרים כי זכירת השואה (76%) וניהול חיים מוסריים ואתיים (72%) מהותיים לזהותם היהודית. כמחצית או יותר גם אומרים כי פעולה למען צדק ושוויון בחברה (59%), סקרנות אינטלקטואלית (56%) והמשך מסורות משפחתיות (51%) מהותיים. הרבה פחות חושבים כי אכילת מאכלים יהודיים מסורתיים (20%) ושמירה על ההלכה היהודית (15%) הם יסודות מהותיים במה שפירושו עבורם "להיות יהודי". אולם שמירת ההלכה חשובה במיוחד ליהודים אורתודוקסים – 83% מהם חושבים כי היא מהותית להיותם יהודים הדעות בנוגע להלכה הן רק אחד מהבדלים בולטים רבים באמונות ובהתנהגויות בין יהודים אורתודוקסים לבין יהודים אמריקניים המשתייכים לזרמים יהודיים אחרים (או שאינם משתייכים לזרם מסוים כלשהו) שמתגלים בסקר, ויתכן שזה משפיע על האופן שבו קבוצות אלה רואות זו את זו. לדוגמה, כמחצית מן היהודים האורתודוקסים בארה"ב אומרים כי אין להם "הרבה" (23%) או "שום דבר" (26%) משותף עם יהודים בתנועה הרפורמית; רק 9% מרגישים שיש להם "הרבה" מהשותף עם הרפורמים.

הרפורמים, באופן כללי, מגלים רגשות דומים למדי כלפי האורתודוקסים: שישה מכל עשרה רפורמים אומרים כי אין להם הרבה (39%) או לא כלום (21%) משותף עם האורתודוקסים, בעוד ש-30% מן הרפורמים אומרים שיש להם כמה דברים משותפים עם האורתודוקסים, ו-9% אומרים כי יש להם הרבה משותף עם יהודים אורתודוקסים.

גם קונסרבטיבים וגם הרפורמים נוטים יותר לומר כי יש להם "הרבה" או "משהו" משותף עם יהודים בישראל (77% ו-61% בהתאמה) מאשר לומר שיש להם דברים משותפים עם יהודים אורתודוקסים בארה"ב. ובקרב יהודים אורתודוקסים יש שיעור גבוה הרבה יותר של מי שאומרים שיש להם "הרבה" או "משהו" משותף עם היהודים בישראל (91%), מאשר שיעורם של מי שאומרים כך ביחס ליהודים קונסרבטיבים ורפורמים בארה"ב.

יהודי ארה"ב פחות דתיים מכלל הבוגרים האמריקניים, אולם כמה מגמות יהודיות משקפות הקשר אמריקני רחב בכל הקשור לדת, יהודי ארה"ב שונים בדרכים רבות מן הציבור האמריקני הרחב – ולא רק מבחינת הקשר שלהם עם אמונות ונוהגים יהודיים ספציפיים.

כללית, יהודים הם הרבה פחות דתיים מכלל הבוגרים בארה"ב, לפחות לפי אמות-מידה הנוגעות להקפדה דתית המקובלות בסקרים של מרכז המחקר "פיו". לדוגמה, אחד מכל חמישה יהודים (21%) אומר כי הדת ממלאת תפקיד חשוב מאוד בחייו, בהשוואה ל-41% בקרב כלל הבוגרים בארה"ב. ו-12% מיהודי ארה"ב אומרים כי הם משתתפים בתפילות דתיות אחת לשבוע או יותר, לעומת 27% באוכלוסייה הכללית.

פערים גדולים יותר נמצאים ביחס לאמונה באלוהים. רוב הבוגרים בארה"ב אומרים כי הם מאמינים באלוהים "כפי שהוא מתואר בתנ"ך" (56%), בהשוואה לכרבע מן היהודים (26%). יהודים אמריקנים נוטים יותר להאמין בכוח עליון מסוג אחר – או לא להאמין בכוח עליון.

עם זאת, המגמות המורגשות בקרב יהודי ארה"ב דומות למגמות רבות בכלל האוכלוסייה. הבולטת ביותר מביניהן היא העלייה בהתנערות מן הדת. שיעור היהודים בארה"ב שאינם מצהירים על השתייכות לדת כלשהי (27%) – דהיינו, אלה המזדהים כאתאיסטים, אגנוסטים, או "שום דבר ספציפי" מבחינה דתית – כמעט זהה לשיעור הבוגרים האמריקנים בכלל בקטגוריות אלה (28%).

בנוסף לכך, נישואים מעורבים אינם רק תופעה יהודית. דומה שנישואים מעורבים של אמריקנים שדתם שונה נמצאים בעלייה בקרב האוכלוסייה הבוגרת בארצות הברית. הוא הדין ביחס לרמה העולה של גיוון גזעי ואתני, שניתן לזהות ברוב הקבוצות הדתיות בארה"ב, בשעה שהאוכלוסייה בארה"ב כולה הופכת למגוונת יותר. לבסוף, העובדה שיהודים אורתודוקסים נוטים להוליד יותר ילדים תואמת את המגמה הכללית, שבה שיעורי הפרייון בקרב אמריקנים דתיים גבוה יותר מאשר בקרב הלא-דתיים.

מדוע יהודים הולכים, או לא הולכים, לתפילות דתיות

המחקר משנת 2013 לא נתן תשובה לשאלה מדוע יהודים אמריקנים רבים, במיוחד בגילאים צעירים, מבקרים רק לעיתים רחוקות בבית כנסת, ובאילו דרכים, אם בכלל, הם קושרים את עצמם ליהדותם או ליהודים אחרים. הסקר משנת 2020 כולל מספר שאלות חדשות, שנועדו לבדוק נושאים אלה. ראשית כל, יהודים האומרים כי הם מבקרים בבית כנסת, מִיָּוָן, או "חבורה" לפחות אחת לחודש – 20% מכלל הבוגרים היהודים – נשאלו מה מושך אותם לתפילות יהודיות. אלה המשתתפים בתפילות פעמים מעטות בשנה או אף פחות נשאלו מה גורם להם להתרחק; בקבוצה זו נכללים כמעט שמונה מכל עשרה יהודים אמריקנים (79%).

מבין תשע סיבות אפשריות להשתתפות בתפילות יהודיות שהוצעו בסקר, התשובה שנבחרה יותר מכל האחרות היא "משום שיש לכך משמעות רוחנית עבורי". תשעה מבין כל עשרה יהודים המשתתפים בתפילות באופן סדיר אומרים כי זו הסיבה לכך שהם הולכים לתפילות (92%), ומיד אחריה באות התשובות "כי זה נותן לי תחושת השתייכות" (87%), ו"כדי להרגיש קשר למוצא או להיסטוריה שלי" (83%). כשני שלישים (65%) אומרים כי הם מרגישים חובה דתית, ואצל יהודים אורתודוקסים יש סבירות גבוהה לקבלת תשובה זו (87%). שיעור קטן יותר של יהודים המשתתפים בתפילות אומרים כי הם הולכים לתפילות כדי לרצות בן/בת זוג או קרוב משפחה (42%) או משום שיחושו רגשי אשמה אם לא ישתתפו (22%).

מבין 11 סיבות אפשריות לא-השתתפות בתפילות דתיות, התשובה שנבחרה יותר מכל האחרות היתה "אינני דתי/ת". שני שלישים מכלל אלה שאינם משתתפים בתפילות באופן סדיר אומרים כי זו הסיבה לכך שאינם הולכים לתפילות

לעיתים יותר קרובות. הסברים שכיחים אחרים הם "פשוט אין לי עניין בזה" (57%), ו-"אני מבטא את יהדותי בדרכים אחרות" (55%). שיעור קטן יותר משיבים "הידע שלי אינו מספיק על מנת להשתתף" (23%), "אני נלחץ מהצורך לעשות יותר או לתרום יותר" (11%), "אינני מרגיש רצוני" (9%), "אני חושש לביטחוני" (6%), או "אנשים מתייחסים אלי כאילו אינני באמת שייך" (4%). דומה שהמידה שבה שיקולים כספיים מהווים מגבלה להשתתפות משתנה בהתאם לגיל. למרות שכמה מנהיגים יהודיים מאמינים כי דמי החברות בבתי הכנסת מרחיקים צעירים, בוגרים יהודים צעירים (בני פחות מ-30) נוטים פחות מהמבוגרים לומר כי אינם משתתפים בתפילות דתיות "מפני שזה יקר מדי" (10% לעומת 19%). לקבלת פרספקטיבה על שאלה זו על סמך ראיונות עומק עם רבנים של בתי כנסת, ראו את הדיון תחת הכותרת "רוב יהודי ארה"ב אינם מבקרים בבית כנסת, ולכן רבנים ומספר רב של ארגונים חדשים מנסים להחדש" בפרק 3.

מעורבות תרבותית

בנוסף לצורות מסורתיות של פעילות דתית, כגון ביקור בבית כנסת, יהודים אמריקנים רבים אומרים כי הם מעורבים בפעילויות תרבותיות יהודיות כגון אכילת מאכלים יהודיים, ביקור באתרים היסטוריים יהודיים, וקריאת ספרות יהודית יהודים צעירים (בוגרים) מדווחים על השתתפות ברבות מן הפעילויות האלה בשיעורים הדומים בערך לשיעורי ההשתתפות של יהודים אמריקנים מבוגרים יותר. בקרב יהודים בגילאי 18 עד 29, לדוגמה, 70% אומרים כי לעיתים קרובות או מפעם לפעם הם מבשלים או אוכלים מאכלים יהודיים מסורתיים, שיעור זהה ליהודים בני 65 ומעלה הנוהגים כך. 37% מהיהודים הצעירים אומרים כי לפחות מפעם לפעם הם מציינים את השבת בדרך שיש לה משמעות עבורם (אם כי לא בהכרח בדרך התואמת את ההלכה היהודית, כמו לדוגמה הימנעות מעבודה), כפי שנוהגים 35% מן היהודים בני 65 ומעלה.

עם זאת, בסך הכל, אין לקבוע כי פעילויות יהודיות תרבותיות, או שמירת מצוות בדרך אינדיבידואלית, מעין "עשה זאת בעצמך", מחליפות באופן ישיר ביקורים בבית כנסת או צורות מסורתיות אחרות של שמירת מצוות יהודיות. לעיתים קרובות יותר, הן משלימות השתתפות מסורתית דתית. ניתוח סטטיסטי מצביע על כך שהמקפידים מאוד על שמירת מצוות לפי אמות מידה מסורתיות – בסולם המאחד ביקורים בבית כנסת, שמירת כשרות, צום ביום כיפור והשתתפות בסדר פסח – נוטים גם לדווח על שיעורי ההשתתפות הגבוהים ביותר ב-12 הפעילויות התרבותיות היהודיות הנזכרות בסקר, כמו קריאת פרסומים יהודיים, האזנה למוסיקה יהודית וביקור בפסטיבלים של סרטים יהודיים.

אלה הממוקמים נמוך על סולם ההקפדה הדתית המסורתית נוטים להיות מעורבים הרבה פחות במגוון התוסס של פעילויות תרבותיות הזמינות ליהודי ארה"ב במאה ה-21. למעשה, לא יותר מאשר אחד מעשרה מהיהודים שהקפדתם נמוכה אומר כי הוא או היא עושה לעיתים קרובות דבר כלשהו מבין תריסר הפעילויות הנזכרות בסקר. לדוגמה, בין היהודים שרמת הקפדתם הדתית גבוהה, 31% אומרים כי לעיתים קרובות הם מאזינים למוסיקה יהודית או ישראלית, לעומת 7% מאלה שרמת הקפדתם המסורתית בינונית, ו-2% בלבד מאלה הנמצאים במקום נמוך על סולם

זה. בשאלות אחרות המגמה דומה: 64% מן היהודים שרמת הקפדתם גבוהה מבשלים או אוכלים לעיתים קרובות מאכלים יהודיים מסורתיים, פי שמונה יותר מהיהודים שרמת הקפדתם נמוכה האומרים כי הם נוהגים כך (8%). עם זאת, הסקר מצא כי יהודים רבים שענו כי הם אינם הולכים לתפילות משום שהם "מבטאים את היהדות [שלהם] בדרכים אחרות" אכן מעורבים בפעילויות תרבותיות, לפחות מפעם לפעם. כשלושה רבעים מהם מדווחים כי מפעם לפעם, או לעיתים קרובות הם נהנים ממאכלים יהודיים (77%), ומשתפים את ידידיהם הלא-יהודים בתרבות יהודית או בחגים יהודיים (74%), ואילו רבים גם מבקרים באתרים היסטוריים יהודיים כאשר הם בנסיעות או בטיולים (53%) וקוראים ספרות יהודית (47%).

רוב יהודי ארה"ב מבחינים בעלייה באנטישמיות

בעקבות סדרה של התקפות רצחניות על יהודים אמריקנים – בבית הכנסת "עץ החיים" בפיטסבורג באוקטובר 2018; בית הכנסת של תנועת חב"ד בפאוואי (Poway), קליפורניה, באפריל 2019; וסופרמרקט כשר בג'רסי סיטי, ניו ג'רסי, בדצמבר 2019 – הוצגו בסקר של שנת 2020 הרבה יותר שאלות על אנטישמיות מאשר בסקר של 2013. יותר מתשעה מכל עשרה יהודים אמריקנים אומרים כי קיימת לפחות אנטישמיות "מסוימת" בארצות הברית, ובהם 45% האומרים כי יש "הרבה" אנטישמיות. רק 6% אומרים כי אין הרבה אנטישמיות, וקרוב לאפס (פחות מאחוז אחד) אומרים כי כלל אין אנטישמיות.

יתירה מכך, שלושה רבעים (75%) אומרים כי יש כיום יותר אנטישמיות בארה"ב מאשר לפני חמש שנים. רק 5% אומרים כי יש פחות, ו-19% מבחינים בשינוי מועט או בכלל לא, ואומרים כי שיעור האנטישמיות זהה או דומה מאוד לשיעורה לפני חמש שנים.

בין אלה המבחינים בעלייה באנטישמיות במרוצת חמש השנים האחרונות, מעטים יחסית (5% מכלל יהודי ארה"ב) חושבים כי הדבר קרה אך ורק "מפני שיש כיום יותר אנשים המחזיקים בדעות אנטישמיות". הרוב הגדול אומרים כי האנטישמיות גברה בארצות הברית משום שאנשים המחזיקים בדעות אנטישמיות "חשים כיום יותר חופש להביע דעות אלה" (35%) – או משום ששני הדברים קרו: גם מספר האנטישמים גדל וגם אנשים חשים כיום יותר חופש להביע השקפות אנטישמיות (33%).

הסקר גם שאף להעריך, בצורה רחבה, את ההשפעה הפסיכולוגית של האנטישמיות על יהודים אמריקנים ואת השפעתה המרתיעה על פעילויות יהודיות קהילתיות.

מעט יותר ממחצית היהודים שנסקרו (53%) אומרים כי כיהודים בארצות הברית, הם מרגישים כיום פחות בטוחים מכפי שהרגישו לפני חמש שנים. רק 3% חשים יותר בטוחים, ו-42% לא חשים בשינוי של ממש. (עוד 1% אמרו כי לא חיו בארה"ב לפני חמש שנים). יהודים שבדרך כלל לובשים במרחב הציבורי פריט האופייני ליהודים (כגון כיפה או כיסוי ראש) נוטים במיוחד לחוש פחות בטוחים, וכן גם נשים יהודיות.

אלה שאומרים כי הם חשים פחות בטוחים כעת נשאלו שאלה נוספת: האם היססת או שאתה מהסס להשתתף בתפילות או באירועים יהודיים משום שאתה חש כיום פחות בטוח מכפי שחשתי לפני חמש שנים?

שני שלישים מאלה החשים פחות בטוחים (35% מכלל הבוגרים היהודיים) אומרים כי לא היססו לקחת חלק בפעילויות יהודיות בשל דאגה לביטחונם. כרבע ממי שחשים פחות בטוחים (12% מכלל הבוגרים היהודיים בארה"ב) אומרים כי היססו, אך בכל זאת השתתפו בתפילות או באירועים יהודיים. כעשירית מן היהודים האומרים כי הם חשים פחות בטוחים (5% מכלל הבוגרים היהודיים בארה"ב) אומרים כי היססו ובחרו שלא להשתתף בתפילות או באירועים בשל דאגה לביטחונם.

יהודים אמריקנים מדווחים כי הם חווים דפוסים מסוימים של אנטישמיות לעיתים יותר קרובות מאשר דפוסים אחרים. לדוגמה, 37% אומרים כי ראו גרפיטי או ונדליזם אנטי-יהודיים ביישוב שלהם ב-12 החודשים האחרונים, 19% אומרים כי נגרמה להם הרגשה שאינם רצויים במקום מסוים משום שהם יהודים, ו-15% אומרים כי כונו בכינויים מעליבים. פחות מכך אומרים כי ב-12 החודשים האחרונים הוטרו באינטרנט (8%) או הותקפו פיזית (5%) משום שהם יהודים אף שבסך הכל, דיווחים על התקפות פיזיות נדירים, רבות מן ההתנסויות האחרות באנטישמיות נפוצות יותר בקרב יהודים יותר צעירים ובקרב אורתודוקסים (שלעיתים קרובות לובשים במרחב הציבורי בגדים או אביזרים יהודיים אופייניים). לדוגמה, רבע מכלל הבוגרים היהודים מתחת לגיל 30 אומרים כי בשנה האחרונה כונו בכינויים מעליבים בשל יהדותם, בהשוואה ל-10% מן היהודים בגילאי 50 ויותר. 55% מן האורתודוקסים אומרים כי ראו גרפיטי אנטישמי ביישובם בשנה החולפת, בהשוואה ל-37% מן הרפורמים; יתכן שהדבר נובע, לפחות באופן חלקי, מכך שאורתודוקסים נוטים יותר להתגרר בשכונות בעלות אוכלוסייה יהודית ניכרת.

רוב יהודי ארה"ב נחשפו בשנה החולפת למטאפורות או לסטראוטיפים אנטישמיים – אם כי רובם מדווחים על אירועים אלה לא כתקריות שהם נפגעו מהן ישירות, אלא כמשהו שראו ברשתות החברתיות או קראו עליו בחדשות. לדוגמה, שלושה רבעים מהבוגרים היהודים שמעו מישהו טוען כי "ליהודים יותר מדי אכפת מכסף", כולל שלושה מבין כל עשרה (30%), האומרים כי הדברים נאמרו בנוכחותם בשנה שעברה, ועוד 43% האומרים כי שמעו או קראו על טענה זו מכלי שני.

בדומה לכך, 71% מיהודי ארה"ב אומרים כי שמעו או קראו על מישהו שטען בשנה החולפת כי "השוואה לא התרחשה, או שהיתה הפרזה בחומריתה". אולם רוב (63%) התקריות האלה לא היו ישירות, ורק ב-9% מהמקרים הדברים נאמרו בנוכחות המדווחים. חלק עוד יותר קטן מיהודי ארה"ב אומרים כי שמעו מישהו אומר כי "ליהודי אמריקה אכפת יותר מישראל מאשר מארצות הברית", כולל 36% ששמעו או קראו על כך, ורק 6% ששמעו זאת באופן ישיר בשנה האחרונה.

חרף התנסויות אלה באנטישמיות, יהודים אמריקנים נוטים לומר כי ישנה אפליה נגד קבוצות אחרות בחברה האמריקנית באותה מידה – או אף יותר מזו שנגד יהודים (ובהן אמריקנים מוסלמים, שחורים, היספאנים, והומוסקסואלים או לסביות). כך נמצא בסקר של 2013, וזה נכון גם בשנת 2020.

האהדה למפלגה מעצבת את הדעות לגבי טראמפ

בסקר, שנערך בין 5-12 חודשים לפני הבחירות לנשיאות של נובמבר 2020, ביטאו יהודי ארה"ב בדרך כלל דעות שליליות על הנשיא דאז, דונלד טראמפ: 73% מכלל הבוגרים היהודים (ו-96% מן היהודים הדמוקרטים או הנוטים למפלגה הדמוקרטית) הביעו דעה שלילית על ביצועיו כנשיא, בעוד ש-27% העניקו לו דירוג חיובי (ובהם 88% מן היהודים הרפובליקנים או הנוטים למפלגה הרפובליקנית).

היהודים בזו במיוחד לטיפולו של טראמפ בנושאי הסביבה וההגירה: שמונה מכל עשרה בוגרים יהודים אמרו כי טיפולו בסביבה היה "גרוע" או "רק מספיק", ושלושה רבעים אמרו אותו הדבר על טיפולו בהגירה.

רוב יהודי ארה"ב תפסו את טראמפ כידידותי לישראל. בערך שישה מכל עשרה (63%) אמרו זאת, כולל 55% מן היהודים הדמוקרטים או הנוטים לדמוקרטים, וכן 85% מהיהודים הרפובליקנים או הנוטים למפלגה הרפובליקנית אולם היה פחות קונסנזוס בקרב יהודים אמריקנים בנוגע לשאלה אם טראמפ היה ידידותי ליהודים בארה"ב. בערך שלושה מכל עשרה אמרו כי היה ידידותי (31%), ואילו 28% אמרו כי היה נייטרלי ו-37% אמרו כי היה לא-ידידותי ליהודי ארה"ב. הבחנות אלה הושפעו במידה רבה מהזדהות מפלגתית: בעוד שרוב גדול מבין היהודים הרפובליקנים (81%) אמרו כי טראמפ היה ידידותי ליהודי אמריקה, רק 13% מן היהודים הדמוקרטים הסכימו לכך.

למרות שרוב יהודי ארצות הברית ראו את טראמפ כידידותי לישראל, אין להסיק מכך בהכרח כי ראו את מדיניותו כלפי המדינה היהודית כחיובית. רוב יהודי ארה"ב דירגו את טיפולו של טראמפ במדיניות האמריקנית כלפי ישראל כ"רק מספיקה" (23%) או "גרועה" (35%), ואילו ארבעה מכל עשרה דירגו את אופן טיפולו במדיניות זו כ"טוב" (17%) או "מצוין" (23%).

בסקר של 2013, שנערך בעת כהונתו של הנשיא ברק אובמה, אחד מכל עשרה יהודים אמריקנים אמר כי המדיניות האמריקנית "תומכת יותר מדי" בישראל. הרוב אמרו כי המדיניות האמריקנית "אינה מספיק תומכת" (31%) או תומכת "בערך במידה הנכונה" (54%).

שבע שנים לאחר מכן, במהלך 14 החודשים האחרונים של מימשל טראמפ, רק קצת יותר ממחצית הבוגרים היהודים (54%) אמרו שרמת התמיכה האמריקנית בישראל היא בערך במידה הנכונה. אולם, בהשוואה ל-2013, פחות אמרו כי ארה"ב איננה מספיק תומכת (19%), ויותר אמרו כי המדיניות האמריקנית תומכת יותר מדי בישראל (22%).

בקרב יהודים מתחת לגיל 30, קרוב לארבעה מכל עשרה (37%) אמרו בסקר של 2020 כי המדיניות האמריקנית תומכת יותר מדי בישראל, וכמחצית מהם דירגו את טיפולו של טראמפ במדיניות כלפי ישראל כגרוע.

רמות הקשר עם ישראל

ככלל, יהודים אמריקנים צעירים קשורים רגשית לישראל כחות מאשר מבוגרים יותר. נכון לשנת 2020, מחצית מהבוגרים היהודים מתחת לגיל 30 מתארים את עצמם כקשורים לישראל מאוד או במידת מה (48%), בהשוואה לשני שלישים מן היהודים בגילאי 65 ומעלה.

בנוסף לכך, בקרב יהודים בני 50 ויותר, 51% אומרים כי אכפתיות ביחס לישראל היא מהותית למה שפירושו עבורם הוא להיות יהודי, ועוד 37% אומרים כי האכפתיות ביחס לישראל חשובה אך לא מהותית; רק 10% אומרים כי אכפתיות ביחס לישראל איננה חשובה מבחינתם. לעומת זאת, בקרב יהודים מתחת לגיל 30, שלישי אומרים כי אכפתיות ביחס לישראל מהותית (35%), וכרבע (27%) אומרים כי איננה חשובה ככל שהדבר נוגע למה שעבורם פירושו להיות יהודי אותה מגמה – רמות נמוכות יותר של קשר לישראל בקרב בוגרים יהודים צעירים מאשר בקרב מבוגרים יותר – הורגשה גם בסקר משנת 2013. הואיל והסקר של 2013 נערך על ידי מראיינים אנושיים, בטלפון, בעוד שהסקר של 2020 נערך על ידי המשיבים עצמם, בצורה מקוונת או בשאלון על דף נייר, לא ניתן לעשות השוואה בין התוצאות של חלק מהשאלות. לכן קשה לדעת האם בסך הכל, רמות הקשר לישראל בקרב יהודי ארה"ב השתנו במהלך שבע השנים שחלפו מסקר 2013 עד סקר 2020.

גיוון גזעי ואתני בקרב יהודי ארצות הברית

יהודיות היא עניין של קשרי-גומלין עם דת, אתניות, תרבות ומוצא. הסקר שאף לחקור דינמיקה זו באמצעות שאלות על גזע ואתניות (שאלות השזורות גם עם מוצא ותרבות), מנהגים יהודיים ומוצא גאוגרפי.

בסקר של 2020, בערך תשעה מבין כל עשרה בוגרים יהודים בארה"ב מזדהים כלבנים לא-היספאנים (92%), ואילו 8% מזדהים עם כל הקבוצות האחרות ביחד. זאת לעומת 94% לעומת לבנים לא-היספאנים ו-6% לקבוצות האחרות בסקר של 2013. בנוסף לכך, יש סיבות טובות אחרות לחשוב כי האוכלוסייה היהודית, כמו האוכלוסייה האמריקנית כולה, הולכת ונעשית מגוונת יותר ויותר מבחינה גזעית ואתנית, כולל מגמה של גיוון נָדל בהתאם לגיל.

בקרב בוגרים יהודים מתחת לגיל 30, 85% מזדהים כלבנים (לא-היספאנים), ו-15% מזדהים עם כל הקבוצות האחרות, ובהם 7% היספאנים, 2% שחורים (לא-היספאנים) ו-6% אחרים או רב-גזעיים. זה גיוון גזעי ואתני ברמה גבוהה הרבה יותר מהמצוי בקרב יהודים בגילאי 50 ומעלה (97% לבנים לא-היספאנים).

שלא כמו בסקר של 2013, בסקר של 2020 הוצגו שאלות גם על הגזע והאתניות של בוגרים אחרים וילדים במשקי-

בית יהודיים. מן הנתונים שנאספו עולה כי 17% מיהודי ארה"ב חיים במשקי-בית שבהם לפחות אדם אחד – בוגר או ילד – הוא היספאני, שחור, אסייאתי, מגזע או אתניות אחרים (לא לבנים), או רב-גזעי; נתון זה כולל חברים במשק-הבית שעשויים להיות לא-יהודים.

הסקר גם שאל האם יהודים חושבים על עצמם כאשכנזים (היהודים של מרכז ומזרח אירופה), ספרדים (הולכים לפי מנהגי יהודי ספרד), מזרחים (יהודים של צפון אפריקה והמזרח התיכון) או משהו אחר. 13 שני שלישים מכלל היהודים האמריקנים רואים את עצמם כאשכנזים, ומעטים יחסית רואים את עצמם כספרדים (3%) או כמזרחים (1%). עוד 6% אומרים כי הם צירוף מסוים של סוגים אלה או אחרים.

למרות שרוב יהודי ארצות הברית מזדהים כמקיימים מנהגים יהודיים מאירופה, תשעה מכל עשרה מהם נולדו בארה"ב (90%), כולל 21% שהם צאצאי לפחות מהגר אחד ו-68% שמשפחותיהם נמצאות בארה"ב במשך שלושה דורות או יותר. שליש מבין הבוגרים היהודים (32%) הם מהגרים מדור ראשון או דור שני, כולל 20% שנולדו באירופה או שאחד מהוריהם נולד/ה באירופה, ו-4% שהם מהגרים דור ראשון או דור שני מהמזרח התיכון וצפון אפריקה (כולל ישראל)

נישואים מעורבים וגידול ילדים

שיעורי הנישואים המעורבים בין יהודים לבין לא-יהודים בארה"ב גבוהים יותר בקרב יהודים שהתחתנו בשנים האחרונות מאשר בקרב מי שהתחתנו בעשורים קודמים, מגמה שבאופן כללי דומה לזו שנמצאה בסקר משנת 2013, אם כי יש שוני מסוים בנתונים לפי עשורים בין שני הסקרים.

בקרב משיבים יהודים שהתחתנו בעשור האחרון, שישה מכל עשרה אומרים כי יש להם בן/בת-זוג לא-יהודי. בין היהודים שהתחתנו בין 2000 ל-2009, כחות (45%) נשואים בנישואים מעורבים, וכך גם כארבעה מכל עשרה שהתחתנו בשנות התשעים (37%) או בשנות השמונים (42%). רק ל-18% מהיהודים שהתחתנו לפני 1980 יש בן/בת-זוג לא-יהודי/ת.

נישואים מעורבים כמעט שאינם קיימים בקהילה האורתודוקסית. בסקר הנכחי, רק 2% מכלל האורתודוקסים הנשואים אומרים כי בן/בת-הזוג שלהם אינו יהודי/ה. לעומת זאת, בקרב יהודים שאינם חברי הקהילה האורתודוקסית, כמחצית (47%) אומרים כי בן/בת-הזוג שלהם אינו יהודי/ה. ובקרב היהודים הלא-אורתודוקסים שהתחתנו בעשור האחרון, 72% אומרים כי הם נשואים בנישואים מעורבים – בערך אותו שיעור שנמצא בסקר משנת 2013 ביחס לעשור שקדם לאותו מחקר.

בשיעורי הנישואים המעורבים יש גם רכיב בין-דורי: בקרב בוגרים יהודים שהם בעצמם צאצאים של נישואים מעורבים קיימת נטייה חזקה במיוחד להינשא בנישואים מעורבים. בסקר החדש, בקרב משיבים יהודים נשואים שיש להם

הורה יהודי אחד/אחת, 82% נשואים בנישואים מעורבים, זאת בהשוואה ל-34% ממי ששני הוריהם יהודים. בדומה לכך, הנטייה בקרב יהודים הנשואים כעת בנישואים מעורבים, והמגדלים בבתיהם ילדים קטינים (מתחת לגיל 18), לומר כי הם מגדלים את ילדיהם כיהודים לפי דת (28%), נמוכה הרבה יותר מאשר בקרב הורים יהודים שיש להם בן/בת-זוג יהודי/ת (93%). אם כי, רבים מהיהודים הנשואים בנישואים מעורבים אומרים כי הם מגדלים את ילדיהם כיהודים לפי דת באופן חלקי, או כיהודים ללא דת.

הסקר של שנת 2020 כלל שאלה חדשה שמטרתה לסייע בהערכת החשיבות שמייחסים יהודים אמריקנים להעברה הלאה של זהותם היהודית. המשיבים התבקשו לדמיין עתיד שבו יהיו להם נכדים (אם אין להם נכדים כבר כעת). בערך שישה מכל עשרה יהודים אמריקניים אומרים שיהיה להם חשוב מאוד (34%) או חשוב במידת מה (28%) שנכדיהם יהיו יהודים. שיעורים נמוכים יותר אומרים כי יהיה להם חשוב מאוד (22%) או חשוב במידת מה (22%) שנכדיהם יתחננו עם יהודי/ה.

התשובות לשאלות אלה נוטות להשתנות בהתאם לגיל, כאשר יהודים מבוגרים יותר מייחסים בדרך כלל חשיבות רבה יותר מיהודים צעירים להמשכות יהודית ולנישואים עם יהודים. אולם, כפי שצוין קודם לכן בדו"ח זה, קיים גם סוג של קיטוב באוכלוסייה היהודית של ארה"ב, כאשר עולה שיעורם של יהודים צעירים אורתודוקסים, כמו גם השיעור של מי שמגדירים את עצמם – במונחי דת – כאתאיסטים, אגנוסטים, או שום דבר ספציפי.

השאלה על הנכדים העתידיים מתארת היטב אלמנט אחד של קיטוב זה. שלושה מכל עשרה יהודים בגיל שמתחת ל-30 (31%) אומרים כי "כלל לא חשוב" להם שנכדיהם העתידיים יהיו יהודים, שיעור גבוה משמעותית מכל קבוצת גיל אחרת. ב-זמנית, 32% מהיהודים הצעירים אומרים כי יהיה להם "חשוב מאוד" שנכדיהם יהיו יהודים, שיעור השווה לקבוצות גיל יותר מבוגרות. בקרב האורתודוקסים, 91% אומרים שחשוב להם מאוד שנכדיהם יהיו יהודים, בהשוואה ל-4% מהיהודים ללא דת האומרים זאת.

הערכת הסקר היא כי בערך 8 מיליון בוגרים אמריקנים גודלו כיהודים או שהיה להם הורה יהודי/ה. שישה מכל עשרה מאלה גודלו כיהודים לפי דת (58%), ואילו 7% גודלו כיהודים ללא דת; לעוד 35% היה לפחות הורה יהודי אחד/אחת, אולם הם אומרים שלא גודלו כיהודים בלבד (אם בכלל), בין כדת ובין ללא דת.

בסך הכל, 68% מאלה האומרים כי גודלו כיהודים, או שהיה להם לפחות הורה יהודי/ה אחד, מזדהים כיום כיהודים, ובהם 49% שהם כיום יהודים לפי דת ו-19% שהם כיום יהודים ללא דת. פירוש הדבר הוא כי שליש ממי שגודלו כיהודים או על ידי הורה/ים יהודי/ים אינם יהודים כיום, בין משום שהם מזדהים כיום עם דת שאינה יהדות (כולל 19% הרואים את עצמם כנוצרים) או משום שכיום אין הם מזדהים כיהודים, בין לפי דת ובין ללא קשר לדת כלשהי בין כל המשיבים המציינים שיש להם רקע יהודי מסוג כלשהו, שיעור השימור הגבוה ביותר נמצא בקרב מי שגודלו

כיהודים על פי דת. תשעה מכל עשרה בוגרים אמריקנים שגודלו כיהודים לפי דת הם עדיין יהודים, כולל 76% שנשארו יהודים לפי דת ו-13% המסווגים עתה כיהודים ללא דת. להשוואה, שלושה רבעים מאלה שגודלו כיהודים ללא דת הם עדיין יהודים כיום; בערך מחצית מהם עדיין יהודים ללא דת, ואחד מבין כל חמישה מהם הוא כיום יהודי לפי דת. בקרב מי שהיה להם לפחות הורה יהודי אחד/אחת אך האומרים כי לא גודלו רק כיהודים (בין כדת ובין בלי קשר לדת), הרבה פחות נותרו יהודים כיום (29%).

בקרב כל מי שאומרים שיש להם רקע יהודי כלשהו, שיעור אלה המזדהים כיום כיהודים דומה לרוחב כל קבוצות הגילאים. עם זאת, בוגרים מבוגרים יותר שגודלו כיהודים או שהיה להם לפחות הורה יהודי אחד/אחת נוטים יותר להזדהות כיהודים לפי דת, בעוד ששיעור גבוה יותר של בוגרים צעירים אומרים כי הם יהודים ללא דת. לדוגמה, בין בני ה-50 ומעלה עם רקע יהודי, 57% מזדהים כיהודים לפי דת, לעומת 37% בקרב בוגרים מתחת לגיל 30.

הנתונים מלמדים גם כי למי שיש להם שני הורים יהודים יש סיכוי גדול יותר לשמר את זהותם היהודית בהגיעם לגיל הבגרות ממי שיש להם רק הורה יהודי אחד/אחת. אולם בקרב מי שיש להם רק הורה יהודי אחד/אחת, הגילאים הצעירים נוטים לשמר את יהדותם בהגיעם לבגרות, יותר מאשר בני הגיל 50 ומעלה. יתכן כי הסיבה לכך היא ששיעור ההורים היהודים הנשואים בנישואים מעורבים המעבירים את זהותם היהודית לילדיהם גדל במרוצת הזמן. או, בניסוח שונה, דומה שהולך ועולה שיעור הצאצאים של נישואים מעורבים שבחרו להיות יהודים בבגרותם. 16. הרוב הגדול של הבוגרים שגודלו עם רקע יהודי והנשואים כעת לבן/בת-זוג יהודי מזדהים כיום כיהודים (95%). לעומת זאת, הרבה פחות ממי שיש להם בן/בת-זוג לא יהודי הם יהודים כיום (56%). אולם אין פירוש הדבר בהכרח כי נישואים עם בן/בת-זוג לא-יהודי מרחיקים אנשים מזהותם היהודית. החץ הסיבתי עשוי באותה מידה להורות על הכיוון ההפוך. אנשים שזהותם היהודית חלשה יחסית עשויים לראות נישואים לבן/בת-זוג יהודי כפחות חשובים. הסקר גם מאפשר לבחון את שיעור השימור של זרמים שונים ביהדות אמריקה. בין הזרמים העיקריים, האורתודוקסים והרפורמים מציגים את שיעורי השימור הגבוהים ביותר: 67% מכלל האמריקנים שגודלו כיהודים אורתודוקסים לפי דת ממשיכים להזדהות כאורתודוקסים בבגרותם. בדומה לכך, רוב מי שגודלו כיהודים רפורמים על פי דתם מזדהים כרפורמים גם כיום (66%). שיעור השימור בקרב מי שגודלו כקונסרבטיבים נמוך יותר: ארבעה מכל עשרה (41%) שגודלו כיהודים קונסרבטיבים על פי דתם ממשיכים להזדהות עם הזרם הקונסרבטיבי בבגרותם, אם כי תשעה מכל עשרה מהם (93%) הם עדיין יהודים.

מבחינות מסוימות, מגמות אלה דומות לממצאים מן המחקר של 2013. בשני הסקרים, בוגרים שאינם מזדהים עם הזרם של ילדותם נוטים לנוע לכיוון הפחות מסורתי של יהדות, ולא לכיוון יותר מסורתי. לדוגמה, בערך מחצית ממי שגודלו במסגרת הזרם הקונסרבטיבי מזדהים כיום עם היהדות הרפורמית (30%), אינם משתייכים לשום זרם יהודי ספציפי (15%), או שכבר אינם יהודים (7%), בעוד שרק 2% ממי שגודלו כקונסרבטיבים מזדהים עתה עם היהדות האורתודוקסית. בדומה לכך, כרבע מאלה שגודלו כרפורמים אינם משתייכים כיום לזרם יהודי ספציפי כלשהו (14%),

או שכבר אינם יהודים (12%), ורק אחד מכל עשרים מזדהה עתה עם היהדות הקונסרבטיבית (4%) או האורתודוקסית (1%).

יחד עם זאת, שיעורם של הבוגרים שגודלו במסגרת הזרם האורתודוקסי הממשיכים להזדהות עם זרם זה גבוה יותר בסקר הנוכחי (67%) מכפי שהיה בסקר של שנת 2013 (48%). יתכן שהסיבה לכך (לפחות באופן חלקי) נעוצה בעובדה שבמחקר החדש, מדגם הבוגרים האומרים כי גודלו כאורתודוקסים כולל שיעור גבוה יותר של בני פחות מ-30. המחקר של 2013 ציין כי שיעור השימור בקרב האורתודוקסים גבוה הרבה יותר למי שגודלו כאורתודוקסים בעשורים האחרונים מאשר למי שהגיעו לבגרות כאורתודוקסים בשנות החמישים, השישים והשבעים. הסקר החדש כלל מעט מדי ראיונות עם מי שגודלו כאורתודוקסים מכדי לאפשר תת-חלוקה שלהם לכי שנת לידה או עשור לידה

ממצאים אחרים מסקר "פיו" לשנת 2020 כוללים:

1. כמעט ארבעה מכל עשרה יהודים בארה"ב חשים שיש להם הרבה (4%) או משהו (34%) משותף עם מוסלמים. פחות אומרים כי יש להם הרבה (2%) או משהו (18%) משותף עם נוצרים אוונגליסטים. יהודים שאינם מזדהים עם זרם יהודי דתי כלשהו נוטים יותר לומר שיש להם לפחות משהו משותף עם פרוטסטנטים (לא אוונגליסטים) ועם מוסלמים, מאשר לומר את אותו הדבר על יהודים אורתודוקסים.
2. קרוב לשני שלישים מכלל יהודי ארה"ב (64%) אומרים כי על רבנים לערוך טקסי נישואים מעורבים דתית (כלומר, בין גבר/אישה יהודי/ה לבין אישה/גבר לא-יהודי/ה), ועוד 25% אומרים כי "זה תלוי". רק 9% מתנגדים לחלוטין לכך שרבנים יערכו טקסי חתונות עבור זוגות מעורבים. עם זאת, בקרב האורתודוקסים 73% אומרים כי אל לרבנים לערוך נישואים מסוג זה.
3. שבעה מכל עשרה יהודים אמריקנים (71%) אומרים כי על רבנים לערוך טקסי נישואים חד-מיניים, בעוד ש-13% אומרים כי "זה תלוי". רק 15% מתנגדים לכך שרבנים יערכו טקסי נישואים לזוגות חד-מיניים, אך בקרב האורתודוקסים, שיעור המתנגדים הוא 82%.
4. בערך אחד מכל עשרה בוגרים יהודים בארה"ב מזדהים כהומוסקסואל או כלסבית (4%) או כדו-מינית (5%); 88% אומרים כי הם הטרוסקסואלים; 1% אומרים כי הם משהו אחר; 1% אומרים כי אינם יודעים, ו-1% סירבו לענות על השאלה.
5. קצת פחות ממחצית הבוגרים היהודים בארה"ב (45%) ביקרו בישראל. בקרב יהודים בגיל 25 עד 34 שהשתתפו בסקר, כרבע אמרו כי השתתפו בנסיעה לישראל במסגרת "תגלית".
6. קרוב לאחד מכל חמישה יהודים אומרים כי לעיתים קרובות (5%) או לפעמים (12%) הם משתתפים בפעילויות או בתפילות של תנועת חב"ד. נוהג זה נפוץ בעיקר אצל האורתודוקסים: 46% אומרים כי הם משתתפים בפעילויות חב"ד לפחות לפעמים, וזאת בהשוואה ל-25% קונסרבטיבים, 12% רפורמים ו-8% יהודים שאינם מזדהים עם זרם דתי כלשהו.
7. נמשכת המגמה של רמות גבוהות של השכלה בקרב יהודים. קרוב לשישה מכל עשרה הם בוגרי אוניברסיטה/מכללה, כולל 28% בעלי תארים מתקדמים. להשוואה – שלושה מכל עשרה מכלל הבוגרים בארה"ב הם מסיימי

אוניברסיטה/מכללה, ול-11% תארים מתקדמים.

8. אחד מכל ארבעה יהודים בארה"ב אומרים כי הכנסות המשפחה הן 200,000 דולר ומעלה (23%). לשם השוואה, רק 4% מכלל הבוגרים בארה"ב מדווחים על רמה כזו של הכנסה במשק-הבית. אחד מכל עשרה יהודים אמריקנים מדווחים על רמת הכנסה שנתית של משק הבית הנמוכה מ-30,000 דולר, לעומת 26% מכלל האמריקנים.

8. בעת הסקר (שרובו נערך לפני פרוץ מגיפת הקורונה בארה"ב), כמחצית מיהודי ארה"ב תיארו את מצבם הפיננסי כ"נוח" (53%), לעומת 29% מכלל התושבים בארה"ב. עם זאת, 15% מן הבוגרים היהודים אמרו כי התקשו לשלם עבור ההוצאות הרפואיות שלהם או של בני משפחתם בשנה החולפת, 11% אמרו כי התקשו לשלם את שכר הדירה או המשכנתא, 8% אמרו כי התקשו לשלם עבור מזון, ול-19% היו קשיים בתשלום סוגים אחרים של חשבונות או חובות.

כיצד ניתן להשתמש בחוברת באופן פעיל?

פעילות 1

1. תכננו מראש מפגש העמקה ולימוד למשתתפי התוכנית שלכם.
2. לקראת המפגש יקראו מראש כל שני משתתפים את אחד המקורות בחוברת ויציעו שאלות לדיון המתכתבות עם הרעיונות המרכזיים המובאים בטקסט.
3. המשתתפים במפגש יחולקו לתחנות כך שבכל תחנה ישבו שני המשתתפים שקראו את אותו המקור.
4. המשתתפים האחרים יעברו בין התחנות ויגיעו בכל פעם לתחנה שהם טרם נחשפו למקור המוצג בה. בכל תחנה יוכלו ה"מבקרים" לשמוע מפי שני קוראי המאמר את הטענות המרכזיות הנטענות בו. דמיינו את הפעילות כמעין הייד פארק; בכל תחנה יש למשתתפים הזדמנות "למכור" את המאמר שקראו ולהציג לחבריהם את הרעיונות המרכזיים המוצגים בו, לדון בו ולהעלות כנגדו טיעונים המבקשים לסתור אותו.

פעילות 2

1. חלקו את המשתתפים לצמדים.
2. כל צמד יקבל מאמר לקריאה מתוך החוברת.
3. משימתם לאחר הקריאה: להתפלמס על המאמר שקראו כך שאחד מהם יקבל את תפקיד ה"מחבר", כלומר עליו לייצג את קולו של כותב המאמר, ואילו החניך השני יקבל את תפקיד ה"מבקר", כלומר עליו להציג טיעוני נגד לדבריו של ה"מחבר".
4. על ה"מחבר" וה"מבקר" לעמוד מול כלל הקבוצה, להציג את טיעוניהם ולהתווכח ביניהם על המאמר.
5. בסופו של הדיון יחליטו יחד כל חברי וחברות הקבוצה מי משני הטוענים היה משכנע יותר.

הצעה כללית לפעילות: תרגיל היכרות עם יהודי התפוצות בעזרת Claude, כלי בינה מלאכותית (AI).

כנסו לאתר Claude בכתובת: <https://claude.ai/new>

נא הזינו ל- Claude את הפרומפט שלכם (בעברית):

[לשון זכר:]

אני צעיר ישראלי המעוניין ללמוד על חייהם של יהודים בתפוצות. כעת אני מגדיר לך זהות חדשה. על פי זהות חדשה זו אני מתכוון לנהל איתך שיחה על החיים שלך ולשאל אותך שאלות. אתה צעיר יהודי בן 20 שגר בקהילה היהודית של _____ [הכניסו את שם המדינה שמעניינת אתכם]. התגוררת שם כל חיך. אתה מכיר היטב את מוסדות הקהילה, את הארגונים השונים הפועלים בה ואת המאפיינים של הגברים והנשים היהודים החיים בקהילה שלך. זהותך היהודית חשובה לך ואתה מתעניין בנושאים הקשורים לזהות יהודית וישראל. כעת אתחיל איתך שיחה.

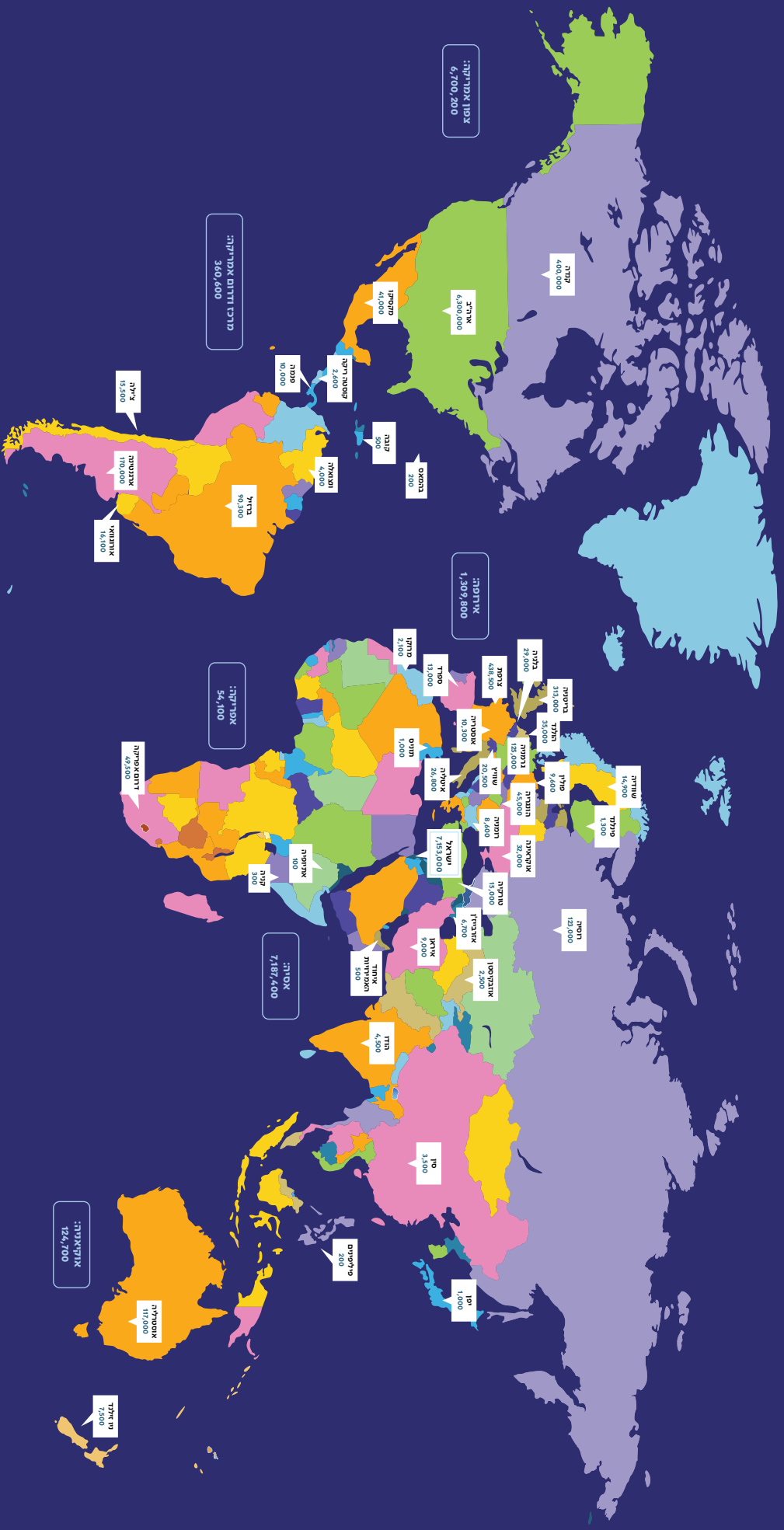
*באופן כזה תוכלו לנהל שיחות AI וללמוד בשיטה אינטראקטיבית על חייהם של היהודים בתפוצות. זכרו שיש לקחת את המידע בפלטפורמות אלו בעירבון מוגבל.

[לשון נקבה:]

אני צעירה ישראלית המעוניינת ללמוד על חייהם של יהודים בתפוצות. כעת אני מגדירה לך זהות חדשה. על פי זהות חדשה זו אני מתכוונת לנהל איתך שיחה על החיים שלך ולשאל אותך שאלות. את צעירה יהודייה בת 20 שגרה בקהילה היהודית של _____ [הכניסו את שם המדינה שמעניינת אתכם]. התגוררת שם כל חיך. את מכירה היטב את מוסדות הקהילה, את הארגונים השונים הפועלים בה ואת המאפיינים של הגברים והנשים היהודים החיים בקהילה שלך. זהותך היהודית חשובה לך ואת מתעניינת בנושאים הקשורים לזהות יהודית וישראל. כעת אתחיל איתך שיחה.

**בקרו באתר מנהלת עמ"י
וגלו עוד מגוון רחב של פעילויות חינוכיות:**

אוכלוסיית יהודי העולם 15,736,800

מקור: סרטי'ז דילי - פרנולה, השנתון היהודי האמריקני 2024

המכון למדיניות העם היהודי
JEWISH PEOPLE POLICY INSTITUTE

The National Alliance
Strengthening Israel
Connection for World Jewry

הקשר בין ישראל
לעם היהודי
העולמי

עמי AMI

משרד התפוצות
והמאבק באנטישמיות

